

Sammanfattning

- Titel:** Redovisning och beskattning av finansiella instrument
- Ämne/kurs:** Magisteruppsats i redovisning (FEK 591)
- Författare:** Marcus Pihl, Lars Neret och Carolina Oster
- Handledare:** Michael Thorstensson
- Nyckelord:** Finansiella instrument, försiktighetsprincipen, redovisning, skatt, verkligt värde, värdering
- Syfte:** Syftet med uppsatsen är att beskriva och analysera gällande god redovisningssed avseende finansiella instrument. Uppsatsen syftar även till att övergripande beskriva och analysera gällande skatteregler/-praxis avseende finansiella instrument. Avslutningsvis kommer även uppsatsen att kortfattat beskriva och analysera kommande regler i IAS 39.
- Metod:** Framställningen utgår från en bred litteraturstudie av ämnesrelevanta källor. Analysen baseras främst på denna litteraturstudie.
- Slutsatser:** Gällande svenska redovisnings- och skatteregler för finansiella instrument är komplicerade då det saknas klara och enhetliga linjer i lagar, rekommendationer och doktrin. Svenska normgivare verkar för att utvecklingen inom redovisningen i Sverige skall ske i harmoni med IASB:s rekommendationer. Även EU-kommissionen verkar för detta, vilket lett till att det fjärde bolagsdirektivet ändrats – i syfte att kunna införa IAS 39 bland medlemsstaterna – genom att option införts för medlemsländerna att tillåta eller föreskriva värdering till verkligt värde.
- Försiktighetsprincipen har hittills varit grundläggande vid värderingen av finansiella instrument som klassificerats såsom omsättnings-tillgångar. Då emellertid värdering till verkligt värde kommer att införas i svensk redovisningsrätt kommer den att förlora i betydelse. Skillnader i redovisningen av finansiella instrument beror bl a på syftet som företagen har med innehavet. Uppfattningen om att derivatinstrument skall värderas som omsättningstillgångar är sannolikt förenlig med god redovisningssed. Att acceptera kollektiv värdering av finansiella instrument bör vara förenligt med god redovisningssed.
- Den skattemässiga värderingen följer redovisningslagstiftningens regler i stort. Beträffande derivatinstrument klassificeras ej dessa såsom lagertillgångar skatterettsligt. Rättspraxis anger att yrkesmässig handel med värdepapper anses föreligga vid omfattande och regelbunden aktiehandel. Exakta gränser saknas dock. Att aktuell rättspraxis dessutom är gammal förstärker osäkerheten. Vidare kan konstateras att redovisning som tillåter värdering till verkligt värde av finansiella instrument ger en mer rättvisande bild av bolags räkenskaper.

Förord

Valet av uppsatsämne var i början ej helt givet. Vi visste dock att vi hade ett gemensamt intresse i redovisning och beskattning varför våra funderingar började gå mot denna inriktning. Efter en diskussion kom vi fram till att finansiella instrument – mot bakgrund av dess aktualitet inom framför allt redovisningen för närvarande – nog skulle kunna utgöra ett intressant uppsatsämne, varför vi således kom att fastna för detta ämnesval. D v s vi bestämde oss för att skriva en uppsats om redovisning och beskattning av finansiella instrument.

Vi önskar tacka alla de som hjälpt till i uppsatsprocessen och kommit med samvetsgrann kritik. Ett speciellt tack vill vi rikta till vår handledare Michael Thorstensson.

Marcus Pihl

Lars Neret

Carolina Oster

Innehållsförteckning

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	2
INNEHÅLLSFÖRTECKNING	3
FIGURFÖRTECKNING	7
FÖRKORTNINGAR	8
NÅGRA ANVÄNDA BEGREPP	10
1 INLEDNING	13
1.1 BAKGRUND.....	13
1.2 PROBLEMDISKUSSION	14
1.3 SYFTE	15
1.4 MÅLGRUPP	15
1.5 AVGRÄNSNINGAR	15
1.5.1 Redovisningsmässiga utgångspunkter.....	15
1.5.2 Skattemässiga utgångspunkter.....	16
1.5.3 Finansiella och icke finansiella företag	16
1.5.4 Företagsform.....	17
1.5.5 Valda skatterättsliga principer	17
1.6 DISPOSITION	17
2 METOD	19
2.1 REDOVISNINGSPERSPEKTIV	19
2.2 INDUKTION OCH DEDUKTION	19
2.3 UPPSATSPROCESSEN	20
2.4 ALTERNATIVA ANGREPPSSÄTT	21
2.5 PRIMÄRDATA.....	21
2.6 SEKUNDÄRDATA.....	21
2.7 KVALITATIVA MÄTPROBLEM	22
2.7.1 De traditionella mätproblemen vid kvalitativ metod.....	22
2.7.2 Särskilda mätproblem vid kvalitativ metod.....	23
2.8 KÄLLKRITIK	24
3 DEFINITIONER, UTGÅNGSPUNKTER OCH RÄTTSDORDNINGEN INOM REDOVISNINGEN	27
3.1 DEFINITION AV FINANSIELLT INSTRUMENT	27
3.1.1 Definition av finansiellt instrument enligt redovisningen	27
3.1.2 Definition av finansiellt instrument enligt skatterätten	28
3.1.3 Definition av finansiellt instrument enligt civilrätten.....	29
3.2 DEFINITION AV AVISTA- OCH DERIVATINSTRUMENT	29
3.3 DEFINITION AV MARKNADSVÄRDE.....	30
3.3.1 Definition av marknadsvärde enligt redovisningen.....	30
3.3.2 Definition av marknadsvärde enligt skatterätten	30
3.4 DEFINITION AV RISK	31
3.5 DEFINITION AV FINANSIELLA OCH ICKE FINANSIELLA FÖRETAG.....	32
3.6 DEFINITION AV SKATTERÄTSLIGA PRINCIPER.....	33

3.7	RÄTTSORDNINGEN INOM REDOVISNINGEN	34
3.7.1	Normgivande redovisningsorgan och dess verksamhet.....	35
3.7.2	Föreningen för utvecklande av god redovisningssed	35
3.7.2.1	<i>Redovisningsrådet</i>	36
3.7.2.2	<i>Redovisningsrådets Akutgrupp</i>	36
3.7.3	Bokföringsnämnden.....	36
3.7.4	Finansinspektionen	37
3.7.4.1	<i>Allmänt</i>	37
3.7.4.2	<i>Finansinspektionens verksamhet med inriktning på finansiella instrument</i> . 37	
3.7.5	International Accounting Standards Board.....	38
3.7.5.1	<i>Allmänt</i>	38
3.7.5.2	<i>International Accounting Standards Boards verksamhet med inriktning på finansiella instrument</i>	38
3.7.5.3	<i>Svenska förhållanden och IAS 39 Financial Instruments: Recognition and Measurement</i>	39
3.7.6	Financial Accounting Standards Board	40
3.7.6.1	<i>Allmänt</i>	40
3.7.6.2	<i>Financial Accounting Standards Boards verksamhet med inriktning på finansiella instrument</i>	40
4	ÖVERGRIPANDE SAMBAND MELLAN REDOVISNING OCH BESKATTNING.....	41
4.1	INLEDNING.....	41
4.2	NUVARANDE UTFORMNING AV SAMBAND MELLAN REDOVISNING OCH BESKATTNING... ..	41
4.2.1	Allmänt	41
4.2.1.1	<i>Regeltyper utifrån skattelagstiftningen</i>	41
4.2.1.2	<i>Materiellt och formellt samband</i>	43
4.2.1.3	<i>Koppling och omvänd koppling mellan redovisning och beskattning</i>	44
4.3	INTERNATIONELL UTBLICK AVSEENDE SAMBANDET MELLAN REDOVISNING OCH BESKATTNING	44
5	SVENSK REDOVISNING OCH INTERNATIONELLA NORMER AVSEENDE FINANSIELLA INSTRUMENT	47
5.1	INLEDNING.....	47
5.2	ALLMÄNT OM REDOVISNINGSLAGSTIFTNING OCH REKOMMENDATIONER AVSEENDE FINANSIELLA INSTRUMENT	47
5.3	GOD REDOVISNINGSSSED.....	48
5.4	RÄTTVISANDE BILD	50
5.5	REDOVISNINGSPRINCIPER	51
5.5.1	Matchningsprincipen	51
5.5.2	Försiktighetsprincipen	52
5.5.3	Realisationsprincipen.....	53
5.5.4	Periodisering.....	54
5.5.5	Post för post principen	54
5.5.6	Principen om förbud mot kvittning	55
5.6	OMSÄTTNINGS- OCH ANLÄGGNINGSTILLGÅNGAR.....	56
5.7	”OFF BALANCE”-REDOVISNING.....	57
5.8	INTERNATIONELLA NORMER AVSEENDE FINANSIELLA INSTRUMENT	57
5.8.1	IAS 32 Financial Instruments: Disclosure and Presentation	57
5.8.1.1	<i>Allmänt</i>	57

5.8.1.2	<i>Tilläggsinformation</i>	58
5.8.1.3	<i>Kvittning</i>	58
5.8.2	IAS 39 Financial Instruments: Recognition and Measurement	59
5.8.2.1	<i>Allmänt</i>	59
5.8.2.2	<i>Tillägg enligt IAS 39 till definition av finansiella instrument</i>	59
5.8.2.3	<i>Recognition and Derecognition</i>	59
5.8.2.4	<i>Värdering av finansiella instrument</i>	60
5.8.3	FAS 133 Accounting for Derivative Instruments and Hedging Activities	60
6	BESKATTNING AV FINANSIELLA INSTRUMENT	62
6.1	INLEDNING	62
6.2	ALLMÄNT OM BESKATTNING AV AKTIEBOLAG	62
6.2.1	Beräkning av inkomst av näringsverksamhet	63
6.2.2	Beräkning av kapitalvinst	63
6.2.3	Omsättnings- eller anläggningstillgångar	64
6.3	YRKESMÄSSIG ELLER ICKE YRKESMÄSSIG VERKSAMHET	64
6.3.1	Finansiella företag	65
6.3.2	Icke finansiella företag	66
6.3.2.1	<i>Säkring av risker</i>	66
6.3.2.2	<i>Säkring av kapitalvinststillgångar</i>	67
6.3.2.3	<i>Placering av överlikviditet</i>	67
6.3.3	Finansförvaltning	67
6.4	SKATTEREGLER FÖR YRKESMÄSSIG VERKSAMHET	67
6.4.1	Löpande beskattning	68
6.4.1.1	<i>Avistainstrument</i>	68
6.4.1.2	<i>Derivatinstrument</i>	68
6.4.2	Beskattning vid avyttring	69
6.5	SKATTEREGLER FÖR ICKE YRKESMÄSSIG VERKSAMHET	69
6.5.1	Löpande beskattning	69
6.5.2	Beskattning vid avyttring av delägaraktier och fordringsaktier	70
6.5.2.1	<i>Genomsnittsmetoden</i>	70
6.5.2.2	<i>Schablonmetoden</i>	71
6.5.2.3	<i>Särskilda bestämmelser avseende optioner m m</i>	71
6.6	SKATTEREGLER AVSEENDE BESKATTNING AV FINANSIELLA INSTRUMENT I OLIKA LÄNDER	71
7	ANALYS	73
7.1	FÖRETAGETS AVSIKT MED FINANSIELLA INSTRUMENT	73
7.1.1	Redovisning beroende på säkring eller spekulation	73
7.2	RSV RAPPORT 1996:1 AVSEENDE REDOVISNING OCH BESKATTNING AV FINANSIELLA INSTRUMENT INOM FÖRETAGSSEKTORN	74
7.2.1	Bakgrund	74
7.2.2	Innehåll exklusive förslagen till skatteregler	75
7.2.3	Förslag till skatteregler	76
7.3	PROBLEM VID REDOVISNING OCH BESKATTNING AV FINANSIELLA INSTRUMENT	77
7.3.1	Uppdelningen i omsättningstillgångar respektive anläggningstillgångar	78
7.3.1.1	<i>Redovisning</i>	78
7.3.1.2	<i>Beskattning</i>	79
7.3.2	Värdering post för post respektive kollektiv värdering vid tillämpning av lägsta värdets princip	80
7.3.2.1	<i>Redovisning</i>	80

7.3.2.2	<i>Beskattning</i>	83
7.3.3	Problem rörande värdering av derivatinstrument	85
7.3.3.1	<i>Redovisning</i>	85
7.3.4	Problem vid gränsdragning mellan yrkesmässig och icke yrkesmässig verksamhet.....	86
7.3.4.1	<i>Beskattning</i>	86
7.4	MARKNADSVÄRDERING AV FINANSIELLA INSTRUMENT.....	87
7.4.1	Nuvarande redovisningsrätt.....	87
7.4.2	Specifikt avseende IAS 39.....	88
7.4.2.1	<i>Balansvärdering när säkringsredovisning inte tillämpas</i>	88
7.4.2.2	<i>Redovisning av resultateffekter</i>	89
7.4.2.3	<i>Säkringsredovisning</i>	90
7.4.3	Kortfattad jämförande sammanfattning över hur IAS 39 förhåller sig till tidigare diskuterade redovisningsproblem.....	90
7.5	KORTFATTAT OM HUR DAGENS SVENSKA REDOVISNING OCH BESKATTNING AV FINANSIELLA INSTRUMENT FÖRHÅLLER SIG TILL SKATTERÄTTSLIGA PRINCIPER	92
8	AVSLUTANDE KOMMENTARER	94
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	98
	LAGAR OCH FÖRFATTNINGAR	98
	RÄTTSFALL	98
	OFFENTLIGT TRYCK	99
	SAMLINGSVERK, SKRIFTSERIER, RAPPORTER, REKOMMENDATIONER OCH UTKAST M M	99
	LITTERATUR	101
	ARTIKLAR	102
	INTERNET	103
	ÖVRIGT OPUBLICERAT MATERIAL	103
	ÖVRIGA KÄLLOR	103

Figurförteckning

- Sida 42 Figur 1. Sambandet mellan redovisning och beskattning och dess tre regeltyper. Källa: Nilsson, Christer ”Skattelagstiftningens effekter på den externa redovisningens kvalitet” (2000) s 33.
- Sida 43 Figur 2. Sambandet mellan redovisning och beskattning enligt SOU 1995:43. Källa: Nilsson, Christer ”Skattelagstiftningens effekter på den externa redovisningens kvalitet” (2000) s 35.
- Sida 44 Figur 3. Sambandet mellan redovisning och beskattning utifrån kopplingsbegreppet. Källa: Nilsson, Christer ”Skattelagstiftningens effekter på den externa redovisningens kvalitet” (2000) s 35.
- Sida 64 Figur 4. Översikt över inkomstberäkning. Källa: Blix, Clas m fl ”Finansiella instrument 1997” (1996) s 251.
- Sida 81 Figur 5. Exempel på redovisning av post för post eller kollektiv värdering vid fluktuerande kurser. Källa: Norberg, Claes ”Reglering och beskattning av banker” (1991) s 229.

Förkortningar

ASB	Accounting Standards Board
BFL	Bokföringslag (1999:1078) ¹
BFN	Bokföringsnämnden
DI	Dagens Industri
EG	Europeiska Gemenskaperna
EU	Europeiska Unionen
FAR	Föreningen Auktoriserade Revisorer
FASB	Financial Accounting Standards Board
FI	Finansinspektionen
FFFS 2000:18	Finansinspektionens föreskrifter och allmänna råd om årsredovisning i kreditinstitut och värdepappersbolag (FFFS 2000:18)
FFFS 2000:22	Finansinspektionens föreskrifter och allmänna råd om årsredovisning i försäkringsföretag (FFFS 2000:22)
GAAP	Generally Accepted Accounting Principles
IAS	International Accounting Standards
IASB	International Accounting Standards Board
IASC	International Accounting Standards Committee
LHF	Lag (1991:980) om handel med finansiella instrument
IL	Inkomstskattelag (1999:1229)
KL	Kommunalskattelag (1928:370)
Prop	Proposition
RedR	Redovisningsrådet
RedR Akutgrupp	Redovisningsrådets Akutgrupp
RSV	Riksskatteverket

¹ Avses gamla BFL, d v s bokföringslagen (1976:125), så tydliggöres detta i själva texten i anslutning till förkortningen BFL.

SIL	Lag (1947:576) om statlig inkomstskatt
SN	Skattenytt
SOU	Statens Offentliga Utredningar
SvSkT	Svensk Skattetidning
ÅRFL	Lag (1995:1560) om årsredovisning i försäkringsföretag
ÅRKL	Lag (1995:1559) om årsredovisning i kreditinstitut och värdepappersbolag
ÅRL	Årsredovisningslag (1995:1554)

Några använda begrepp²

Analogisk lagtolkning	Avgörande av ett fall, som icke omfattas under en lagregel, i överensstämmelse med regeln. Motsvarande, likartad, jämförlig etc.
Direkt effekt	När en bestämmelse i en mellanstatlig överenskommelse skall användas i nationell rättstillämpning oberoende av mellankommande nationella genomförandeåtgärder i form av textnormgivning är bestämmelsen <i>direkt tillämplig</i> . Begreppet <i>direkt effekt</i> är en sida härav. Det tar sikte på vilka verkningar bestämmelsen får på enskildas rättslägen när den används.
Doktrin	Rättsvetenskapen, rättslitteraturen; stundom talas också om en viss doktrin i betydelsen av en särskild teori eller meningsriktning.
É contrario	Motsatsvis. Lagtolkning é contrario, d v s avgörande av ett dylikt fall på motsatt sätt som i lagregeln stadgas.
Ekonomisk förening	Förening med ändamål att främja medlemmarnas ekonomiska intressen efter kooperativa grundsatser.
Fondpapper	Aktie och obligation samt sådana andra delägarätter eller fordringsrätter som är utgivna för allmän omsättning, andel i värdepappersfond och depåbevis.
Förordning	Enligt 1974 års regeringsform en av regeringen beslutad författning. Regeringsformen är Sveriges främsta grundlag, vilken antogs av riksdagen 1974 och trädde i kraft den 1 januari 1975.
Kammarrätt	Förvaltningsdomstol bestående av president och ledamöter som har att pröva besvär eller beslut som enligt lag eller författning anföres hos kammarrätt eller som underställs kammarrätt enligt folkbokföringslagen. Kammarrätterna är överinstanser till länsrätterna. Kammarrätterna handlägger bl a skattemål.
Kommanditbolag	Handelsbolag, där viss eller vissa delägars ansvar för bolagets förbindelser är begränsat till insatsen. <i>Kommanditdelägare</i> , delägare i kommanditbolag med begränsat ansvar, till skillnad från <i>komplementär</i> , delägare med obegränsat ansvar.
Konvertibelt skuldebrev	I särskild lag reglerat skuldebrev, som kan utges av annat aktiebolag än bank- och försäkringsaktiebolag och som skall innehålla en utfästelse från bolaget att borgenären har rätt att

² Förklaringarna till ovanstående använda begrepp har hämtats ur följande böcker: Bergström, Sture m fl "Juridikens termer" (1991); Pålsson, Sten och Quitzow, Carl Michael "EG-rätten – Ny rättskälla i Sverige" (1993) s 130 och Svenska Bankföreningen "Ekonomiskt abc" (1997).

	helt eller delvis utbyta sin fordran enligt konvertibelt skuldebrev mot aktier i bolaget.
Lag	Av riksdagen beslutad författning.
Materiella regler	Faktiska, reella regler (i motsats till formella)
Motiv	Den kommentar som åtföljer ett lagförslag och vari närmare redogörs för lagförslagets tillkomst, dess allmänna principer och detaljer.
Obligation	Löpande skuldebrev, enligt skuldebrevslagen ställt till innehavaren, viss man ”eller order”, som utfärdas för en del av ett skuldbelopp och utges (emitteras) i stort antal och som kan överlåtas.
Option	Rättighet att anta eller avslå ett erbjudande, d v s förhandsrätt att inom viss tidsrymd köpa eller sälja något, t ex ett värdepapper. För denna rätt erlägger innehavaren av en option en premie. Motparten till innehavaren kallas utfärdare.
Praxis	Vedertaget bruk, sedvänja, sedvanerätt, oskriven lag etc.
Preferensaktie	Aktie som i något avseende, t ex beträffande rätten till vinstutdelning, äger företräde framför övriga aktier i samma bolag, <i>stamaktierna</i> .
Regeringsrätten	Högsta instans i sådana administrativa mål, t ex skattemål, som uppräknas i den s k regeringsrättslagen och som därigenom inte skall avgöras av regeringen. Regeringsrättens ledamöter kallas <i>regeringsråd</i> .
Sakrätt	Vanligen sammanfattningen av sådana rättigheter, som måste respekteras inte blott av motparten utan även av tredje man, t ex äganderätt och panträtt.
Statsskuldväxel	Löpande räntebärande skuldebrev på minst 1 miljon kronor utgivet av riksgäldskontoret.
Swap	Bytesaffär. 1. <i>Valutaswap</i> : köp/försäljning avista av en valuta mot en annan och samtidig återförsäljning/återköp för leverans av valutan vid bestämd senare tidpunkt. 2. <i>Ränteswap</i> : då skillnaden mellan en bankkredit och bankens i regel lägre räntekostnad för motsvarande refinansiering utnyttjas till förmån för båda parter genom att räntan ändras från fast till rörlig eller vice versa.
Taxeringsår	Året efter inkomståret, <i>beskattningsåret</i> , då självdeklaration avgives och taxering i första instans sker.

Termin	Köpvakt avsett att fullgöras vid en bestämd tidpunkt i framtiden till ett pris som fastställs när avtalet träffas.
Värdepapper	Handling som tillförsäkrar innehavaren en viss rättighet som vanligen kan omvandlas till pengar. Till värdepapper räknas aktier, obligationer, förlagsbevis, värdepappersfondsandelar, växlar, checkar och vissa andra skuldebrev.
Värdepappersfond	Fond som består av aktier eller andra värdepapper samt avkastningen av dessa och av oplacerade likvida medel som uppkommit genom kapitaltillskott från allmänheten och ägs av dem som förvärvat delar i värdepappersfond, fondandelar.

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Under 1980-talet kom det finansiella systemet att genomgå stora förändringar genom framväxten av nya marknader och nya instrument. Utvecklingen påskyndades av den ökande internationaliseringen, avregleringar och nya tekniska kommunikationssystem.³ Detta har bl a lett fram till att finansiella instrument idag används i flertalet större företag i Sverige.

Med finansiella instrument⁴ avses värdepapper som handlas på de finansiella marknaderna, d v s aktie-, penning-, valuta- och råvarumarknaderna. Såväl tillgångs- och skuldposter (t ex aktier och obligationslån) som off-balance-poster⁵ (t ex derivatinstrument) innefattas i begreppet finansiella instrument. De finansiella instrumenten kännetecknas av att deras värden varierar med förändringar i räntenivåer, valutakurser eller andra specifika kurs- eller prisändringar (aktiekurser, råvarukurser etc).⁶ Avistainstrument representerar viss egendom, t ex aktier, obligationer eller valuta, medan derivatinstrument är instrument vars konstruktion och värdering bygger på avistainstrument. Derivatinstrument används normalt för att påverka risken i ett innehav och kallas således ofta för riskhanteringsinstrument.⁷

Motiven bakom innehav av finansiella instrument är: *säkring* (hedge) – d v s att eliminera eller begränsa effekterna av andra transaktioner eller finansiella instrument – vilket många gånger kan utgöra det enda ändamålet med innehav av ett finansiellt instrument; *spekulation* – d v s avsikt att utnyttja den direkta värdeförändringen – och när transaktioner utföres i stor omfattning eller kontinuerligt talar man om trading eller finanshandel; och *arbitrage* – d v s att utnyttja imperfektioner i kurssättning mellan instrument.⁸

Redovisningspraxis har till viss del kunnat följa med i utvecklingen inom finansiella instrument. Sedan 1980-talets mitt har rekommendationer, uttalanden och anvisningar etc utarbetats i syfte att skapa enhetlighet och jämförbarhet i redovisningen av finansiella instrument.⁹ Redovisningsfrågorna kring finansiella instrument är emellertid komplicerade och kontroversiella, vilket lett till att utkast till rekommendationer framtagna av dåvarande IASC fått dras tillbaka.¹⁰ Den mest omdebatterade rekommendationen¹¹ är ”IAS 39 Financial Instruments: Recognition and Measurement” – som började tillämpas den 1 januari 2001 – vilken stadgar marknadsvärdering för finansiella instrument. Beträffande de av amerikanska FASB antagna rekommendationerna har även dess rekommendation avseende

³ Westermark, Christer, Balans 4/96 s 5.

⁴ I avsnitt 3.1 Definition av finansiellt instrument finns dels en definition av vad som i det fortsatta arbetet avses med finansiellt instrument och dels olika exempel på redovisningsmässiga, skatterättsliga samt civilrättsliga definitioner av begreppet finansiellt instrument.

⁵ Inom redovisningen skiljs på ”in balance”- och ”off balance”-instrument – d v s finansiella instrument i och utanför balansräkningen – vilket enligt svenska redovisningsregler i princip motsvarar avistainstrument respektive derivatinstrument. Hämtat ur Jonasson, Andreas ”Säkringsredovisning i normer och praxis” (1999) s 63.

⁶ Blix, Clas m fl ”Finansiella instrument 1997” (1996) s 16 f.

⁷ Jonasson, Andreas ”Säkringsredovisning i normer och praxis” (1999) s 7.

⁸ Blix, Clas m fl ”Finansiella instrument 1997” (1996) s 17.

⁹ Eriksson, Lars-Åke, Balans 1/92 s 22 f.

¹⁰ Se avsnitt 3.7.5 International Accounting Standards Board.

¹¹ I jämförelse med övriga av dåvarande IASC (numera IASB) antagna rekommendationer.

marknadsvärdering av finansiella instrument "FAS 133 Accounting for Derivative Instruments and Hedging Activities" visat sig vara mycket kontroversiell.¹²

Handel med finansiella instrument ger naturligtvis inte enbart upphov till redovisningsmässiga konsekvenser utan även till skattemässiga sådana, vilket kommit att studeras mera ingående av RSV under andra halvan av 1990-talet. RSV har under denna period lagt fram två rapporter med anknytning till sambandet mellan redovisning och inkomstbeskattning. Under 1996 presenterades en utförlig genomgång av redovisnings- och skattefrågor avseende finansiella instrument i rapporten "RSV Rapport 1996:1. Redovisning och beskattning av finansiella instrument inom företagssektorn". I denna rapport ges förslag till ändrad skattelagstiftning avseende värdering av finansiella instrument. Rapporten föreslår att marknadsvärdering i princip tillämpas för beskattningsändamål.¹³ RSV Rapport 1996:1 bygger således på en frikoppling mellan redovisning och beskattning avseende finansiella instrument.

Under samma år, år 1996, tillsatte RSV en arbetsgrupp som fick i uppdrag att undersöka sambandet mellan redovisning och direkt beskattning. Under 1998 presenterades därefter resultatet av arbetsgruppens arbete i rapporten "RSV Rapport 1998:6. Sambandet mellan redovisning och inkomstbeskattning". Denna rapport är emellertid inte koncentrerad enbart på redovisningen av finansiella instrument som RSV Rapport 1996:1 är, utan spänner istället över ett bredare område. Rapporten presenterades bara något år före det att nya IL trädde ikraft den 1 januari 2000.

Det är mot bakgrund av denna utveckling inom redovisningen och beskattningen av finansiella instrument som vi valt att primärt studera redovisningen av finansiella instrument samt dess förhållande till skatterätten.

1.2 Problemdiskussion

Redovisningsfrågorna kring finansiella instrument är, som framkommit ovan, komplicerade och kontroversiella. Den senast framarbetade, men även den mest omdebatterade, rekommendationen är IAS 39, vilken stadgar marknadsvärdering av finansiella instrument. Emellertid rymmer ej rekommendationen inom de ramar som uppställs i den nuvarande svenska redovisningslagstiftningen, vilket följer av att ÅRL är en svensk implementering av EG-direktiv. För att erforderliga lagändringar skall kunna göras krävs därför ändringar i EG:s redovisningsdirektiv.¹⁴ Under år 2001 ändrades det fjärde direktivet som skall göra det möjligt att tillämpa IAS 39 fullt ut.¹⁵ Förändringen innebär att det införs en option för medlemsländerna att tillåta eller föreskriva en värdering av vissa finansiella instrument till verkligt värde. Vid värderingen av finansiella instrument kvarstår emellertid, fram till dess att nödvändiga förändringar gjorts i ÅRL, konflikten mellan den svenska försiktighetsprincipen och stadgandet om marknadsvärdering i IAS 39.

Ovanstående nämnda konflikt utgör dock inte det enda problemet avseende god redovisningssed vid finansiella instrument. Olika finansiella instrument kan nämligen

¹² Se avsnitt 3.7.6 Financial Accounting Standards Board och avsnitt 5.8.3 FAS 133 Accounting for Derivative Instruments and Hedging Activities för utförligare redogörelse.

¹³ Westermark, Christer, Balans 4/96 s 4.

¹⁴ Mettinger, Bengt-Allan, Balans 10/99 s 39.

¹⁵ Jönsson Lundmark, Birgitta, Intervju via e-mail 2001-10-15.

redovisningsmässigt komma att behandlas olikartat, exempelvis beroende på gränsdragningen mellan omsättnings- och anläggningstillgångar. Även andra problem förekommer, såsom problem vid t ex värdering post för post respektive kollektiv värdering vid tillämpning av lägsta värdets princip.

Att de redovisningsmässiga och de skattemässiga regelverken dessutom ibland är dåligt korrelerade med varandra kan leda till oklarheter vid redovisningen och den skattemässiga behandlingen av finansiella instrument. Exempelvis avseende ovan nämnda problem vid värdering post för post respektive kollektiv värdering vid tillämpning av lägsta värdets princip.

Avslutningsvis förekommer även rent skattemässiga problem vid behandlingen av finansiella instrument såsom vad som anses vara yrkesmässigt bedriven handel med finansiella instrument respektive ej yrkesmässigt bedriven handel.

Mot bakgrund av ovanstående resonemang kan följande frågor ställas:

- Vad utgör god redovisningssed avseende finansiella instrument idag?
- Hur behandlas idag finansiella instrument skattemässigt?

1.3 Syfte

Syftet med uppsatsen är att beskriva och analysera gällande god redovisningssed avseende finansiella instrument. Uppsatsen syftar även till att övergripande beskriva och analysera gällande skatteregler/-praxis avseende finansiella instrument. Avslutningsvis kommer även uppsatsen att kortfattat beskriva och analysera kommande regler i IAS 39.

1.4 Målgrupp

Detta arbete riktar sig framför allt till ekonomistuderande på magisternivå och lärare vid Ekonomihögskolan vid Lunds universitet. Dessutom torde arbetet även rikta sig till juridikstuderande med skatterättslig inriktning/skatterättsligt intresse, men även andra med intresse av det avhandlade området ingår i målgruppen.

1.5 Avgränsningar

Nedan anges tillämpade avgränsningar utifrån redovisningsmässiga utgångspunkter, skattemässiga utgångspunkter, finansiella och icke finansiella företag, företagsform och valda skatterättsliga principer.

1.5.1 Redovisningsmässiga utgångspunkter

Det är svenska förhållanden för redovisningen som utgör utgångspunkt för uppsatsen, varför fokus sätts på svenska lagar och rekommendationer. Då emellertid redovisningen utvecklas i en alltmer internationell riktning, vilket naturligtvis även påverkar den svenska redovisningen av finansiella instrument, har det dock tätt sig naturligt vid skrivandet av denna uppsats att

även studera den debatt och de rekommendationer som finns utomlands och på internationell nivå. Detta tar sig uttryck på olika ställen i uppsatsen, t ex avsnitt 5.8 som behandlar internationella normer avseende finansiella instrument.

Vad gäller internationella och utländska redovisningsrekommendationer avseende redovisning av finansiella instrument görs en avgränsning till att endast behandla rekommendationer från IASB samt FASB. IASB är intressant ur ett svenskt perspektiv då svenska RedR generellt försöker följa IASB:s rekommendationer. FASB är framför allt intressant då den amerikanska normgivaren både är aktiv och har stort inflytande inom redovisningsområdet.

När finansiella instrument behandlas görs ofta en uppdelning i redovisnings- och värderingsfrågor (recognition and measurement), säkringsredovisning (hedge accounting) samt tilläggsupplysningar (disclosure).¹⁶ I föreliggande arbete behandlas, beträffande den del av uppsatsen som rör redovisning av finansiella instrument, huvudsakligen frågorna avseende värderingsfrågor. Tilläggsupplysningar och säkringsredovisning avseende finansiella instrument är således av underordnat intresse (jfr IAS 1¹⁷ och IAS 32).

1.5.2 Skattemässiga utgångspunkter

Även här utgör svenska förhållanden och lagar utgångspunkten för uppsatsen. De svenska reglerna beträffande beskattning av finansiella instrument finns i IL. Vad gäller skatteregler avseende beskattning av finansiella instrument i andra länder avgränsas denna utblick till dels en mycket kortfattad och översiktlig redovisning av gällande regler och dels till följande länder: USA, Storbritannien, Danmark, Tyskland och Japan. Noteras bör dock att denna mycket kortfattade internationella utblick är av tydligt underordnat intresse jämfört med den tämligen omfattande och detaljrika redogörelsen av de svenska skatterättsliga reglerna beträffande finansiella instrument. Den korta internationella utblicken – i avsnitt 6.6 Skatteregler avseende beskattning av finansiella instrument i olika länder – syftar till att, om än i mycket begränsad skala, underlätta möjlighet till jämförelser avseende skatteregler beträffande finansiella instrument olika länder emellan.

Juridiska aspekter i allmänhet beskrivs endast i den mån det behövs för att relevant förklara utvecklingen inom området.

1.5.3 Finansiella och icke finansiella företag

Uppsatsen fokuserar på de förhållanden som gäller för icke finansiella företag, även om viss reglering (ÅRFL, ÅRKL etc) som styr de finansiella företagens redovisning berörs i mindre omfattning. Finansiella och icke finansiella företag definieras i avsnitt 3.5 nedan.

¹⁶ Jonasson, Andreas "Säkringsredovisning i normer och praxis" (1999) s 15.

¹⁷ Rekommendationen "IAS 1 Presentation of Financial Statements" började egentligen gälla redan 1975 men då var dess rubrik "Disclosure of Accounting Policies". Från och med den 1 juli 1998 har den tidigare rekommendationen ersatts av just "IAS 1 Presentation of Financial Statements". Den reviderade IAS 1 upptar dels ett antal grundläggande krav som måste vara uppfyllda när ett företag uppger sig tillämpa IAS, och dels regler rörande uppställningsformer för balans- och resultaträkningen. Hämtat ur Lundmark Jönsson, Birgitta "IASC och IAS – en introduktion" (1999) s 43.

Anledningen till att särskilda föreskrifter finns för finansiella företag är att andra förekommande regelverk, t ex ÅRL, mer inriktar sig på tillverkande företag.¹⁸ FI utfärdar däremot närmare föreskrifter om bokföring, årsbokslut och årsredovisning i banker, värdepappersbolag, kreditinstitut, vilket närmare beskrivs i avsnitt 3.7.4 Finansinspektionen. Redovisning av finansiella instrument är således betydligt mer reglerad för finansiella företag än för icke finansiella företag, varför problem med bristande vägledning inte förekommer på samma sätt i finansiella företags redovisning (jfr med icke finansiella företags). Vi har därför valt att låta uppsatsen avgränsas till att i huvudsak behandla icke finansiella företag.

1.5.4 Företagsform

Arbetet har dessutom avgränsats till att enbart gälla aktiebolag. Detta för med sig att förutsättningar som gäller för övriga företagsformer vid redovisning av finansiella instrument inte beaktas. Avgränsningen till att enbart behandla aktiebolag motiveras med att denna företagsform är en mycket vanlig och spridd företagsform i Sverige, att RedR:s rekommendationer i första hand inriktar sig på sådana redovisningsfrågor som har betydelse för publika företag och att det rent subjektivt har känts mest relevant och intressant att låta arbetet erhålla denna inriktning.

Då arbetet således har avgränsats till att enbart gälla aktiebolag utelämnas – beträffande beskattningen – exempelvis redogörelser för hur handelsbolag, kommanditbolag eller enskilda näringsidkare beskattas. Avseende i arbetet medtagna och beskrivna skatteregler så nämns uteslutande skatteregler hämtade från den nya IL, såvida ej sammanhanget kräver annat.

Dessutom har arbetet avgränsats till att enbart behandla juridiska personer, såvida ej annat framgår av sammanhanget. Normalt avses således enbart den juridiska personen (aktiebolaget), såvida det ej framgår att texten istället syftar på koncern etc. Beträffande distinktionen mellan juridisk person och skattesubjekt hänvisas till avsnitt 6.2 Allmänt om beskattning av aktiebolag, där nämnda distinktion diskuteras och förklaras.

1.5.5 Valda skatterättsliga principer

Uppsatsen syftar som redan framgått till att bl a analysera huruvida god redovisningssed strider mot skatterättsliga principer eller ej. De skatterättsliga principer som tas upp och förklaras i denna uppsats gör inga anspråk på att vara allomfattande.¹⁹ Uppsatsen har dessutom avgränsats från att innehålla en jämförelse med god redovisningssed avseende finansiella instrument och allmänna juridiska principer.

1.6 Disposition

Kapitel 2 Kapitlet inleds med en redogörelse av uppsatsens perspektiv, uppsatsprocessen etc. Därefter fortsätter redogörelsen med att kommentera vad primär- och

¹⁸ RSV Rapport 1996:1. Redovisning och beskattning av finansiella instrument inom företagssektorn, s 40.

¹⁹ Urvalet av valda skatterättsliga principer har gjorts enkom utifrån Robert Pålssons genomgång i kapitel 5 ”Skatterättsens principer” i boken ”Inledning till skatterätten” (2001), vilket närmare genomgås i avsnitt 2.3 Uppsatsprocessen.

sekundärdata är samt hur denna insamlats. Kapitlet avslutas med en diskussion kring källkritik.

- Kapitel 3 Detta kapitel innehåller definitioner och utgångspunkter som den fortsatta uppsatsen bygger på.
- Kapitel 4 Kapitlet innehåller en övergripande beskrivning av sambandet mellan redovisning och beskattning.
- Kapitel 5 Kapitlet inleds med en allmän beskrivning av gällande redovisningslagstiftning och rekommendationer avseende finansiella instrument samt en redogörelse av begreppen god redovisningssed och rättvisande bild. Kapitlet innehåller emellertid framför allt en genomgång av grundläggande redovisningsprinciper och aktuella internationella normer avseende finansiella instrument.
- Kapitel 6 Detta kapitel behandlar huvudsakligen den svenska beskattningen av finansiella instrument som innehas av aktiebolag.
- Kapitel 7 Kapitlets mest omfattande avsnitt behandlar och analyserar de huvudproblem som förekommer vid redovisning och beskattning av finansiella instrument. Kapitlet inleds dock bl a med en redogörelse av det förslag till ändrade skatteregler som presenterades i rapporten RSV Rapport 1996:1. Kapitlet avslutas dels med en analys av reglerna avseende marknadsvärdering av finansiella instrument, särskilt IAS 39, och dels med en kortfattad analys av hur redovisningen och beskattningen av finansiella instrument förhåller sig till skatterättsliga principer.
- Kapitel 8 Framställningen avslutas här med kommentarer och slutsatser till arbetet.

2 Metod

2.1 Redovisningsperspektiv

En uppsats som behandlar den här uppsatsens valda problemområde kan antingen ges en redovisningsmässig inriktning eller en skatterättslig inriktning, och detta var också ett problem som vi, såsom författare, ställdes inför i inledningen av arbetet med denna uppsats. Efterhand har emellertid en huvudsakligen redovisningsmässigt inriktad uppsats vuxit fram, vilket framgår av avsnitt 1.3 Syfte ovan. Uppsatsens huvudsakliga perspektiv måste således betecknas såsom gjord utifrån ett redovisningsperspektiv.

2.2 Induktion och deduktion

Redovisningsforskning kan indelas i antingen en deduktiv ansats eller i en induktiv ansats.²⁰ Kvantitativ forskning har ofta både deduktiva och induktiva inslag²¹, medan kvalitativ forskning i huvudsak är induktiv, bl a då forskarens observationer oftast inte föregås av hypoteser som sedan provas.²²

Det *induktiva tillvägagångssättet* innebär, att när man närmar sig en verklighet som man inte har några större kunskaper om så gör man det utan några klara hypoteser, någorlunda förutsättningslöst och med en tämligen vag och oprecis problemställning. Syftet är inte att belysa hållbarheten i vissa teorier genom hypotesprövning utan snarare att utveckla begrepp om ett fenomen och att skaffa sig största möjliga helhetsförståelse av alla aspekter hos fenomenet. Uppläggningsen är oftast flexibel och man låser sig inte på förhand till en bestämd datainsamlingsmetod. Ett induktivt tillvägagångssätt förknippas vanligtvis med kvalitativa metoder. Det *deduktiva tillvägagångssättet* syftar till att bedöma hållbarheten i vissa teorier genom hypotesprövning, vilket förutsätter en precis problemformulering och vetskap om vad som är meningsfullt att undersöka samt inhämta information om. Ett deduktivt tillvägagångssätt associeras oftast med kvantitativa metoder som t ex enkätundersökningar. Om man ser på hur forskning bedrivs i praktiken så finner man sällan en sådan skarp uppdelning i olika tillvägagångssätt som här beskrivits och det är nog inte många som anser att de båda sätten utesluter varandra.²³

Utifrån detta bör föreliggande arbete ses som en induktiv uppsats, bl a då någon hypotesprövning ej äger rum. Insamlad data används för att dra slutsatser om hur god redovisningssed avseende finansiella instrument ser ut i Sverige samt hur dess förhållande till beskattningen är.

Både deduktiva och induktiva angreppssätt kan vara deskriptiva eller föreskrivande. Deskriptiva teorier försöker förklara vilken information som presenteras för användaren av redovisningen och hur denna presenteras. Föreskrivande teorier har däremot syftet att föreskriva vilken information som bör lämnas och hur denna skall presenteras.²⁴ Mot bakgrund av uppsatsens syfte så har föreliggande arbete en i huvudsak deskriptiv ansats.

²⁰ Hendriksen, Eldon S och van Breda, Michael F "Accounting Theory" (1992) s 17.

²¹ Bryman, Alan "Kvantitet och kvalitet i samhällsvetenskaplig forskning" (2000) s 31.

²² Ibid s 58-64.

²³ Halvorsen, Knut "Samhällsvetenskaplig metod" (2001) s 78 f.

²⁴ Hendriksen, Eldon S och van Breda, Michael F "Accounting Theory" (1992) s 17.

2.3 Uppsatsprocessen

Valet av redovisning och beskattning av finansiella instrument såsom uppsatsämne grundar sig på att det är ett förhållandevis nytt område att studera, bl a då aktuella rekommendationer avseende finansiella instrument är tämligen nya. Redovisning av finansiella instrument – egentligen god redovisningssed avseende finansiella instrument – är, enligt vår uppfattning, ett intressant problemområde som ger upphov till många tänkbara frågeställningar. Området har s a s hög komplexitet, vilket ytterligare förstärks genom att uppsatsen även behandlar beskattningen av finansiella instrument. Problematisering av ämnet och formulering av syftet fastställdes genom ett ”trial and error”-förfarande med våra handledare. Utformning av problembakgrund och syfte har dock förändrats under arbetets gång efterhand som vår kunskap kring redovisning av finansiella instrument har ökat. På samma vis har avgränsningarna utvecklats för att få en allt mer preciserad inriktning på uppsatsarbetet.

Uppsatsarbetet inleddes med insamling av sekundära källor. Inledningsvis var de sekundära källorna av bred karaktär men efterhand har insamlandet av källor specificerats och därigenom alltmer strikt kommit att behandla redovisning av finansiella instrument och beskattning av finansiella instrument. Det inledningsvis breda insamlandet av källor gav dock uppsatsen och uppsatsförfattarna en solid grund att stå på inför det fortsatta arbetet med själva uppsatsen. Litteraturen kring redovisning av finansiella instrument och beskattningen av finansiella instrument utgörs av varierat material, t ex av RSV utgivna rapporter, böcker inom ämnet – utgivna av såväl akademiker som praktiker inom området redovisning och/eller beskattning av finansiella instrument – samt artiklar inom nämnda område.

Med hjälp av denna litteratur skapades en uppfattning om de frågeställningar som uppkommer vid bestämmandet av vad som utgör god redovisningssed avseende finansiella instrument samt huruvida den goda redovisningsseden avseende finansiella instrument strider mot skatterättsliga principer eller ej. Insamling av data, i syfte att skapa en uppdaterad uppsats, har skett löpande under själva uppsatsarbetet.

Då uppsatsen huvudsakligen behandlar den redovisningsmässiga sidan av finansiella instrument, men även studerar beskattningen avseende finansiella instrument, fann vi, såsom uppsatsförfattare, det bäst att relativt tidigt i uppsatsen på ett övergripande sätt beskriva sambandet mellan redovisning och beskattning. Detta görs i kapitel 4 ”Övergripande samband mellan redovisning och beskattning”. Det material som behandlar frågeställningar kring svensk redovisning av finansiella instrument strukturerades och samlades i ett eget kapitel – kapitel 5 ”Svensk redovisning och internationella normer avseende finansiella instrument” – tillsammans med en redogörelse av vissa rekommendationer från IASB och FASB avseende finansiella instrument. Detta kapitel utgör en nödvändig bakgrund till själva analysen i det sjunde kapitlet, kapitel 7 ”Analys”. Ett annat kapitel som skapar en nödvändig grund för analysen i det sjunde kapitlet är kapitel 6 ”Beskattning av finansiella instrument”. För att skapa en bättre förståelse för innehållet i kapitlen 4-8 krävdes att vissa väsentliga begrepp och utgångspunkter klargjordes relativt tidigt i uppsatsen. Detta föranledde att kapitel 3 ”Definitioner, utgångspunkter och rättsordningen inom redovisningen” skrevs. I detta kapitel definieras för uppsatsen väsentliga begrepp såsom finansiella instrument, avista- och derivatinstrument, marknadsvärde m m. Även olika skatterättsliga principer definieras i det tredje kapitlet. Urvalet av just de skatterättsliga principerna har gjorts enkom utifrån Robert Pålssons genomgång i kapitel 5 ”Skatterättens principer” i boken ”Inledning till skatterätten” (2001). Kapitlet behandlar även utgångspunkter för den följande framställningen i form av

beskrivningar av olika normgivningsorgan, såväl nationella som internationella. Uppsatsen avslutas med kapitel 8 "Avslutande kommentarer".

2.4 Alternativa angreppssätt

Vald uppsatsinriktning måste huvudsakligen karaktäriseras såsom en normstudie. Ett alternativt tillvägagångssätt vid skrivandet av en sådan här uppsats är emellertid att ge den en mera praktisk inriktning, d v s låta studera t ex börsbolags årsredovisningar och låta intervjua ledande befattningshavare inom för uppsatsen relevanta områden. Denna väg skulle också uppsatsförfattarna kunnat låta arbetet styra in emot, men efter mycket funderande valdes emellertid en mer teoretisk linje. Skälet till att den mer praktiska uppsatsvägen ej fullföljdes var fyrfaldigt; dels skulle ytterligare materialinsamlande ha inneburit än mer tidsåtgång, dels torde ett praktiskt avsnitt avseende t ex en årsredovisningssammanställning alternativt en intervjusammanställning eller bådadera ha inneburit sammanfogningsproblem med resterande arbete (frågetecken uppstod huruvida t ex en årsredovisningssammanställning verkligen skulle ha berikat själva uppsatsen), dels torde vald frågeställning bäst besvaras utifrån en normstudie och dels fann uppsatsförfattarna en viss konsekvens i själva det faktum att huvudsakligen låta uppsatsen studera befintliga normer på området.

2.5 Primärdata

Med primärdata avses data som är obearbetad ur forskningssynpunkt. En stor del av den primärdata som används i detta arbete är i form av olika dokument. De dokument som använts utgörs av lagar och rekommendationer på redovisningsområdet samt av lagar på skatteområdet, men även lagförarbeten har varit av stor betydelse.

Exempel på betydelsefulla lagar för detta arbete är ÅRL och IL. Även rekommendationerna om finansiella instrument från IASB, t ex IAS 39 utgör en viktig del av nyttjade dokument.

2.6 Sekundärdata

Med sekundärdata avser vi data som redan samlats in eller återges av någon annan. Den sekundärdata som nyttjas i denna uppsats utgörs huvudsakligen av litteratur, och därmed avses framför allt skrifter där någon annan, akademiker eller praktiker, har samlat in och analyserat data.

För att få fram data till vår studie har ett antal litteratur- och artikelsökningar gjorts. Under uppsatsskrivandets gång har olika databaser som finns tillgängliga på framför allt Universitetsbiblioteket i Lund använts, men även resurser vid Ekonomiska biblioteket i Lund, Kungliga biblioteket i Stockholm samt biblioteket vid skattemyndigheten i Stockholms län har nyttjats. De databaser som använts för att finna relevant litteratur och relevanta artiklar är Deba (Database of Essays in Business Administration), Libris, Lolita och Regina men även Internet har använts i sökningsprocessen. Exempel på sökord som använts är *finansiella instrument, redovisning, skatter, financial instruments, accounting, taxes* etc, dessutom har även andra för ämnet specifika termer samt deras engelska motsvarigheter använts som sökord.

Litteraturen kring den redovisningsmässiga och skatterättsliga behandlingen av finansiella instrument består av tidskriftsartiklar, böcker, rapporter och uppsatser. Litteraturförteckningarna i här exemplifierad litteratur har använts för att ta fram kompletterande litteratur. Studier av tidskrifterna Balans, SN och SvSkT har gjorts löpande under arbetet för att få en så uppdaterad inblick som möjligt i debatten kring den redovisningsmässiga och skatterättsliga behandlingen av finansiella instrument.

En viktig svensk källa är RSV Rapport 1996:1 som är sammanställd av en arbetsgrupp inom skattemyndigheterna och har till syfte att undersöka hur beskattningen av finansiella instrument inom företagssektorn fungerar. Nämda rapport – RSV Rapport 1996:1 – är att se som en utredning i vilken RSV:s åsikter om redovisning och beskattning av finansiella instrument sammanfattas och klagörs. RSV Rapport 1996:1 ger således god vägledning i hur RSV ser på området finansiella instrument. Rapporten föreslår att för beskattningsändamål bör i princip marknadsvärdering tillämpas. RSV hemställde dessutom i mars 1996 hos finansdepartementet att regeringen, mot bakgrund av vad som framkommer i rapporten, vidtar lagstiftningsåtgärder på området.²⁵ Ytterligare en viktig källa i denna uppsats är boken ”Finansiella instrument 1997”, utgiven av Ernst & Young, som på ett övergripande sätt behandlar bl a redovisningen av finansiella instrument i såväl finansiella som icke finansiella företag. Dessutom har Andreas Jonassons licentiatuppsats ”Säkringsredovisning i normer och praxis” från 1999 utgjort en betydelsefull källa.

2.7 Kvalitativa mätproblem

En kvalitativ undersökning som föreliggande dokumentstudie kännetecknas, enligt Eneroth i boken ”Hur mäter man ”vackert”? Grundbok i kvalitativ metod” (1984), av att en del av de traditionella mätproblemen såsom validitet, reliabilitet, representativitet hos urvalet etc saknar betydelse och att istället en del andra problem tillkommer.²⁶ Nedan följer därför en genomgång av de tre områden vilka i nämnd bok tas upp som exempel på dessa andra problem och hur förutsättningarna för de traditionella mätproblemen förändrats. Vi försöker även konkret visa hur detta påverkar själva uppsatsen.

2.7.1 De traditionella mätproblemen vid kvalitativ metod

Vad avser de traditionella mätproblem som föreligger vid kvantitativ metod menar Eneroth att flera av dessa problem ej aktualiseras överhuvudtaget vid kvalitativ metod.²⁷ Vi väljer nedan att närmare studera problematiken beträffande validitet och reliabilitet vid kvalitativ metod. Beträffande den kvantitativa metodens krav på representativt urval och generaliserbarhet så är de aktuella enbart vid urvalsundersökningar, varför de ej behandlas här.

Problemet med validitet, d v s huruvida mätinstrumentet mäter vad det är avsett att mäta, föreligger ej då den kvalitativa undersökningen ej avser att mäta något bestämt begrepp utan istället avser att definiera ett nytt begrepp. Gjorda observationer kan då ej heller s a s falla utanför begreppet.²⁸ Beträffande detta arbete så utgörs det slutliga begreppet av de slutsatser som presenteras i kapitel 8.

²⁵ Westermark, Christer, Balans 4/96 s 4.

²⁶ Eneroth, Bo ”Hur man mäter ”vackert”? Grundbok i kvalitativ metod” (1984) s 65.

²⁷ Ibid s 59-65.

²⁸ Ibid s 59.

Beträffande reliabilitetsproblemet är det inte lika klart som validiteten ovan. Reliabiliteten gäller ett mätinstruments entydighet och tillförlitlighet; men i den kvalitativa metoden används ju inga mätinstrument. Syftet är ju inte att mäta kvantiteten av en viss kvalitet hos en företeelse, utan tvärtom att upptäcka en eller flera kvaliteter. Om en forskare utifrån ett visst datamaterial gör andra observationer än en annan forskare så är detta att se som en fördel, då det tvingar fram en utveckling och ett berikande av det slutliga begreppet.²⁹ Vi har försökt att göra så många olika observationer som möjligt utifrån insamlat material.

2.7.2 Särskilda mätproblem vid kvalitativ metod

De särskilda mätproblem som uppkommer vid den kvalitativa metoden är att utnyttja metodens mångtydighet maximalt, att utnyttja samspelet mellan användaren och metoden maximalt och att garantera intersubjektivitet genom möjlighet till ingivelse i metodanvändningen och resultaten. Nedan kommer därför de särskilda mätproblemen utifrån föreliggande uppsats att redogöras för:

Metodens mångtydighet: Eneroth menar att det är viktigt att utnyttja den kvalitativa metodens mångtydighet, i synnerhet i förhållande till undersökningens problematisering och dess frågeställningar. Eneroth menar vidare att man som undersökare måste uppmärksamma mångtydigheten när den dyker upp och sedan medvetandegöra sig om dess olika sidor, d v s lägga på minnet de olika sätt på vilka frågorna uppfattas. Framför allt rör detta det faktum att vårt förhållande till problematiseringen oundvikligen i viss mån blir subjektivt i samband med att studien genomförs.

Detta problem avseende metodens mångtydighet och inslaget av subjektivitet i studien har i vårt fall mycket att göra med vilka redovisningsmässiga och skattemässiga kunskaper som vi såsom undersökare har och hur vi applicerar dessa kunskaper på problematiseringen. Här är påverkan av medvetna och omedvetna värderingar, av vår uppfattning av språkliga frågor samt vår egen personliga referensram oundviklig. Detta är emellertid enligt Eneroth ej till nackdel, utan istället önskvärt för att den kvalitativa metoden skall nyttjas till fullo.

Samspelet mellan användare och metod: För att uppnå tillräcklig bredd på data gäller det även att utnyttja samspelet mellan användaren och metoden. Det handlar således inte om att minimera inflytandet som användaren har över metoden utan istället att finna ett sätt att med hjälp av användarens kompetens utnyttja den kvalitativa metodens möjligheter på bästa sätt. Eneroth uttrycker det som att man måste göra sig lyhörd för datainsamlarens personlighet och fundera över hur väl samstämd den är med den datainsamlingsmetod som skall användas. Den kvantitativa metoden däremot, fokuserar på att själva metoden skall ge resultat och vid tillämpandet av denna sistnämnda metod är datainsamlaren enbart ett metodens verktyg.

Vid arbetet med denna uppsats har resonemanget i föregående stycke tagits i beaktande. Emellertid får ej den kvalitativa metoden – bara för att fokus ligger på samspelet mellan användare och metod – resultera i vilka resultat som helst. Den kvalitativa metoden måste vara lika lite slumpmässig som den kvantitativa om den skall resultera i vetenskaplig kunskap. Det uppstår här ett problem där man måste förena detta faktum med resonemanget om samspel mellan användare och metod. Vi, såsom uppsatsförfattare, är medvetna om att

²⁹ Eneroth, Bo "Hur man mäter "vackert"? Grundbok i kvalitativ metod" (1984) s 59 f.

resultatet av föreliggande undersökning möjligtvis inte hade blivit detsamma om någon annan genomfört själva undersökningen. Dock anser vi inte att något sådant krav heller måste uppställas. Vad som emellertid måste kunna krävas av en kvalitativ undersökning är att vi skall kunna redogöra för våra resultat, det sätt vi använt metoden på och samspelet mellan metoden och undersökaren. Detta leder fram till frågan om intersubjektivitet.

Intersubjektivitet: Det avslutande mätproblemet som Eneroth diskuterar är intersubjektivitet. Detta betyder att en utomstående person skall kunna förstå hur undersökaren med en viss metod kunnat insamla data och sammanfatta dessa på det sätt som gjorts. Undersökaren bör därför noga försöka beskriva de data som denne grundar sin förståelse på, och därtill redogöra för både metoden och de egna erfarenheter, föreställningar etc som medverkat till att dessa data förstås (tolkats) på visst sätt. Detta begrepp fungerar i en kvalitativ undersökning som en motsvarighet till eller ersättning av begreppet reliabilitet.

Som framgår av diskussionen ovan kan den typ av problematisering som förekommer i denna uppsats inte på ett meningsfullt sätt besvaras med hjälp av kvantitativa metoder som t ex statistisk dataanalys. Därmed omöjliggörs även uppnåendet av den reliabilitet och objektiva verifierbarhet som är intimt förknippad med sådana metoder. Om vi däremot ser till Eneroths begrepp intersubjektivitet anser vi att detta är uppnått med de metoder vi använt oss av. Problematisering och avgränsning klargör och motiverar tydligt vilka regelverk vi studerat samt definierar, förklarar och exemplifierar viktiga begrepp. Därmed bör en läsare kunna följa och förstå hur vi kommit fram till de resultat som föreligger.

2.8 Källkritik

För att kunna komma fram till tillförlitliga slutsatser utifrån ett material krävs det ett kritiskt förhållningssätt till använda källor. Under arbetet med denna uppsats insamlades mycket material, vilket inte gjorde det mindre viktigt att kunna bedöma insamlade och använda källor.

Ryan, Scapens och Theobald diskuterar i boken "Research Method and Methodology in Finance and Accounting" validitet utifrån bl a begreppen omvärldsvaliditet och tidsvaliditet. Med hänsyn tagen till resonemanget i ovanstående avsnitt 2.7 Kvalitativa mätproblem inklusive underavsnitt torde emellertid Ryan, Scapens och Theobald föra sin diskussion utifrån den kvantitativa metodens synsätt. Validiteten, menar nämligen Ryan, Scapens och Theobald, kan diskuteras utifrån begreppen omvärldsvaliditet och tidsvaliditet. Omvärldsvaliditet, d v s generalisering av forskningsresultaten till andra länder och förhållanden, kan utgöra ett problem inom redovisningen. Tidsvaliditeten, d v s frågan om huruvida forskningsresultaten gäller även för andra tidsperioder, är antagligen särskilt problematisk inom redovisningen.³⁰ Förhållandena inom redovisningen tenderar nämligen att ständigt förändras som ett resultat av bl a harmoniseringssträvanden och internationell utveckling. Att uppnå hög tidsvaliditet torde därmed vara svårt vid forskning inom redovisningsområdet. Detta gäller särskilt området finansiella instrument eftersom utvecklingstakten inom detta område är hög.³¹

Tillvägagångssättet att enbart välja vilka skatterättsliga principer som skall ingå i uppsatsen utifrån Robert Pålssons genomgång i det femte kapitlet "Skatterättens principer" i boken

³⁰ Ryan, Bob, Scapens, Robert W och Theobald, Michael "Research Method and Methodology in Finance and Accounting" (1992) s 92.

³¹ Jonasson, Andreas "Säkringsredovisning i normer och praxis" (1999) s 30.

”Inledning till skatterätten” (2001) kan naturligtvis kritiseras och ifrågasättas; emellertid måste ett val göras och vi har gjort vårt val på detta, här beskrivna, sätt. Att uppsatsen dessutom har avgränsats från att innehålla en jämförelse med god redovisningssed avseende finansiella instrument och allmänna juridiska principer kan naturligtvis också ifrågasättas, men uppsatsen måste på något sätt avgränsas från att bli alltför omfattande varför dessa senare principer utelämnades. Dessutom torde, då uppsatsen delvis har en skatterättslig inriktning, de skatterättsliga principerna vara de mest intressanta att behandla i en uppsats som denna.

Källor kan då de granskas klassificeras utifrån tre kritiska kriterier; samtidskrav, tendenskritik och beroendekritik.³² Nedan kommer därför de källkritiska kriterierna att diskuteras utifrån insamlad data.

Samtidskravet rör frågan huruvida informationen är aktuell eller ej. Angående samtidskravet har uppsatsarbetet präglats av att försöka ha så ”färska” källor som möjligt, vilket kommit till uttryck i att den litteratur som vi använt oss av till övervägande del härrör från 1990-talet. I de fall litteratur funnits i olika upplagor så har vi strävat efter att använda den senaste upplagan. Även använd primärdata är mestadels av sent datum. Vi har strävat efter att försöka uppfylla nämnda samtidskrav genom att använda så aktuell information som möjligt i själva uppsatsarbetet, t ex så är använd sekundärdata mestadels av sent datum.

Tendenskritiken använder man sig av för att t ex besvara en fråga som: Har uppgiftslämnaren några egna intressen i frågan? Tendensen kan ta sig uttryck i valet av ord eller uttryck eller i urvalet av fakta. Att det förekommer tendens i en källa innebär inte alltid att källan därigenom blir ointressant. Man kan t ex finna två källor med motsatt tendens som kan användas för att balansera varandra. I all litteratur, tidskrifter etc finns det alltid en risk att författaren själv ej är helt objektiv samtidigt som läsaren kanske ej heller alltid uppfattar författarens skrivande rätt. Detta kan naturligtvis leda till olika misstolkningar. Det gör det också extra viktigt att kritiskt granska källorna utifrån vem som är författare, författarens syfte med artikeln etc.

En viktig del av litteraturen kommer från RSV, där reglerna kring redovisning och beskattning av finansiella instrument har uppmärksammats i två rapporter³³. Här följer därigenom en risk att beskrivningen av nämnda regler och konsekvenser av nämnda regler påverkas något av RSV:s syn. Här bör uppmärksammas att RSV:s primära intresse torde vara att utforma regler inom skatteområdet som främjar en effektiv skatteuppbörd. I uttrycket effektiv skatteuppbörd innefattas bl a RSV:s policy: ”*rätt skatt på rätt sätt*”. Då RSV:s rapporter och rekommendationer är offentligt material bör detta som sådant även ha betydelse utanför skattemyndigheterna; dock måste RSV:s rekommendationer prövas, både rent praktiskt och juridiskt, för att se om de håller. RSV:s rapporter kan vidare ses som vägledning i RSV:s syn på olika skattefrågor, och i förlängningen om hur skattemyndigheterna ser på olika skattefrågor, samt tjäna som beslutsmaterial i diverse skattefrågor.

Föreliggande arbete har i hög grad använt framför allt RSV Rapport 1996:1 och därigenom har RSV:s syn på redovisning och beskattning av finansiella instrument framkommit i denna uppsats. I detta avseende kan således möjligtvis en viss tendenskritik riktas mot materialet, vilket ställer krav på att resterande material balanserar RSV:s båda rapporter. Dessutom bör kanske noteras att uppsatsförfattaren Marcus Pihl arbetar vid skattemyndigheten i Stockholms län.

³² Wiedersheim-Paul, Finn och Eriksson, Lars Torsten ”Att utreda, forska och rapportera” (1991) s 82 f.

³³ RSV Rapport 1996:1 och RSV Rapport 1998:6.

Då emellertid det studerade materialet är tämligen omfattande samtidigt som författarna bakom detta arbete varit medvetna om problemet med tendens, hoppas författarna att föreliggande arbete trots allt ger en nyanserad bild av den redovisningsmässiga behandlingen av finansiella instrument och dess förhållande till skatterättsliga principer. Dessutom torde merparten av de författare som vi använt oss av i denna uppsats inte själva ha något intresse av att styra informationen i viss riktning.

Beroendekritiken, avslutningsvis, innebär att man ställer sig frågan huruvida källorna är beroende av varandra. Beträffande beroendekritiken har vi använt oss av den insamlade litteraturens och artiklarnas författarhänvisningar till andra författare som vi därigenom fått uppslag att använda. Således har vissa källor kommit att ligga till grund för och utövat inflytande på andra. Effekterna av denna behandling, närmast att beteckna såsom en form av ”dominoeffekt” där tidigare insamlade källor lett vidare till andra källor, kan man bara spekulera om. Möjligtvis har detta lett till att arbetet fått en lite annan inriktning än det annars skulle ha fått om andra källor först hade funnits och om dessa då legat till grund för finlandet av andra källor.

Genom att arbetet med denna uppsats konfronterat författarna med flera av varandra oberoende källor har dagens redovisningsmässiga behandling av finansiella instrument kommit att studeras utifrån flera olika författares perspektiv. Härigenom anses subjektiviteten i uppsatsen ha minskat. Vi anser således att frågan om källors inbördes beroende till varandra måste anses ha behandlats väl i föreliggande arbete, detta då flera oberoende källor använts i uppsatsarbetet.

3 Definitioner, utgångspunkter och rättsordningen inom redovisningen

3.1 Definition av finansiellt instrument

Uttrycket *finansiellt instrument* är ett sammanfattande begrepp, som används både i Sverige och internationellt, för instrument som förekommer på värdepappersmarknaden.³⁴ Härvid avses således både avista- och derivatinstrument. Begreppet finansiellt instrument definieras inte i någon svensk redovisningsrekommendation, emellertid används begreppet (dock utan att definieras) i FAR:s utkast till rekommendation om derivatinstrument.³⁵ Begreppet används regelmässigt såväl inom redovisningen som inom skatterätten.³⁶ Det är dock viktigt att dels skilja på olika använda definitioner av begreppet finansiellt instrument *inom* redovisningen respektive skatterätten och dels skilja på olika använda definitioner av begreppet finansiellt instrument *mellan* redovisning och skatterätt.

I fortsättningen avses med *finansiellt instrument* ett kontrakt som ger upphov till en finansiell tillgång i ett företag och en skuld eller andel i det egna kapitalet i ett annat företag. Denna definition är en svensk översättning av definitionen i IAS 39 p 8, vilken redogörs för nedan.³⁷

Nedan ges emellertid *exempel* på hur finansiella instrument inom redovisningen definieras enligt IASB och FASB, inom skatterätten enligt IL och inom civilrätten enligt LHF. *Den definition som vi avser att använda i arbetet är emellertid den i stycket ovan beskrivna*, såvida det ej av sammanhanget tydligt framgår att annan definition avses. Exempelvis såvida det ej specifikt framgår i texten att det som avses istället är de i IL åsyftade uttrycken för begreppet finansiellt instrument.

3.1.1 Definition av finansiellt instrument enligt redovisningen

Beträffande FASB och IASB har båda dessa organ rekommendationer i vilka finansiella instrument definieras. I FASB:s rekommendation FAS 133 så definieras ett finansiellt instrument på följande sätt:

Financial instrument:

Cash, evidence of an ownership, interest in an entity, or a contract that both:

- (a) Imposes on one entity a contractual obligation (1) to deliver cash or another financial instrument to a second entity or (2) to exchange other financial instruments on potentially unfavorable terms with the second entity.
- (b) Conveys to that second entity a contractual right (1) to receive cash or another financial instrument from the first entity or (2) to exchange other financial instruments on potentially favorable terms with the first entity.³⁸

³⁴ RSV Rapport 1996:1. Redovisning och beskattning av finansiella instrument inom företagssektorn, s 20.

³⁵ Jonasson, Andreas "Säkringsredovisning i normer och praxis" (1999) s 32. FAR:s utkast till rekommendation om derivatinstrument ovan syftar på rekommendationsutkastet från FAR med det fullständiga namnet Redovisning av standardiserade optioner, terminskontrakt samt valuta- och ränteswappar.

³⁶ RSV Rapport 1996:1. Redovisning och beskattning av finansiella instrument inom företagssektorn, s 21.

³⁷ Uppsatsen utgår således från definitionen av finansiellt instrument i IAS 39 p 8, detta görs då uppsatsen beträffande den del av arbetet som rör redovisning av finansiella instrument till största delen behandlar värderingsfrågor. Jfr avsnitt 1.5.1 Redovisningsmässiga utgångspunkter.

³⁸ FASB, FAS 133, Accounting for Derivative Instruments and Hedging Activities, p 540.

Enligt IASB:s rekommendation, IAS 39 p 8, definieras däremot ett finansiellt instrument på nedanstående sätt:³⁹

A financial instrument is any contract that gives rise to both a financial asset of one enterprise and a financial liability or equity instrument of another enterprise.

A financial asset is any asset that is:

- (a) cash;
- (b) a contractual right to receive cash or another financial asset from another enterprise;
- (c) a contractual right to exchange financial instruments with another enterprise under conditions that are potentially favourable; or
- (d) an equity instrument of another enterprise.

A financial liability is any liability that is a contractual obligation:

- (a) to deliver cash or another financial asset to another enterprise; or
- (b) to exchange financial instruments with another enterprise under conditions that are potentially unfavourable.

An equity instrument is any contract that evidences a residual interest in the assets of an enterprise after deducting all of its liabilities [...].

Definitionen i IAS 39 p 8 avseende finansiella instrument är samma definition som finns i IAS 32 p 5. Vissa mindre skillnader mellan definitionerna föreligger emellertid, vilket redogörs för i avsnitt 5.8.2.2 Tillägg enligt IAS 39 till definition av finansiella instrument. Avslutningsvis gäller att definitionerna från FASB och IASB är breda samt omfattar såväl avista- som derivatinstrument.⁴⁰

3.1.2 Definition av finansiellt instrument enligt skatterätten

Uttrycket finansiella instrument har använts inom kapitalvinstbeskattningen utan någon enhetlig innebörd. I IL har emellertid detta uttryck utmönstrats och ersatts med andra uttryck, vilket här närmare kommer att beskrivas. Någon definition av uttrycket finansiella instrument fanns inte i skattelagstiftningen. Av förarbetena till 27 § 1 mom i den numera upphävda SIL noterades att begreppet var nytt för skattelagstiftningen och att det var hämtat från den terminologi som användes av värdepappersmarknadskommittén. I kommitténs betänkande (SOU 1989:72) och i prop 1990/91:142 som låg till grund för LHF sägs att avsikten var att det skulle omfatta alla typer av fondpapper och andra rättigheter eller förpliktelser avsedda för handel på värdepappersmarknaden. Denna definition framgår också sedermera av 1 kap 1 § LHF, vilket nämns nedan.⁴¹

I förarbetena till IL konstaterades att i flera fall stämde användningen av begreppet i KL och SIL inte överens med definitionen i 1 kap 1 § LHF (Se nedan under avsnitt 3.1.3.). Som exempel nämns att aktier i fåmansföretag oftast inte är avsedda för handel på värdepappersmarknaden men ändå skulle omfattas av begreppet finansiella instrument i 27 § 2 mom SIL (bestämmelsen om genomsnittsmetoden). I IL sker därför avgränsningen efter

³⁹ IASC, IAS 39, Financial Instruments: Recognition and Measurement, p 8.

⁴⁰ Jonasson, Andreas "Säkringsredovisning i normer och praxis" (1999) s 33.

⁴¹ Prop 1989/90:110 s 722.

tillgångens karaktär, och inte efter om den i det enskilda fallet är avsedd för handel.⁴² I IL har begreppet finansiella instrument kommit att ersättas av olika uttryck; såsom delägarätter, fordringsrätter, värdepapper eller tillgångar.

3.1.3 Definition av finansiellt instrument enligt civilrätten

LHF definierar finansiellt instrument såsom fondpapper och annan rättighet eller förpliktelse avsedd för handel på värdepappersmarknaden (1 kap 1 §). Fondpapper definieras enligt samma lagrum som aktie och obligation samt sådana andra delägarätter eller fordringsrätter som är utgivna för allmän omsättning, andel i värdepappersfond och aktieägares rätt gentemot den som för hans räkning förvarar aktiebrev i ett utländskt bolag. Fondpapper är således primärinstrument, vilka tillsammans med derivatinstrumenten formar begreppet finansiella instrument.

3.2 Definition av avista- och derivatinstrument

Finansiella instrument delas in i dels avistainstrument (primärinstrument) och dels derivatinstrument (sekundärinstrument). Avistainstrument representerar viss egendom, t ex aktier, obligationer eller valuta, medan derivatinstrument är instrument vars konstruktion och värdering bygger på avistainstrument.⁴³ De mest typiska derivatinstrumenten utgörs av terminer och optioner.⁴⁴

Derivatinstrument definieras enligt IASB såsom följer:

A derivative is a financial instrument:

- (a) whose value changes in response to the change in a specified interest rate, security price, commodity price, foreign exchange rate, index of prices or rates, a credit rating or credit index, or similar variable (sometimes called the 'underlying');
- (b) that requires no initial net investment or little initial net investment relative to other types of contracts that have a similar response to changes in market conditions; and
- (c) that is settled at a future date.⁴⁵

Derivatinstrument används i flera syften, bl a förenklar de handeln genom att köp och försäljning av den underliggande tillgången inte behöver genomföras. Den underliggande tillgången behöver helt enkelt inte nödvändigtvis existera utan kan utgöras av ett fiktivt instrument, vilket beror på att transaktionen inte avslutas med leverans av den underliggande tillgången utan genom kontantreglering mellan parterna. Med optioner och terminer kan transaktionsparterna utan likviditetspåfrestning uppnå ett likadant resultat som om de köper eller säljer den underliggande tillgången. Derivatinstrumenten används ofta för att öka eller minska riskerna i ett innehav och benämns därför ofta riskhanteringsinstrument.⁴⁶

⁴² Prop 1999/2000:2 Del 1 s 509.

⁴³ Jonasson, Andreas "Säkringsredovisning i normer och praxis" (1999) s 33.

⁴⁴ RSV Rapport 1996:1. Redovisning och beskattning av finansiella instrument inom företagssektorn, s 21.

⁴⁵ IASC, IAS 39, Financial Instruments: Recognition and Measurement, p 10.

⁴⁶ RSV Rapport 1996:1. Redovisning och beskattning av finansiella instrument inom företagssektorn, s 22.

3.3 Definition av marknadsvärde

I fortsättningen avses med marknadsvärde vad som definieras såsom verkligt värde enligt RedR:s definition nedan, d v s verkligt värde är det belopp till vilket en tillgång eller skuld skulle kunna överlåtas mellan kunniga parter som är oberoende av varandra och som har ett intresse av att transaktionen genomförs. Detta gäller såvida det ej specifikt framgår att texten syftar på det skatterättsliga begreppet marknadsnoterad.

3.3.1 Definition av marknadsvärde enligt redovisningen

Marknadsvärde (*fair value*) avseende finansiella instrument definieras enligt FAS 133 på följande sätt:

Fair value: The amount at which an asset (liability) could be bought (incurred) or sold (settled) in a current transaction between willing parties, that is, other than in a forced or liquidation sale.⁴⁷

Enligt FASB anses noterat marknadspris vara det mest tillförlitliga vid fastställande av marknadspris. Om emellertid marknadsnotering saknas tvingas ett värde uppskattas genom tillämpandet av någon beräkningsmetod och exempel på värderingstekniker är nuvärdesberäkning av förväntade framtida kassaflöden samt optionsvärderingsmodeller. Beräkningen skall baseras på den ur tillfällighetssynpunkt bästa möjliga information som finns tillgänglig i det enskilda fallet.⁴⁸

IASB definierar marknadsvärde i IAS 39 p 8 enligt nedanstående:

Fair value is the amount for which an asset could be exchanged, or a liability settled, between knowledgeable, willing parties in an arm's length transaction.

RedR har i rekommendationen RR 1:00 Koncernredovisning p 4 definierat verkligt värde i enlighet med vad som framgår nedan:

Verkligt värde är det belopp till vilket en tillgång eller en skuld skulle kunna överlåtas mellan kunniga parter som är oberoende av varandra och som har ett intresse av att transaktionen genomförs.

Denna definition avseende marknadsvärde överensstämmer således till stor del med ovanstående definitioner från FASB och IASB. Dessutom bör påpekas att begreppet verkligt värde är nära besläktat med begreppet marknadsvärde, t o m så nära besläktat att någon materiell skillnad normalt ej kan uppfattas.⁴⁹

3.3.2 Definition av marknadsvärde enligt skatterätten

Då marknadsnoterade aktier och andra finansiella instrument särbehandlas i svensk skattelagstiftning har RSV i en skrivelse (dnr 10145-98/900) förtydligat sin tolkning av

⁴⁷ FASB, FAS 133, Accounting for Derivative Instruments and Hedging Activities, Appendix F p 540.

⁴⁸ Jonasson, Andreas "Säkringsredovisning i normer och praxis" (1999) s 34.

⁴⁹ Blix, Clas m fl "Finansiella instrument 1997" (1996) s 14.

begreppet marknadsnoterad. I nämnda skrivelse framkommer att begreppet marknadsnoterad infördes i samband med 1990 års skattereform och förekommer i olika sammanhang inom skattelagstiftningen.⁵⁰ Begreppet definierades tidigare i 27 § 2 mom 2 st SIL, men idag definieras det istället i 48 kap 5 § IL. Med marknadsnotering avses enligt detta sistnämnda lagrum notering på svensk eller utländsk börs eller – om börsnotering ej förekommer – annan kontinuerlig, allmänt tillgänglig, notering på grundval av marknadsmässig omsättning. Även allmänt tillgängliga uppgifter om köp- och säljpriser från market makers medför att marknadsnotering föreligger.

RSV anger vidare att finansiellt instrument, som är inregistrerat eller noterat vid svensk eller utländsk börs, bör anses marknadsnoterat liksom även aktie som är noterad på auktoriserad marknadsplats. För övriga finansiella instrument bör följande förutsättningar vara uppfyllda för att de skall anses marknadsnoterade:

1. Avsikten skall vara att det finansiella instrumentet skall vara varaktigt noterat.
2. Noteringarna skall avse omsättning, t ex avslut eller inlösen, normalt minst en gång var tionde dag.
3. Det skall finnas bank, fondkommissionär, market maker eller annan som håller noteringarna allmänt tillgängliga och ombesörjer att dessa bevaras intill utgången av sjätte året efter själva noteringsåret.⁵¹

Det ovan redogjorda avseende RSV:s skrivelse innebär att ett finansiellt instrument kan anses marknadsnoterat även om noteringar inte offentliggörs. Dock skall särskilt beaktas att prissättning sker på marknadsmässiga villkor. Det ankommer enligt skrivelsen i första hand på vederbörande emittent, market maker eller motsvarande att ange huruvida ett finansiellt instrument bör anses såsom marknadsnoterat eller ej.⁵²

3.4 Definition av risk

Som nämndes i avsnitt 1.1 Bakgrund ovan utgör säkring ett viktigt motiv bakom innehav av finansiella instrument. Även om denna uppsats ej gör anspråk på att handla om säkring (se avsnitt 1.5 Avgränsningar ovan) torde det ändå vara på sin plats att här något behandla begreppet risk. Säkringsverksamhet fokuserar i stor utsträckning på identifiering av risk och riskreducerande åtgärder, varför det är av stor vikt att tydliggöra vad som avses med begreppet risk. Dessutom kan noteras att begreppet risk inte nämns i vare sig svensk redovisningslag eller rekommendation. Den riskdefinition som förekommer i litteraturen om säkring fokuserar på sannolikheten av negativt utfall av något slag, enligt följande:⁵³

”Risk is the possibility that adverse consequences might occur.”⁵⁴

Ett mer komplett begrepp än ovanstående riskdefinition är riskexponering, där risk innebär möjlighet att ogynnsamma utfall (adverse consequences) skall inträffa. Riskexponering innebär sålunda att företaget är oskyddat mot aktuell risk.⁵⁵

⁵⁰ RSV:s skrivelse avseende begreppet marknadsnoterad, dnr 10145-98/900.

⁵¹ Ibid.

⁵² Ibid.

⁵³ Jonasson, Andreas ”Säkringsredovisning i normer och praxis” (1999) s 35.

⁵⁴ Adams, Jane B och Montesi, Corliss J ”Major Issues Related to Hedge Accounting” (1995) s 1.

”Exposure to risk is the condition of being unprotected against the possibility that adverse consequences might occur.”⁵⁶

På de finansiella marknaderna och hos marknadsaktörerna finns ett antal risker som sammanhänger med de olika finansiella instrumenten och den handel som bedrivs med dem. Risker med finansiell verksamhet delas upp i *interna risker* och *externa risker*.⁵⁷

Interna risker utgörs av olika former av operativa risker vid hanteringen av finansiella instrument inom företagen. Dessa risker skall ej underskattas utan snarare finns det knappast något annat ställe inom handeln med finansiella instrument där det föreligger lika stora förlustrisker, t ex till följd av ohederlighet eller dåligt omdöme hos personalen.⁵⁸

Bland de externa riskerna återfinns bl a marknadsrisker, kreditrisker och likviditetsrisker:

- Marknadsrisk är risken för förlust i den finansiella verksamheten som uppstår vid nivå- eller volatilitetsförändringar i räntor, valutakurser, aktiekurser eller råvarupriser. I marknadsrisk innefattas ränterisk, valutarisk och prisrisk.
- Kredit- eller motpartsrisk är risken för förlust om motparten inte fullföljer sina förpliktelser.
- Likviditetsrisk är risken som uppkommer då aktören inte omedelbart och utan prisreduktion kan avyttra en position i ett finansiellt instrument.⁵⁹

3.5 Definition av finansiella och icke finansiella företag

Med finansiella företag avses i huvudsak kreditinstitut, värdepappersbolag och försäkringsföretag, som omfattas av reglerna i ÅRKL, ÅRFL, FFFS 2000:18 och FFFS 2000:22.⁶⁰ Anledningen till att särskilda föreskrifter finns för finansiella företag är att andra regelverk, t ex ÅRL, mer inriktar sig på tillverkande företag.⁶¹

Med kreditinstitut avses enligt 1 kap 1 § 1 st ÅRKL bankaktiebolag, sparbanker, medlemsbanker, kreditmarknadsföretag (kreditmarknadsbolag respektive kreditmarknadsföreningar), sådana finansbolag och kreditaktiebolag som driver verksamhet med stöd av punkterna 3-5 i övergångsbestämmelserna till lagen (1992:1610) om finansieringsverksamhet, Konungariket Sveriges stadshypotekskassa, Sveriges allmänna hypoteksbank och Svenska skeppshypotekskassan. Med värdepappersbolag avses ett svenskt aktiebolag som fått tillstånd att driva värdepappersrörelse enligt lagen (1991:981) om värdepappersrörelse.

Med försäkringsföretag avses enligt 1 kap 1 § 1 st ÅRFL försäkringsaktiebolag och ömsesidiga försäkringsbolag som omfattas av försäkringsrörelselagen (1982:713) samt understödsföreningar som omfattas av lagen (1972:262) om understödsföreningar. Vid tillämpningen av ÅRFL skall en understödsförening anses som ett livförsäkringsföretag.

⁵⁵ Jonasson, Andreas ”Säkringsredovisning i normer och praxis” (1999) s 35.

⁵⁶ Adams, Jane B och Montesi, Corliss J ”Major Issues Related to Hedge Accounting” (1995) s 1.

⁵⁷ Blix, Clas m fl ”Finansiella instrument 1997” (1996) s 47.

⁵⁸ Ibid s 47 och s 236.

⁵⁹ Ibid s 47.

⁶⁰ Ibid s 38.

⁶¹ Jonasson, Andreas ”Säkringsredovisning i normer och praxis” (1999) s 17.

Det är dessa, här uppräknade bolag, som vi definierar såsom finansiella företag. Övriga företag är icke finansiella företag.

3.6 Definition av skatterättsliga principer

Rättsprinciper bör skiljas från regler såtillvida att rättsprinciperna utgör en sammanhållande värdeordning för själva rättssystemet, dvs ett slags "kitt" som i bästa fall länkar samman olika regler och gör dem användbara och ändamålsenliga. I denna egenskap kan principerna ge uttryck för grundläggande moraluppfattningar, men även utgöra mer avgränsade och konkreta grunder för hur man exempelvis bör välja mellan konkurrerande lagbestämmelser.⁶²

Rättsprinciper kan bl a indelas efter funktion där åtskillnad kan göras mellan *allmänna principer*, som är relevanta för hela eller stora delar av rättssystemet, och sådana *speciella skatterättsliga principer* som har särskild betydelse för just det skatterättsliga området. Då föreliggande arbete bl a koncentrerar sig på skatterättsliga frågor, se avsnitt 1.2 Problemdiskussion, kommer nedan vissa skatterättsliga principer att förklaras.⁶³

Skatteförmågeprincipen utgör en skatterättslig princip som inte kan anses följa uttryckligen av en eller ett par enskilda lagregler, utan istället kommer den till uttryck i den systematiska uppbyggnaden av skattesystemet och i motivuttalanden. Den inkomst som skall beskattas inom ramen för de tre inkomstlagen tjänst, näringsverksamhet och kapital är nettot av respektive verksamhet, vilket i princip innebär att alla kostnader som den skattskyldige haft för att förvärva sina intäkter skall dras av.⁶⁴ Detta kommer till generellt uttryck i t ex 12 kap 1 § IL.

Detta kan sägas utgöra ett uttryck för skatteförmågeprincipen. Den företagare som redovisar stor försäljning men liten nettovinst förutsätts nämligen ha sämre skattekraft, eller skatteförmåga, än den företagare som inte har lika hög omsättning men som p g a lägre kostnader lyckas hålla själva nettovinsten högre.⁶⁵

Den skatterättsliga *neutralitetsprincipen* är precis som den ovan beskrivna skatteförmågeprincipen inte lagreglerad, utan den kommer istället till uttryck genom systematiken inom vissa delar av skattesystemet. Principen är snarast ett uttryck för en målsättning, med den innebörden att den skattskyldiges val inte skall styras av skattereglernas utformning.⁶⁶

På inkomstbeskattningens område gäller såsom huvudregel att den som uppburit en intäkt också är den som är skattskyldig för intäkten, oavsett hur denna disponerar över den. Detta anses följa av den sk källteorin som innebär att det är förvärvaren av intäkten som skall beskattas, även om intäkten genom gåva eller på annat sätt hamnar hos någon annan. Detta synsätt kallas *subjektprincipen*. Mot subjektprincipen står så *kontinuitetsprincipen*, vilken innebär att beskattning skjuts upp trots att en transaktion vidtagits. Kontinuitet av detta slag gäller i vissa lagreglerade specialfall inom inkomstskatterätten.⁶⁷ Se t ex 44 kap 21 § IL,

⁶² Pålsson, Robert "Inledning till skatterätten" (2001) s 56.

⁶³ De speciella skatterättsliga principer som här tas upp och förklaras gör inga anspråk på att vara allomfattande. Urvalet av just dessa, här ovan nämnda principer, har istället gjorts enkom utifrån Robert Pålssons genomgång i kapitel 5 "Skatterättens principer" i boken "Inledning till skatterätten" (2001).

⁶⁴ Pålsson, Robert "Inledning till skatterätten" (2001) s 59.

⁶⁵ Ibid s 60.

⁶⁶ Ibid s 61.

⁶⁷ Pålsson, Robert "Inledning till skatterätten" (2001) s 63.

vilken innebär att om en tillgång förvärvats benefikt så inträder förvärvaren i den tidigare ägarens skattemässiga situation.

Avslutningsvis skall här beskrivas ytterligare två principer med stark anknytning till önskemålet om konsekvens i skattesystemet. *Reciprocitetsprincipen* innebär att en avdragsgill kostnad hos en skattskyldig skall resultera i en skattepliktig intäkt hos en annan skattskyldig, medan *principen om symmetri* avser att vinster och förluster skall behandlas på principiellt likartat sätt.⁶⁸

3.7 Rättsordningen inom redovisningen⁶⁹

Det är flera olika aktörer som är med och utformar redovisningen i Sverige. De legala aktörerna utgörs av den svenska riksdagen, som stiftar Sveriges lagar, och EG:s institutioner. Normgivande organ som påverkar den kompletterande normgivningen inom redovisningen utgörs främst av BFN, RedR och IASB. FI ansvarar när det gäller frågor som enbart berör företag under deras ansvarsområde.

ISAB har relativt stor påverkan på den svenska redovisningsrätten genom att RedR utformar sina rekommendationer med utgångspunkt utifrån IASB:s rekommendationer. IASB:s uppdrag är att verka för en internationell harmonisering inom redovisningen och dess rekommendationer baseras på en föreställningsram (*Framework*). EU har beslutat att alla noterade företag skall tillämpa IAS från och med år 2005, emellertid skall EU först granska och godkänna varje IAS. Beslutet innebär att befintliga direktiv måste ses över och i vissa fall ändras (Se avsnitt 3.7.5.2 International Accounting Standards Boards verksamhet med inriktning på finansiella instrument.).

Redovisningslagstiftningen är till sin karaktär en ramlagstiftning och som sådan måste den fyllas ut med ett kompletterande regelverk och beträffande nämnda lagstiftning så utgör den kompletterande normgivningen inom redovisningen detta kompletterande regelverk. Genom att dels ÅRL respektive BFL är ramlagar, och dels genom det faktum att god redovisningssed är anvisat såsom rättslig standard (2 kap 2 § ÅRL respektive 4 kap 2 § BFL), så kommer rekommendationerna, som utgör en kodifiering av god redovisningssed, i praktiken att ges en högre juridisk status än som ett allmänt råd.

God redovisningssed⁷⁰ bestäms så långt som möjligt genom tolkning av föreskrifter i lag och förordningar. När emellertid denna lagtolkning ej är tillräcklig för att besvara en viss fråga krävs att utfyllande tolkning görs; en sådan tolkning bör ha förankring i den kompletterande normgivningen. Det som kan ge uttryck för god redovisningssed kan vara en tillämpad etablerad praxis hos företagen⁷¹, men det är inte tillrådligt att enbart tillmäta faktiskt förekommande praxis betydelse. Det behövs därför normgivande organ som kan identifiera de normer som bör användas när lagens regler fylls ut. Jämför definitionen av god

⁶⁸ Ibid s 64.

⁶⁹ Informationen i avsnitt 3.7 Rättsordningen inom redovisningen är hämtad från FAR Förlags hemsida på internet, www.farforlag.se, 2001-10-19. Detta gäller dels enbart själva avsnittet 3.7 och således ej dess underavsnitt, och dels såvida ej annat framgår av fotnoter ingående i avsnitt 3.7.

⁷⁰ Se avsnitt 5.3 God redovisningssed ovan för utförligare diskussion kring begreppet god redovisningssed.

⁷¹ Informationen är hämtad från FAR Förlags hemsida på internet, www.farforlag.se, 2001-10-19.

redovisningssed i förarbetena till gamla BFL och hur god redovisningssed idag beskrivs, vilket beskrivs i avsnitt 5.3 God redovisningssed.⁷²

En svensk redovisningsrekommendation presumeras ge uttryck för god redovisningssed, och på de områden där det saknas rekommendationer kan vägledning hämtas från IASB:s föreställningsram och rekommendationer. Vidare kan vägledning hämtas i de grundläggande redovisningsprinciperna, men även i lösningar som tillämpas inom redovisningen i ledande redovisningsländer såsom t ex USA. Naturligtvis förutsätter denna senare tillämpning att redovisningen är förenlig med svensk redovisning och dess grundläggande redovisningsprinciper.

Naturligtvis påverkar även företagen den svenska redovisningsrätten genom deras faktiska redovisning och tillämpning av rekommendationer. Till sist är det emellertid svenska domstolar i form av länsrätt, kammarrätt och regeringsrätten samt EG-domstolen som, genom en självständig prövning, avgör vad som kan anses utgöra god redovisningssed.

3.7.1 Normgivande redovisningsorgan och dess verksamhet⁷³

Det är viktigt att åstadkomma enhetlig reglering inom redovisningsområdet varför ansvaret för utvecklandet av god redovisningssed – utöver den normgivning som sker genom lag eller andra bindande föreskrifter – har samlats i ett enda organ på den statliga sidan, nämligen BFN. Emellertid med rättighet för FI att meddela sådana allmänna råd om redovisning i finansiella företag som motiveras av dessa företags särart.

Även om staten har huvudansvaret för utvecklandet av god redovisningssed har det ansetts fördelaktigt att överlåta en del av den normgivande verksamheten på det privata organet RedR. RedR utarbetar uttalanden avseende företagets års- och koncernredovisningar och behandlar således i första hand frågor rörande värdering, periodisering och klassificering med anknytande tilläggsupplysningar.

I nedanstående avsnitt kommer översiktligt de svenska normgivande redovisningsorganen och dess verksamhet att genomgå. Även IASB och FASB kommer att behandlas nedan.

3.7.2 Föreningen för utvecklande av god redovisningssed⁷⁴

Föreningen för utvecklande av god redovisningssed verkar genom RedR och RedR Akutgrupp. Den har till syfte att främja utvecklingen av god redovisningssed genom att verka för en enhetlig redovisning, utformad i ett aktiemarknadsperspektiv och i samklang med den internationella utvecklingen inom området.

⁷² Informationen är hämtad från BFN:s hemsida på internet, www.bfn.se, 2001-05-17.

⁷³ Avsnittet baseras på information hämtad från BFN:s hemsida på internet, www.bfn.se, 2001-05-17.

⁷⁴ Nedanstående avsnitt inklusive underavsnitt baseras på www.redovisningsradet.se, 2001-05-17; såvida ej annat anges.

3.7.2.1 Redovisningsrådet

RedR bildades 1989 genom tillkomsten av Stiftelsen för utvecklande av god redovisningssed. Stiftare var staten genom BFN, dåvarande FAR respektive Sveriges Industriförbund. Dessa tre organ verkade fram till RedR:s bildande var för sig inom området god redovisningssed och hade alla stor betydelse för redovisningens utveckling. Det skedde genom att BFN och FAR utgav redovisningsrekommendationer och uttalanden medan Industriförbundet tillsammans med Stockholms handelskammare genom Näringslivets börskommitté behandlade börsetiska frågor i form av rekommendationer och uttalanden.

Bakgrunden till bildandet av det gemensamma organet RedR var att det kom att bli en nackdel att normgivningen på redovisningsområdet var slitträd mellan tre olika organ, vilket tillsammans med framväxande internationell påverkan tenderade att skapa en splittrad redovisningspraxis. RedR:s arbete är i första hand inriktat på sådana redovisningsfrågor som har betydelse för publika företag. Förutom att rekommendationerna som RedR ger ut skall lämna sådana upplysningar som är av betydelse för dem som fattar beslut på basis av företagets finansiella rapporter, skall rekommendationerna även bidra till att enhetliga redovisningsprinciper tillämpas för transaktioner och händelser av likartat slag, och att se till att företagets finansiella rapportering håller kvalitativt hög nivå och därigenom tillgodoser även den internationella kapitalmarknadens krav.

RedR uppgift är därför att ge ut rekommendationer som är i överensstämmelse med vad som gäller internationellt, d v s att rekommendationerna så långt som möjligt skall följa IASB:s rekommendationer. En orsak till detta är att svenska företags redovisning bör utformas så att den är lättillgänglig för internationella placerare.⁷⁵ Avvikelse förekommer normalt enbart om svensk lag utgör hinder för en överensstämmelse. De rekommendationer som RedR givit ut har fått god acceptans, t ex så har det i noteringsavtalet med Stockholmsbörsen införts en bestämmelse som innebär att börsbolag inte utan särskild motivering får avvika från dessa rekommendationer.⁷⁶

3.7.2.2 Redovisningsrådets Akutgrupp⁷⁷

RedR Akutgrupp, som bildades under 1996, har till uppgift att göra uttalanden dels vad gäller tolkning av RedR:s rekommendationer, dels vad gäller redovisningsfrågor som inte behandlas i befintliga rekommendationer och som inte heller behandlas i någon rekommendation som håller på att tas fram. De frågor som tas upp skall vara generella och av allmänintresse.

3.7.3 Bokföringsnämnden⁷⁸

BFN är ett statligt expertorgan⁷⁹ med uppgift att utveckla god redovisningssed. BFN:s arbete inriktas mot frågor om löpande bokföring och arkivering samt redovisningsfrågor beträffande bokföringsskyldiga som icke ingår i RedR:s målgrupp, främst då de mindre och medelstora företagen samt stiftelserna och föreningarna.

⁷⁵ FARs Samlingsvolym 2000 (2000) s 464.

⁷⁶ Axelman, Lennart, SvSkT 5/99 s 365.

⁷⁷ Ibid s 365.

⁷⁸ Avsnittet baseras på www.redovisningsradet.se, 2001-05-17; såvida ej annat anges.

⁷⁹ BFN har elva ledamöter som utses av regeringen.

Beträffande års- och koncernredovisningar i icke-noterade företag uppkommer frågan vilka kompletterande normer som gäller för dem, och för att klargöra detta uttalar sig BFN genom allmänna råd och tillhörande vägledning i frågor som behandlats i RedR:s rekommendationer. BFN utgår därmed från att rådets rekommendationer är lämpliga även för icke-noterade företag; det kan emellertid vara motiverat med vissa lättnader beroende på företagets storlek. I enlighet därmed uttalar sig BFN i de ovan nämnda allmänna råden och vägledningarna om i vilken utsträckning RedR:s normer utgör god redovisningssed även för icke-noterade företag.⁸⁰ BFN:s råd är inte formellt bindande.⁸¹

BFN:s tillämpningsnormering syftar således till:

- att redovisningen i icke-noterade företag förenklas jämfört med redovisningen i de noterade företagen samtidigt som redovisningsprinciperna i normalfallet upprätthålls,
- att enhetliga redovisningsprinciper tillämpas för transaktioner och händelser av likartat slag, och
- att sådana upplysningar lämnas som är av betydelse för dem som skall fatta beslut på basis av företagets finansiella rapporter.

Om tillämpningsnormering från BFN saknas, d v s i de fall då BFN inte än anpassat en av RedR:s rekommendationer, kan vägledning hämtas direkt från RedR:s normer. Om svensk normgivning dock helt skulle saknas kan vägledning istället hämtas från IASB:s Framework och rekommendationer eller, då även sådan saknas, från allmänt accepterade principer i andra länder, exempelvis USA. Vägledning kan också erhållas genom analogitolkning av normer som behandlar liknande frågor.

3.7.4 Finansinspektionen

3.7.4.1 Allmänt

FI är central förvaltningsmyndighet för tillsynen över finansiella marknader, kreditinstitut och det enskilda försäkringsväsendet.⁸² De övergripande målen för FI:s verksamhet är att bidra till det finansiella systemets stabilitet och effektivitet samt att verka för ett gott konsumentskydd. Under FI:s tillsyn står 2 500 företag och försäkringsmäklare, vilka kan kategoriseras i följande grupper: banker och andra kreditinstitut; värdepappersbolag och fondbolag; börser, auktoriserade marknadsplatser och clearingorganisationer; och försäkringsbolag, understödsföreningar och försäkringsmäklare.⁸³

3.7.4.2 Finansinspektionens verksamhet med inriktning på finansiella instrument

FI:s verksamhet är delvis av annan karaktär än den verksamhet som det andra, ovan nämnda, statliga organet BFN bedriver. För det första är verksamheten inriktad på finansiella företag,

⁸⁰ BFN har i december 1998 beslutat att uttala sig om i vilken omfattning god redovisningssed innebär att RedR:s rekommendationer skall tillämpas även av andra bokföringsskyldiga än de noterade företag till vilka rekommendationerna främst riktas.

⁸¹ Thorell, Per "Skattelag och affärssed" (1984) s 48 f.

⁸² Se 1 § Förordning med instruktion för Finansinspektionen. Utfärdad den 6 juni 1996.

⁸³ Information hämtad från FI:s hemsida på internet, www.fi.se, 2001-08-22.

och för det andra använder sig FI av delvis bindande föreskrifter. Med stöd av 1 kap 5 § ÅRKL, 1 kap 4 § ÅRFL och 11 kap 2 § lagen (1992:543) om börs- och clearingverksamhet har regeringen bemyndigat FI att utfärda föreskrifter på vissa områden, vilket också FI utnyttjat i ganska stor omfattning. Föreskrifterna omfattar bl a regler om uppställningsformer för resultat- och balansräkningarna, värdering, tilläggsupplysningar m m. De här föreskrifterna faller in under regeringsformens bestämmelser om normgivning. FI har dessutom utfärdat allmänna råd om redovisning i finansiella företag.⁸⁴ FI har beträffande kreditinstitut, värdepappersbolag och försäkringsföretag utfärdat två olika föreskrifter/allmänna råd, nämligen FFFS 2000:18 och FFFS 2000:22.

3.7.5 International Accounting Standards Board

3.7.5.1 Allmänt

IASC bildades år 1973. Den 1 april 2001 övertog emellertid IASB normgivningsmakten på redovisningsområdet från sin föregångare, IASC. Målen med IASB:s verksamhet är följande:⁸⁵

- (a) to develop, in the public interest, a single set of high quality, understandable and enforceable global accounting standards that require high quality, transparent and comparable information in financial statements and other financial reporting to help participants in the world's capital markets and other users make economic decisions;
- (b) to promote the use and rigorous application of those standards; and
- (c) to bring about convergence of national accounting standards and International Accounting Standards to high quality solutions.

3.7.5.2 International Accounting Standards Boards verksamhet med inriktning på finansiella instrument

IASC, och numera IASB, har sedan 1988 arbetat med att ta fram en eller flera så kallade "heltäckande" utkast och rekommendationer om redovisningen av finansiella instrument.⁸⁶ Utkasten tillåter i allt väsentligt marknadsvärdering av finansiella instrument i redovisningen. Det första utkastet till rekommendation (E40 Financial Instruments) kom 1991, men kom ganska snart att dras tillbaka för omarbetning efter det att kritik riktats mot det. Efter remissbehandling presenterades så ett nytt omarbetat utkast till rekommendation (E48 Financial Instruments) 1994; emellertid fick även detta utkast utstå hård remisskritik från bl a amerikanska FASB.⁸⁷ Båda dessa utkast kom således att misslyckas, varför IASC – istället för att försöka skapa en sammanhållen rekommendation för finansiella instrument – beslöt att bryta ut några mer okontroversiella frågor (främst tilläggsinformation och kvittning) och behandla dem i en separat rekommendation. En sådan rekommendation ("IAS 32 Financial Instruments: Disclosure and Presentation") utfärdades i juni 1995. Samtidigt tillsattes en ny arbetsgrupp för att utarbeta en IAS med regler rörande vilka finansiella instrument som skall tas upp i balansräkningen och hur de skall värderas.⁸⁸

⁸⁴ Prop 1998/99:130 s 182.

⁸⁵ Information hämtad från IASB:s hemsida på internet, www.iasc.org.uk, 2001-07-16.

⁸⁶ Jönsson Lundmark, Birgitta "IASB och IAS – en introduktion" (1999) s 161.

⁸⁷ Blix, Clas m fl "Finansiella instrument 1997" (1996) s 20 ff.

⁸⁸ Jönsson Lundmark, Birgitta "IASB och IAS – en introduktion" (1999) s 14 f.

Arbetet ledde fram till ett tredje utkast (E62 Financial Instruments: Recognition and Measurement) som bl a omfattar de mer problematiska områdena redovisning och värdering av finansiella instrument. Detta nya utkast antogs i juni 1998 och i december samma år godkände IASC:s styrelse efter vissa ändringar den slutliga rekommendationen, ”IAS 39 Financial Instruments: Recognition and Measurement”. Rekommendationen började tillämpas den 1 januari 2001. IAS 39:s långa väg till rekommendation visar på områdets komplexitet och IASC pekar själva på att marknadsvärdering av finansiella tillgångar och redovisning av realiserade vinster i resultaträkningen mött stort motstånd.⁸⁹ IASC menar att:

”IAS 39 significantly affects corporate financial reporting by establishing for the first time a single set of rigorous and consistent principles for recognizing and measuring financial instruments under IASC standards. [...] IAS 39 introduces a whole new approach to the accounting for trading, investment, and hedging activities involving financial instruments.”⁹⁰

EU-kommissionen är aktivt engagerad i IASB:s arbete för att så långt som möjligt få gehör för viktiga EG-principer i IASB:s rekommendationer. Kommissionen har även förklarat att den är beredd att ändra på direktiven när så är nödvändigt för att europeiska företag skall kunna tillämpa IAS utan konfliktrisk med EG-direktiv. Kommissionen har konstaterat, IAS 39 undantagen, att det inte föreligger några allvarliga konflikter mellan direktiven och IAS. Inom området finansiella instrument uppkommer däremot en väsentlig skillnad mellan direktiven och IAS 39 eftersom rekommendationen, enligt kommissionens uppfattning, strider mot realisationsprincipen. Med anledning av detta har kommissionen förberett ett förslag till förändring av det fjärde EG-direktivet. Förslaget innebär att det införs en option för medlemsländerna att tillåta eller föreskriva en värdering av vissa finansiella instrument till verkligt värde. Dessutom föreslås att medlemsländerna ges rätt att förbjuda företag att värdera värdepapper avsedda att innehas till förfall till verkligt värde.⁹¹ EU-kommissionen har dessutom nu beslutat att de europeiska bolagen skall tillämpa IAS 39 senast före den 1 januari 2004.⁹² Såsom kortfattat berörts ovan i avsnitt 1.2 Problemdiskussion, har det fjärde direktivet ändrats under år 2001 för att göra det möjligt att tillämpa IAS 39 fullt ut. Ändringen skedde genom antagandet av Europaparlamentets och Rådets direktiv 2001/65/EEG av den 27 september 2001 om ändring av direktiven 78/660/EEG, 83/349/EEG och 86/635/EEG med avseende på värderingsreglerna för årsbokslut och sammanställd redovisning i vissa typer av bolag samt i banker och andra finansiella institut.⁹³

3.7.5.3 Svenska förhållanden och IAS 39 Financial Instruments: Recognition and Measurement

Att det antagits direktiv som gör det möjligt att tillämpa IAS 39 fullt ut (se avsnitt 3.7.5.2 ovan) för naturligtvis med sig att ändringen också måste implementeras i svensk lagstiftning

⁸⁹ IASC, IAS 39 Financial Instruments: Recognition and Measurement, Introduction p 7.

⁹⁰ IASC Press Release 19 September 2000 ”IASC issues guidance on financial instruments”.

⁹¹ Rundfelt, Rolf ”Tendenser i börsbolagens årsredovisningar 1998” (1999) s 186.

⁹² Europaparlamentets och Rådets direktiv 2001/65/EEG av den 27 september 2001 om ändring av direktiven 78/660/EEG, 83/349/EEG och 86/635/EEG med avseende på värderingsreglerna för årsbokslut och sammanställd redovisning i vissa typer av bolag samt i banker och andra finansiella institut, Artikel 4.1.

⁹³ Som framgår på annan plats i uppsatsen, t ex avsnitt 5.2, benämnes direktiv 78/660/EEG för det fjärde direktivet och direktiv 83/349/EEG för det sjunde direktivet. En annan ”kortformsbenämning”, som dock ibland används i föreliggande arbete, är det fjärde bolagsdirektivet respektive det sjunde bolagsdirektivet. Direktiv 86/635/EEG däremot, kan även benämnas bankredovisningsdirektivet.

innan den kan tillämpas av svenska företag. Tidpunkten för detta är tills vidare oklar. Enligt justitiedepartementet blir en ändring av ÅRL kanske inte klar förrän år 2004.⁹⁴

Beträffande nuvarande svenska regler så utredde den statliga redovisningskommittén huruvida det genom en överriding-regel⁹⁵ skall finnas förutsättningar att värdera omsättningstillgångar högre än anskaffningsvärdet (d v s värdering till verkligt värde). Redovisningskommittén föreslog i sitt slutbetänkande SOU 1996:157 att det införs en sådan överriding-regel. Denna fråga diskuterades också i prop 1998/99:130. Regeringen har dock gjort den bedömningen att den föreslagna värderingsprincipen inte är förenlig med EG-direktiven såsom dessa är utformade idag och av den anledningen har man valt att inte föreslå något införande av en överriding-regel.⁹⁶

3.7.6 Financial Accounting Standards Board

3.7.6.1 Allmänt

År 1973 startade amerikanska FASB sin verksamhet. Organet har sedan dess varit en betydelsefull normgivare inom framför allt amerikansk redovisning, men FASB har även haft inverkan internationellt.⁹⁷

3.7.6.2 Financial Accounting Standards Boards verksamhet med inriktning på finansiella instrument

Precis som tidigare IASC och numera IASB har FASB arbetat med att skapa en heltäckande rekommendation för finansiella instrument. De rekommendationer som antagits har i huvudsak endast avsett tilläggsupplysningar, men 1998 antogs ”FAS 133 Accounting for Derivative Instruments and Hedging Activities”. Denna rekommendation visade sig vara mycket kontroversiell särskilt bland de finansiella företagen eftersom den föreskriver långtgående värdering av derivat till verkligt värde. På grund av komplicerade utbildnings- och implementeringsfrågor kom emellertid ikraftträdandet av nämnda rekommendation att skjutas upp ett år. Detta ledde till att FAS 133 kom att tillämpas först från den 15 juni 2000.⁹⁸

FAS 133 stadgar att ett företag tar upp samtliga derivatinstrument som tillgång eller skuld i balansräkningen. Dessutom skall de värderas till marknadsvärde, s k fair value (se avsnitt 3.3 ovan för definition av marknadsvärde). Till skillnad från IAS 39 behandlar FAS 133 enbart derivatinstrument och dessutom består merparten av FAS 133 av anvisningar avseende säkringsituationer. IAS 39 däremot behandlar i princip samtliga finansiella instrument. FAS 133 gäller liksom IAS 39 för samtliga företag, d v s både börsnoterade och icke börsnoterade.⁹⁹

⁹⁴ Jönsson Lundmark, Birgitta, Intervju via e-mail 2001-10-15.

⁹⁵ För förklaring av överriding-regel, se avsnitt 5.4 Rättvisande bild.

⁹⁶ Kylebäck, Stefan och Landén, Staffan ”Aktuella redovisningsfrågor år 2000” (2001) s 25.

⁹⁷ Informationen är hämtad från hemsidan www.accounting.rutgers.edu/raw/fasb, 2001-08-07.

⁹⁸ Rundfelt, Rolf, Balans 6-7/1999 s 44.

⁹⁹ Jonasson, Andreas ”Säkringsredovisning i normer och praxis” (1999) s 47.

4 Övergripande samband mellan redovisning och beskattning

4.1 Inledning

I kapitlet behandlas övergripande de olika samband som finns mellan redovisning och beskattning. Kapitlet avslutas med en kortare internationell utblick avseende nämnda samband.

4.2 Nuvarande utformning av samband mellan redovisning och beskattning

4.2.1 Allmänt

Sambandet mellan redovisning och beskattning idag tar framför allt sikte på periodisering av inkomster och utgifter men även principer för värdering av tillgångar och skulder har betydelse för när i tiden intäkter och kostnader redovisas. När det däremot gäller vilka intäkter som är skattepliktiga respektive skattefria och vilka kostnader som är avdragsgilla respektive icke avdragsgilla regleras detta helt av skattelagarna.

Det förekommer i redovisningslitteraturen skilda sätt att strukturera sambandet mellan redovisning och beskattning, vilket tar sig uttryck i olika begrepp som används för att skildra samma fenomen. Exempelvis benämner både Almqvist¹⁰⁰ och Thorell¹⁰¹, vad gäller det gamla skattesystemet, sambandet mellan redovisning och beskattning för ”samordning”, varför problematiken kring sambandet mellan redovisning och beskattning även kan kallas för samordningsproblematik.¹⁰²

Enligt Redovisningskommittén råder i Sverige ”ett starkt samband mellan företagets redovisning och beskattning innebärande att redovisningen utan större korrigeringar skall kunna ligga till grund för beskattningen.”¹⁰³ Tidström och Hesselman uttrycker vidare det svenska sambandet mellan redovisning och beskattning på följande vis: ”I Sverige har vi av tradition en stark koppling mellan beskattning och redovisning.”¹⁰⁴

Nedanstående redogörelse ämnar ge en översiktlig bild av dagens svenska relation mellan redovisning och beskattning.

4.2.1.1 Regeltyper utifrån skattelagstiftningen

Utgångspunkten för ett resonemang och en beskrivning av sambandet mellan redovisning och beskattning utgörs av skattereglerna. Vad gäller skattereglernas relation till redovisningen förekommer det i princip tre olika typer av regler: 1) huvudregeln, 2) skatterättsliga särregler som ej överensstämmer med bokföringen samt 3) skatterättsliga särregler som tillämpas i bokföringen.¹⁰⁵ De här tre olika typerna av regler kommer nedan att beskrivas och förklaras samt även illustreras i figur 1 nedan.

¹⁰⁰ Almqvist, Sven, Balans 11/87 s 16-22.

¹⁰¹ Thorell, Per ”Skattelag och affärssed” (1984) s 15.

¹⁰² Nilsson, Christer ”Skattelagstiftningens effekter på den externa redovisningens kvalitet” (2000) s 32.

¹⁰³ Sambandet Redovisning – Beskattning, SOU 1995:43 s 67.

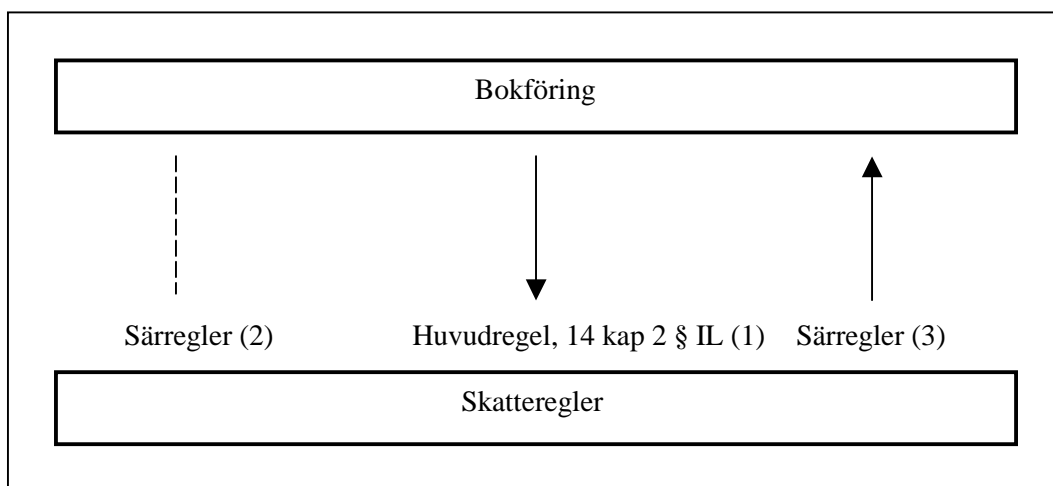
¹⁰⁴ Tidström, Göran och Hesselman, Anna, Balans 6-7-/91 s 13.

¹⁰⁵ Nilsson, Christer ”Skattelagstiftningens effekter på den externa redovisningens kvalitet” (2000) s 32.

Huvudregeln (1) i det svenska sambandet mellan redovisning och beskattning utgörs av 14 kap 2 § IL, vilken stadgar att inkomst av näringsverksamhet skall beräknas enligt bokföringsmässiga grunder.¹⁰⁶ Bokföringens innehåll ligger således till grund för beskattningen och utgör utgångspunkt för beräkningen av det skattemässiga resultatet.

De särregler däremot som icke överensstämmer med bokföringen (2) kan beskrivas särskilt reglera vissa poster där bokföringen och de beräkningsregler som tillämpas i denna inte används för att fastställa det skattemässiga värdet av en tillgång. Som exempel på detta kan nämnas restvärdeavskrivning¹⁰⁷ enligt 18 kap 13 § IL.

Särreglerna som tillämpas i bokföringen (3) innebär att skattereglerna har en direkt effekt på bokföringen. Dessa regler är huvudsakligen utformade så att de skattemässigt uträknade avdragen måste redovisas i bokföringen för att den skattskyldige skall ha rätt till skattemässigt avdrag. Som exempel kan nämnas reglerna om räkningskaplig avskrivning i 18 kap 13 § IL (huvudregeln). Denna avskrivningsmetod utgör huvudmetoden för skatterättslig avskrivning.

Figur 1. Sambandet mellan redovisning och beskattning och dess tre regeltypor.

Källa: Nilsson, Christer "Skattelagstiftningens effekter på den externa redovisningens kvalitet" (2000) s 33.

Pilarna i figur 1 visar på en dominansrelation, d v s det system som pilen utgår ifrån dominerar beräkningen i det system som pilen riktas mot. Den pil som riktas mot rektangeln "Bokföring" innebär således att de skatterättsliga reglerna används för att mäta resultatet i bokföringen i enlighet med de regler som benämnes "Särregler (3)", medan den pil som riktas mot rektangeln "Skatteregler" innebär att det är bokföringen som mäter det skattepliktiga

¹⁰⁶ Se framför allt avsnitt 6.2.1 Beräkning av inkomst av näringsverksamhet nedan för närmare redogörelse av detta lagrum.

¹⁰⁷ Eftersom *räkenskapsenlig avskrivningsmetod* fordrar att den skattskyldige upprättar årsbokslut måste det finnas en avskrivningsmetod, som är möjlig att tillämpa även för rörelseidkare som inte är skyldiga att upprätta årsbokslut och därmed inte heller gör det. Den avskrivningsmetod, som lagstiftaren då erbjuder, benämns *restvärdemetoden*. Se vidare i Johansson, Gunnar och Rabe, Gunnar "Det svenska skattesystemet" (2000) s 329-349.

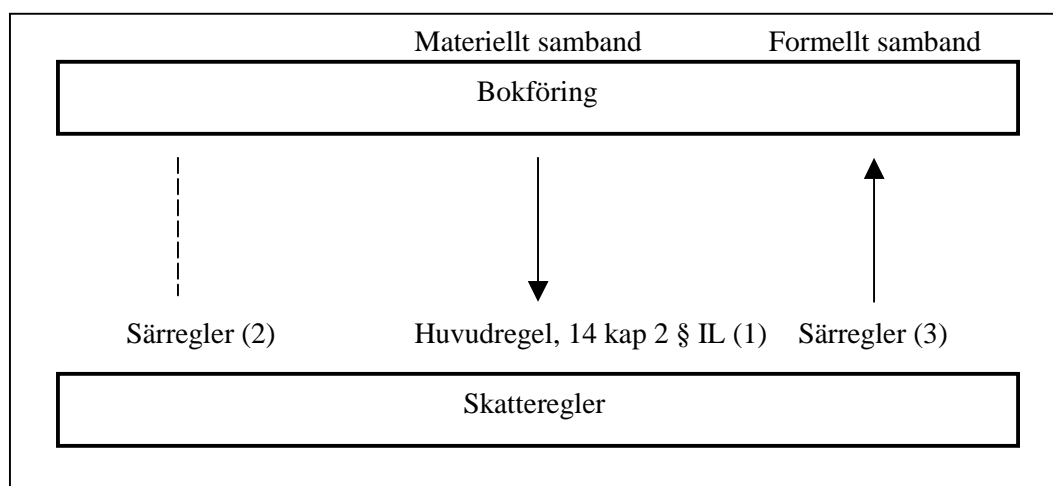
resultatet i enlighet med ”Huvudregel, 14 kap 2 § IL (1)”. Den relation i vilken dominans saknas, ”Särregler (2)”, innebär att resultatmätningen i respektive system – ”Bokföring” samt ”Skatteregler” – sker utan påverkan av varandra.

4.2.1.2 Materiellt och formellt samband

Ovan har påvisats de tre olika regeltyper som finns avseende sambandet mellan redovisning och beskattning när utgångspunkten utgörs av skattelagstiftningen. En vanlig indelning av sambandet är annars en indelning av detta i materiellt och formellt samband. Redovisningskommittén skriver i SOU 1995:43 följande om materiellt och formellt samband:

”I Sverige råder ett starkt samband, såväl materiellt som formellt, mellan företagens redovisning och beskattning innebärande att redovisningen utan större korrigeringar skall kunna ligga till grund för beskattningen. Denna samordning är grundläggande för företagsbeskattningen. Det *materiella sambandet* består i att den skattemässiga inkomstberäkningen sker på grundval av den skattskyldiges bokföring. Det *formella sambandet* tar sig uttryck i att skattelagstiftningen dels som förutsättning för att vissa avdrag skall medges vid taxeringen kräver att motsvarande avdrag gjorts i räkenskaperna, dels föreskriver att samma värdering av vissa tillgångsposter skall ha företagits i räkenskaperna som vid taxeringen för att godtas skattemässigt. Genom det formella sambandet tvingas företagen att redovisa bokslutsdispositioner och obeskattade reserver.”¹⁰⁸

Denna förklaring som Redovisningskommittén gör av det materiella respektive formella sambandet kan relateras till beskrivningen ovan av det tre regeltyperna. Det materiella sambandet syftar på huvudregeln i 14 kap 2 § IL, medan det formella sambandet syftar på de särregler som innehåller räkenskapskrav och som skall tillämpas i bokföringen för att få gjorda avdrag och värderingar skattemässigt godkända.¹⁰⁹

Figur 2. Sambandet mellan redovisning och beskattning enligt SOU 1995:43.

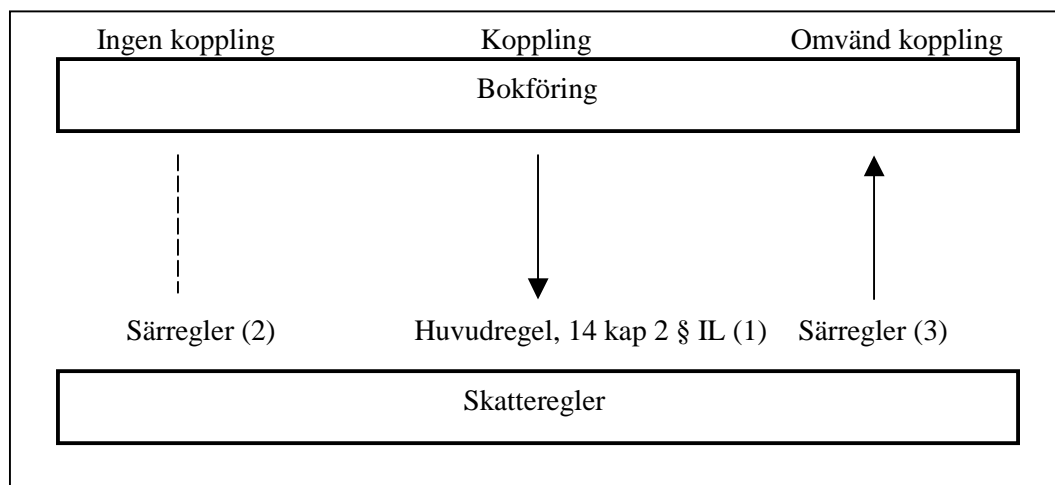
Källa: Nilsson, Christer ”Skattelagstiftningens effekter på den externa redovisningens kvalitet” (2000) s 35.

¹⁰⁸ Sambandet Redovisning – Beskattning, SOU 1995:43 s 11.

¹⁰⁹ Nilsson, Christer ”Skattelagstiftningens effekter på den externa redovisningens kvalitet” (2000) s 34.

4.2.1.3 Koppling och omvänd koppling mellan redovisning och beskattning

Vissa talar dessutom om koppling respektive omvänd koppling mellan redovisning och beskattning¹¹⁰, emellertid finns det inte i den svenska litteraturen någon systematisk beskrivning av kopplingsbegreppet och dess beståndsdelar såsom ovan beskrivits avseende materiellt och formellt samband. Trots detta kan de relationer som förekommer mellan skattereglerna och redovisningen beskrivas i termer av koppling och omvänd koppling, vilket framgår av nedanstående figur.¹¹¹

Figur 3. Sambandet mellan redovisning och beskattning utifrån kopplingsbegreppet.

Källa: Nilsson, Christer ”Skattelagstiftningens effekter på den externa redovisningens kvalitet” (2000) s 35.

Den högra pilen i figuren motsvarar det som i SOU 1995:43 benämns formellt samband, medan den mittersta pilen motsvarar det materiella sambandet. Den vänstra relationen innebär, precis om i avsnittet ovan, att varken materiellt eller formellt samband föreligger. Axel Haller benämmer det materiella sambandet *bindingness* (koppling) medan det formella sambandet benämnes *reverse bindingness* (omvänd koppling).¹¹²

4.3 Internationell utblick avseende sambandet mellan redovisning och beskattning

I *amerikansk* rätt kan den skattemässiga periodiseringen följa redovisningen såvida ej särskilda skattebestämmelser reglerar värderingen av en viss post. Den amerikanska beskattningen är dock ej bunden till redovisningen på samma sätt som i Sverige, där den avgörande skillnaden är att man kan ifrågasätta den bokföringsmässiga periodiseringen vid beskattningen.¹¹³ Utgångspunkten för bedömningen av vald redovisningsmetod (*method of accounting*) är att den måste anses *clearly reflect income* för att accepteras vid beskattningen,

¹¹⁰ Se t ex Thorell, Per, SN 1989 s 577-596; Tidström, Göran och Hesselman, Anna, Balans 6-7/91 s 13-17 och von Bahr, Stig, SN 1991 s 745-756.

¹¹¹ Nilsson, Christer ”Skattelagstiftningens effekter på den externa redovisningens kvalitet” (2000) s 35.

¹¹² Artsberg, Kristina, Föreläsning i Lund, Ekonomikum 2001-02-12.

¹¹³ Thorell, Per ”Skattelag och affärssed” (1984) s 354.

vilket framgår av Internal Revenue Code Sec. 446. Kravet på att redovisningen skall clearly reflect income innebär att redovisningen skall grundas på GAAP samt att enhetliga redovisningsprinciper skall användas vid inkomstberäkningen år från år.¹¹⁴ Kravet på att en redovisningsmetod skall clearly reflect income gäller både övergripande redovisningsmetoder och periodiseringen av enskilda poster.¹¹⁵

En viktig skillnad mellan Sverige och USA är att GAAP utformas utifrån delvis andra utgångspunkter än god redovisningssed i Sverige, vilket tydligt visas av att GAAP inte påverkas av skatteaspekter på samma sätt som god redovisningssed. En ytterligare skillnad är att skattemässigt betingade värderingsprinciper inte får genomslag i bokföringen i USA, såvida inte skattereglerna tillåter detta.¹¹⁶

Realisations- och försiktighetsprincipen är grundläggande redovisningsprinciper för all bokföringsmässig kostnads- och intäktsredovisning, och de har ofta även betydelse för den skattemässiga periodiseringen i de fall beskattningen är nära kopplad till redovisningen i ett land. Då denna koppling emellertid saknas i USA¹¹⁷ är deras betydelse underordnad den grundläggande principen för kostnads- och intäktsrapportering vid beskattningen, *all events test*. Denna innebär bl a att för att avdrag skall få göras för en förlust så krävs att alla omständigheter som visar att en förlust uppstått skall kunna konstateras. En effekt av denna princip är t ex att amerikansk skatterätt är mycket restriktiv med att medge avdrag för framtida utgifter.¹¹⁸

Brittisk redovisning tillhör liksom den amerikanska redovisningen den anglosaxiska redovisningstraditionen, vilket medför att åtskillnad mellan vanlig finansiell redovisning och skattemässig redovisning föreligger.¹¹⁹ Emellertid har skattelagstiftaren upptäckt att det kan vara resursbesparande att "koppla på" de lösningar som redan finns "färdiga" inom redovisningen. Skattelagstiftning har nämligen under senare år införts som anknyter till redovisningsregler och rekommendationer, dock kompletteras de befintliga reglerna med vissa skattemässiga modifieringar och kvalifikationskrav. Exempel härpå är lagstiftning om valutakursändringar, finansiella instrument och finansiella leasingavtal. Då brittiska ASB utformat redovisningsrekommendationer helt utifrån investerarnas behov av information sätter denna typ av skatteregler ASB under press och om organisationen faller undan för påtryckningar att beakta skattekonsekvenser påverkas ASB:s möjlighet att ge investerarna bästa möjliga information. England kan genom denna utveckling komma att hamna i en situation som påminner om den tyska situationen.¹²⁰

Tysk redovisning tillhör den kontinentaleuropeiska redovisningstraditionen. Tysk redovisning är bl a känd för att skydda kreditorers intressen bl a genom tillämpandet av försiktighetsprincipen vilket ofta försämrar informationsvärdet i den finansiella rapporteringen och för det samband som finns mellan vanlig finansiell redovisning och skattemässig redovisning. Detta

¹¹⁴ Norberg, Claes "Reglering och beskattning av banker" (1991) s 74.

¹¹⁵ Thorell, Per "Skattelag och affärssed" (1984) s 353 ff.

¹¹⁶ Norberg, Claes "Reglering och beskattning av banker" (1991) s 75.

¹¹⁷ I USA liksom i andra länder tillhörande den anglo-saxiska redovisningstraditionen är den vanliga finansiella redovisningen åtskiljd från den skattemässiga redovisningen. Undantaget i amerikansk skatterätt utgörs av LIFO (last in first out) vid inventarievärdering. Se Walton, Peter, Haller, Axel och Raffournier, Bernard "International Accounting" (1998) s 62.

¹¹⁸ Norberg, Claes "Reglering och beskattning av banker" (1991) s 87.

¹¹⁹ Walton, Peter, Haller, Axel och Raffournier, Bernard "International Accounting" (1998) s 137.

¹²⁰ RSV Rapport 1998:6. Sambandet mellan redovisning och inkomstbeskattning, s 23.

samband för med sig tillämpandet av en ”*Massgelmäßigkeitsprinzip*”¹²¹ som starkt påminner om det ovan – i avsnitt 4.2.1.3 Koppling och omvänd koppling mellan redovisning och beskattning – beskrivna svenska förhållandet mellan bokföringsregler och skatteregler.

En specifik karaktäristika med *skandinavisk* redovisningslagstiftning utgörs av begreppet god redovisningssed. Genom att använda detta begrepp överlåter lagstiftaren en viktig roll i utvecklandet av redovisningen åt praktiker etc. Vid 1900-talets början fanns i Danmark ett samband mellan redovisning och beskattning på samma sätt som i Tyskland. I samband med att Danmark valde att implementera det fjärde bolagsdirektivet år 1981 upphörde emellertid detta samband mellan redovisning och beskattning. Island och Norge följde i detta hänseende Danmark under det tidiga 1990-talet. Finland däremot, har valt att följa det svenska förhållningssättet till redovisning och beskattning.¹²²

¹²¹ Walton, Peter, Haller, Axel och Raffournier, Bernard ”International Accounting” (1998) s 83 ff och s 106.

¹²² Ibid s 268-276.

5 Svensk redovisning och internationella normer avseende finansiella instrument

5.1 Inledning

Kapitlet inleds med en allmän beskrivning av gällande redovisningslagstiftning och rekommendationer avseende finansiella instrument samt en redogörelse av begreppen god redovisningssed och rättvisande bild. Därefter följer bl a en genomgång av de grundläggande redovisningsprinciperna och kapitlet avslutas med en beskrivning av aktuella internationella normer avseende finansiella instrument.

5.2 Allmänt om redovisningslagstiftning och rekommendationer avseende finansiella instrument

I Sverige saknas det direkta befintliga lagregler beträffande redovisning och värdering av finansiella instrument varför ledning måste hämtas ur de allmänna lagreglerna på redovisningsområdet, t ex BFL och ÅRL. Med allmänna regler avses regler som inte direkt reglerar finansiella instrument, men som kan tillämpas analogt på de finansiella instrumenten. ÅRL:s regler är framför allt tillämpbara på avstainstrument, medan avseende derivat-instrument måste analogitolkningar ofta göras av lagens grundläggande regler om redovisning.¹²³

Det finns alltså flera civilrättsliga lagar av betydelse. Beroende av om det är finansiella eller icke-finansiella verksamheter kan dock olika lagar komma att tillämpas. De två lagar som är av största betydelse är BFL och ÅRL, vilka om inget annat föreskrivs gäller för både finansiella och icke-finansiella företag, medan ÅRKL och ÅRFL naturligtvis enbart är tillämpliga på finansiella företag. För dessa företag aktualiseras dessutom föreskrifter ur FI:s författningssamling; nämligen FFFS 2000:18 och FFFS 2000:22.

I 2 kap 1 § BFL stadgas att en juridisk person är bokföringsskyldig, om inget annat anges i 2 kap 2-5 §§ i nämnda lag. Bokföringsskyldigheten skall fullgöras på ett sätt som överensstämmer med god redovisningssed enligt BFL:s grundläggande stadgande i 4 kap 2 § BFL.

ÅRL, som grundas på EG:s fjärde bolagsdirektiv (78/660/EEG) och sjunde bolagsdirektiv (83/349/EEG), innehåller bestämmelser om upprättande och offentliggörande av årsredovisning, koncernredovisning och delårsrapport. Lagen är, enligt 1 kap 1 § ÅRL, tillämplig på aktiebolag och andra i 6 kap 1 § BFL nämnda bolagsformer. Emellertid är inte ÅRL tillämplig på kreditinstitut, värdepappersbolag och försäkringsföretag om inte annat är särskilt föreskrivet i ÅRKL¹²⁴ eller ÅRFL¹²⁵ (1 kap 2 § 1 st ÅRL). Årsredovisningen skall enligt ÅRL upprättas på ett överskådligt sätt och i enlighet med god redovisningssed, 2 kap 2 § ÅRL. Balansräkning, resultaträkning och noter skall vidare upprättas i enlighet med rättvisande bild, 2 kap 3 § ÅRL.

¹²³ Peterssohn, Erling "Redovisning av finansiella instrument" (1994) s 207.

¹²⁴ Se 1 kap 2 § 1 st ÅRKL.

¹²⁵ Se 1 kap 2 § 1 st ÅRFL.

Genom ÅRL implementerades EG:s fjärde bolagsdirektiv och sjunde bolagsdirektiv om redovisning i svensk rätt. EG:s fjärde direktiv innehåller regler om årsbokslut och förvaltningsberättelse samt obligatorisk revision, och det sjunde direktivet innehåller regler om koncernredovisning. Genom införandet av ÅRKL och ÅRFL har Sverige dessutom implementerat EG:s speciella redovisningsdirektiv för dessa företag i svensk rätt.

Förutom nämnda lagreglering regleras redovisningen av finansiella instrument även genom rekommendationer. Det finns ett antal både svenska och internationella rekommendationer som berör hanteringen av finansiella instrument. Dessa rekommendationer behandlar dock endast vissa delområden. Exempel på svenska rekommendationer är FAR:s rekommendation nr 12 "Redovisning av aktier och andelar" och FAR:s utkast till rekommendation "Redovisning av standardiserade optioner, terminskontrakt samt valuta- och ränteswappar". Exempel på internationella rekommendationer är IAS 39 från IASB och FAS 133 från FASB.

5.3 God redovisningssed

BFL, ÅRL och de särskilda årsredovisningslagarna för de finansiella företagen är utformade som ramlagar. De innehåller allmänna principer för rapportering och dokumentation av räkenskapsinformation och måste kompletteras med normer som mera i detalj anger hur redovisningen skall ske. Dessa kompletterande normer inryms i redovisningslagstiftningens term god redovisningssed. Vägledande för innehållet i den lagreglerade redovisningen är således god redovisningssed.¹²⁶ Som tidigare nämnts används god redovisningssed som rättslig standard, vilket framgår av 2 kap 2 § ÅRL och 4 kap 2 § BFL. Begreppet uttrycker de kvalitativa kraven som ställs på redovisningen. Den rättsliga standarden anger således hur innehållet i ramlagstiftningen skall fyllas ut.¹²⁷

Som ovan i avsnitt 5.2 beskrivits skall årsredovisningen upprättas i enlighet med god redovisningssed. God redovisningssed innebär en skyldighet att följa lag och i lag intagna principer, vilket också innebär att innehållet bör bestämmas mot bakgrund av "faktiskt förekommande praxis hos en kvalitativ representativ krets av bokföringsskyldiga."¹²⁸ Dessutom kan olika branschens särförhållanden föra med sig att vad som är god redovisningssed ibland får bestämmas branschvis. Vidare fortsätter förarbetena med att slå fast att uttalanden av branschorganisationer, som bearbetar redovisningsfrågor, kan ge upplysning om och utöva inflytande på vad som är god redovisningssed.¹²⁹

God redovisningssed prövas alltså, enligt definitionen, i huvudsak efter vad som är tillämplig praxis. På något sätt kan detta tyckas vara vilseledande då lagreglerna är tvingande. Uttalandet förklaras dock av att praxis på bokföringsområdet har större betydelse än på andra rättsområden vid regeltillämpningen. God redovisningssed är i en rad frågor ett tillgodoseende av såväl lag som praxis. Tillämplig praxis bör dock i dessa fall ses som en av flera aspekter som skall bedömas, varför god redovisningssed rent definitionsmässigt bör ses som resultatet av en tolkning av BFL.¹³⁰

¹²⁶ Thorell, Per "Skattelag och affärssed" (1984) s 32.

¹²⁷ Informationen är hämtad från FAR Förlags hemsida på internet, www.farforlag.se, 2001-10-19.

¹²⁸ Förslag till bokföringslag, SOU 1973:57 s 94.

¹²⁹ Ibid s 94.

¹³⁰ Thorell, Per "Skattelag och affärssed" (1984) s 33. Här avses gamla BFL.

Emellertid har, vid bestämmandet av vad som utgör god redovisningssed, uttalanden från den praktiskt och teoretiskt verksamma redovisningsexpertisen ökat varför god redovisningssed idag torde kunna beskrivas som de normer som grundas på – utöver lagar och föreskrifter – redovisningspraxis, rekommendationer samt uttalanden från vissa myndigheter och organisationer, FI och RedR.¹³¹

En nackdel med att regelverket saknar detaljerade bestämmelser är att reglerna ger stort utrymme för skilda tolkningar av god redovisningssed. Detta kan medföra att det uppstår osäkerhet om vad som gäller och kan leda till väsentliga skillnader i redovisningspraxis mellan företagen. Ofta råder det delade meningar om vad god redovisningssed innebär.¹³² Vad som är god redovisningssed fastställs ytterst av domstol men det är naturligt att de uttalanden som kvalificerade normgivningsorgan utger tillmäts mycket stor betydelse när det skall tas ställning till vad som utgör god redovisningssed.¹³³

Skatterätten har betydelse för innehållet i god redovisningssed. Det finns två faktorer som är av särskild vikt för denna betydelse. För det första råder det ett starkt samband mellan regelsystemen och för det andra är den skattemässiga bedömningen av ett bokföringsmässigt redovisningssätt ofta en väsentlig aspekt vid utformningen av den bokföringsmässiga redovisningen.¹³⁴ Eftersom regelsystemen har ett så nära samband är det som regel omöjligt att bortse från den skattemässiga bedömningen av olika bokföringsmässiga handlingsalternativ när man fastställer innehållet i god redovisningssed. Det går inte alltid att avgöra av slutresultatet vad som är uttryck för bokföringsmässiga respektive skattemässiga avväganden.

Den tidigare nämnda nackdelen avseende avsaknaden av detaljerade bestämmelser i regelverket ger också ibland upphov till problem vid beskattningen. En svårighet är att god redovisningssed kan tillåta flera alternativ, med högst varierande skattemässiga konsekvenser, vilket RSV:s arbetsgrupp påpekar i rapporten RSV Rapport 1998:6. Även om en redovisningsrekommendation har utfärdats av BFN eller RedR innebär inte detta med automatik att den gäller. Den ovan citerade förklaringen till vad som utgör god redovisningssed är svårtolkad och har lett till oklarheter avseende tolkningen av begreppet. En oklar fråga är om ett normgivande organ kan utfärda rekommendationer som företagen förväntas följa, oberoende av om rekommendationens innehåll tillämpas av företagen eller inte? Vilket har företräde, praxis eller en rekommendation, om rekommendationen som getts ut icke överensstämmer med praxis i företagen, och rekommendationen får en dålig efterlevnad i företagens praxis? Redovisningslagstiftningen ger sålunda inte några lösningar för hur man löser här beskrivna konflikt. Det finns därför inga rättsliga metoder att avgöra vad som utgör god redovisningssed och dessutom är förarbetena till gamla BFL svårtolkade vad gäller praxis ställning i förhållande till rekommendation.¹³⁵ Någon förändring på denna punkt har författarna till detta arbete ej kunnat märka i förarbetena¹³⁶ till nya BFL.

¹³¹ Kylebäck, Stefan och Landén, Staffan ”Aktuella redovisningsfrågor år 2000” (2001) s 15.

¹³² RSV Rapport 1998:6. Sambandet mellan redovisning och inkomstbeskattning s 39.

¹³³ Rundfelt, Rolf ”Tendenser i börsbolagens årsredovisningar 1999” (2000) s 18.

¹³⁴ Kylebäck, Stefan och Landén, Staffan ”Aktuella redovisningsfrågor år 2000” s 17.

¹³⁵ RSV Rapport 1998:6. Sambandet mellan redovisning och inkomstbeskattning, s 39 f.

¹³⁶ Prop 1998/99:130 Ny bokföringslag m m.

5.4 Rättvisande bild

Genom att Sverige implementerade EG:s fjärde bolagsdirektiv 1996 gjorde begreppet rättvisande bild (*true and fair view*) sitt intåg i den svenska redovisningen. Enligt artikel 2.3 i direktivet skall verksamheternas årsbokslut ge en rättvisande bild av bolagets tillgångar, skulder, ekonomiska ställning och resultat. När tillämpningen av bestämmelserna i direktivet inte räcker till för att ge en rättvisande bild skall ytterligare upplysningar lämnas, artikel 2.4. Om undantagsvis tillämpningen av en föreskrift i nämnda direktiv är oförenlig med skyldigheten att ge en rättvisande bild skall, enligt den s k *overriding-regeln*¹³⁷ i artikel 2.5, avsteg göras från den föreskriften så att en rättvisande bild kan ges. Varje sådant avsteg skall enligt artikeln tydliggöras i notform med upplysning om skälen för avsteget och om den inverkan som detta kan ha på bolagets tillgångar, skulder, ekonomiska ställning och resultat. Medlemsstaterna har rättigheten enligt samma artikel att bestämma när avsteg kan ske och får dessutom föreskriva de undantagsbestämmelser som behövs.

Tolkningen och tillämpningen av sistnämnda regel är möjligtvis den enskilda fråga i de olika bolagsrättsliga EG-direktiven som föranlett mest diskussion. Medlemsstaterna har i princip tolkat *overriding-regeln* på två olika sätt.¹³⁸

Den ena tolkningen är att en tillämpning av ett lands redovisningslagstiftning automatiskt anses leda till att bolagets redovisning ger en rättvisande bild av dess ekonomiska resultat och ställning. Kravet på rättvisande bild har i huvudsak betydelse i redovisningsfrågor som inte är lagreglerade samt vid bedömningen av vilken tilläggsinformation som eventuellt måste lämnas. Denna tolkning görs i exempelvis Tyskland. Den svenska lagstiftaren har gått på ”den tyska linjen”, d v s det förutsätts att den information som lämnas med tillämpning av god redovisningssed också ger en rättvisande bild.¹³⁹

Den andra tolkningen går ut på att rättvisande bild är den allt annat överordnade målsättningen med all redovisning, vilket innebär att avvikelser från redovisningslagstiftning kan bli nödvändig för att redovisningen skall kunna ge en rättvisande bild av bolagets ekonomiska ställning och resultat. Denna tolkning, som således förordar *overriding*, har sitt ursprung i anglosaxisk redovisning, företrädesvis i Storbritannien.¹⁴⁰

Samtliga av EG:s medlemsstater har i den nationella rättsordningen infört krav på att årsbokslutet skall ge en rättvisande bild, eller motsvarande av bolagets ekonomiska ställning och resultat. Däremot har *overriding-regeln* i den senare tolkningen ej införts i Tyskland, Portugal, Finland och Sverige.¹⁴¹ Dessa länder har således tolkat ovan nämnda rättighet till avsteg från *overriding-regeln* så att regeln inte behöver införas. I länder som Frankrike, Italien och Spanien krävs exceptionella omständigheter för att *overriding-regeln* skall få tillämpas.¹⁴² I sammanhanget bör påpekas att uppgiften att slutligt tolka begreppet utifrån ett EG-perspektiv inte ankommer på nationell lagstiftning och praxis utan på EG-domstolen.

¹³⁷ Beroende på vilken framställning i ämnet som man konsulterar kallas denna regel ibland även för avstegsregeln. Här kommer dock benämningen *overriding-regel* att användas, detta då denna sistnämnda benämning används i vissa betänkanden (se t ex SOU 1996:157).

¹³⁸ Kylebäck, Stefan och Landén, Staffan ”Aktuella redovisningsfrågor år 2000” (2001) s 22.

¹³⁹ Ibid s 22.

¹⁴⁰ Ibid s 22.

¹⁴¹ Ibid s 22.

¹⁴² RSV Rapport 1998:6. Sambandet mellan redovisning och inkomstbeskattning, s 41.

Redovisningskommittén skriver avseende begreppet rättvisande bild i delbetänkandet SOU 1994:17 att det inte har gått att klarlägga den närmare EG-rättsliga innebörden av begreppet. Enligt kommitténs mening torde dock en årsredovisning som upprättas med tillämpning av gällande lag och med iakttagande av tillämpliga rekommendationer och uttalanden från auktoritativa organ, såväl nationella som internationella, som regel anses ge en rättvisande bild av ett företags ställning och resultat.¹⁴³

I 2 kap 3 § ÅRL stadgas det att balansräkningen, resultaträkningen och noterna skall upprättas som helhet och ge en rättvisande bild av bolagets ställning och resultat. Det skall även lämnas tilläggsupplysningar om det behövs för att en rättvisande bild skall kunna ges. Vidare framgår det att om det görs en avvikelse från vad som följer av allmänna råd eller rekommendationer från normgivande organ, skall upplysning om detta och om skälen för avvikelsen lämnas i en not. I 2 kap 4 § ÅRL anges sju grundläggande redovisningsprinciper som skall iakttas vid upprättandet av balansräkningen, resultaträkningen och noterna, men dessa kan frångås om det finns särskilda skäl och det är förenligt med god redovisningssed och rättvisande bild.

5.5 Redovisningsprinciper

Redovisning av finansiella instrument torde ytterst styras av vilka grundläggande redovisningsprinciper som gäller och hur dessa tolkas. Nedan beskrivs därför matchningsprincipen, försiktighetsprincipen, realisationsprincipen och andra grundläggande redovisningsprinciper.

5.5.1 Matchningsprincipen

Matchningsprincipen innebär att ett samband bestäms mellan kostnader och intäkter för att redovisa dem under samma period. Matchning resulterar i att balansräkningen kommer att innehålla en blandning av kontraktsrättsliga tillgångar/skulder och utgifter som väntar på att bli fördelade ut över resultaträkningen för att möta intäkter.¹⁴⁴

Matchning kan ses som en fråga om periodisering av utgifter under en given period. Matchning kan emellertid vara svårt att uppnå då det förutsätter inte bara att periodens faktiska förbrukning är känd utan även att värdet av periodens förbrukning korrekt beräknats. För att komma till rätta med problemet måste man förlita sig på tre olika angreppssätt, nämligen:¹⁴⁵

1. fastställande av orsak och verkan,
2. systematisk och rationell fördelning, och
3. omedelbar kostnadsföring.

Det första angreppssättet är det ideala sättet att bestämma en periods kostnad, medan angreppssätt två och tre får tillämpas om det första alternativet inte är möjligt att tillämpa.¹⁴⁶ Exempel på det första alternativet är försäljningskommission, kostnad sålda varor och kostnad

¹⁴³ Års- och koncernredovisning enligt EG-direktiv, SOU 1994:17 Del 1 s 14.

¹⁴⁴ Artsberg, Kristina "Normbildning och redovisningsförändring – Värderingar vid val av mätprinciper inom svensk redovisning" (1992) s 93 f.

¹⁴⁵ Kam, Vernon "Accounting Theory" (1990) s 283 f.

¹⁴⁶ Ibid s 284.

för löner vilka kan associeras med en viss intäkt, medan exempel på det andra angreppssättet utgörs av avskrivningar där utgiften för tillgången fördelas över den ekonomiska livslängden för att på så sätt möta de intäkter som genereras av tillgången. Alternativt innebär direkt kostnadsföring och får användas då något samband till intäkter inte kan fastställas.¹⁴⁷

5.5.2 Försiktighetsprincipen

Det föreligger olika syn på vad försiktighetsprincipen innebär i mätfrågan och vilken status principen skall ha som vägledning för redovisningsmätningen.¹⁴⁸ Artsberg tolkar försiktighetsprincipen så att om det föreligger någon osäkerhet över en utgifts framtida värde för att generera intäkter skall utgiften omedelbart kostnadsföras, medan en intäkt först skall tas upp när det finns en transaktion på en marknad och/eller en äganderättsövergång.¹⁴⁹

Enligt 2 kap 4 § 3 p ÅRL¹⁵⁰ skall värderingen av de olika posterna och, i förekommande fall, delposterna göras med iakttagande av rimlig försiktighet, dvs tillgångar får inte medvetet undervärderas eller skulder övervärderas. Detta innebär särskilt att:

- a) endast under räkenskapsåret konstaterade intäkter får tas med i beskattningen,
- b) hänsyn skall tas till alla förutsebara och möjliga förluster och ekonomiska förpliktelser som är hänförliga till räkenskapsåret eller tidigare räkenskapsår, även om de blir kända först efter räkenskapsårets utgång men före upprättandet av årsredovisningen, och
- c) att hänsyn skall tas till värdenedgångar oavsett resultatet.

Den svenska ÅRL överensstämmer naturligtvis med den innebörd försiktighetsprincipen getts i artikel 31c i EG:s fjärde direktiv:

- (c) valuation must be made on a prudent basis, and in particular:
- (aa) only profits made at the balance sheet date may be included,
 - (bb) account must be taken of all foreseeable liabilities and potential losses arising in the course of the financial year concerned or of a previous one, even if such liabilities or losses become apparent only between the date of the balance sheet and the date on which it is drawn up,
 - (cc) account must be taken of all depreciation, whether the result of the financial year is a loss or a profit;

Som framgår av 2 kap 4 § 3 p ÅRL respektive artikel 31c i EG:s fjärde direktiv skall konstaterade intäkter tas med, medan även förutsebara och möjliga förluster skall redovisas.

IASB behandlar försiktighetsprincipen vidare i IASB:s begreppsram, där försiktighet ingår i kriteriet tillförlitlighet. Nedanstående definition utgår från att det förekommer osäkerhet kring händelser och förhållanden; såsom osäkra fordringar, förväntad ekonomisk livslängd och eventuella garantiåtaganden. Denna osäkerhet skall enligt IASB hanteras genom tillämpning av försiktighet vid upprättandet av redovisningen.

¹⁴⁷ Kam, Vernon "Accounting Theory" (1990) s 284 ff.

¹⁴⁸ Ibid s 101.

¹⁴⁹ Artsberg, Kristina "Normbildning och redovisningsförändring – Värderingar vid val av mätprinciper inom svensk redovisning" (1992) s 100.

¹⁵⁰ Enligt 2 kap 4 § 2 st ÅRL får avvikelser göras från försiktighetsprincipen om det finns särskilda skäl och det är förenligt med god redovisningssed och rättvisande bild.

Prudence is the inclusion of a degree of caution in the exercise of the judgements needed in making the estimates required under conditions of uncertainty, such that assets or income are not overstated and liabilities or expenses are not understated. However, the exercise of prudence does not allow, for example, the creation of hidden reserves or excessive provisions, the deliberate understatement of assets or income, or the deliberate overstatement of liabilities or expenses, because the financial statements would not be neutral and, therefore, not have the quality of reliability.¹⁵¹

Även FASB behandlar begreppet försiktighet i anslutning till kriteriet tillförlitlighet.

There is a place for a convention such as conservatism – meaning prudence – in financial accounting and reporting, because business and economic activities are surrounded by uncertainty, but it needs to be applied with care. Since a preference “that possible errors in measurement be in the direction of understatement rather than overstatement of net income and net assets” introduces a bias into financial reporting, conservatism tends to conflict with significant qualitative characteristics, such as representational faithfulness, neutrality, and comparability (including consistency). To be clear about what conservatism does not mean may often be as important as to be clear about what it means.¹⁵²

Som framgår ovan har FASB:s syn på begreppet försiktighet relativt stora likheter med IASB:s syn. I amerikansk redovisningsteori och debatt framförs emellertid ofta en negativ inställning till försiktighetsprincipen. Vidare bör betonas att tillämpning av försiktighetsprincipen kan leda till konflikt med t ex rättvisande bild och jämförbarhet.¹⁵³

5.5.3 Realisationsprincipen

Intäktsredovisning följer traditionellt realisationsprincipen, varför det då handlar om att bestämma kriterier för när en intäkt skall anses vara realiserad. Realisationsprincipen kan här betraktas utifrån ett legalistiskt och ett ekonomiskt synsätt, där det första benämns formsynsättet medan det andra benämns substanssynsättet. Vid ett formsynsätt måste en marknadstransaktion (ägenderättsskifte) ha ägt rum, medan om man tillämpar substanssynsättet så är detta inte nödvändigt. Vid detta senare synsätt räcker det med att en generell värdeökning på marknaden har skett.¹⁵⁴ Artsberg förklarar de olika synsätten på följande sätt:

”Om man har ett formsynsätt så anser man att intäkten har realiserats först när den har förvandlats i reda pengar, eller att man har en fordran på någon köpare. Man har här ett kontraktsrättsligt synsätt. Med ett substanssynsätt så ser man förverkligandet utifrån ett ekonomiskt-teoretiskt resonemang. Värdet upparbetas här gradvis, t ex så realiserar intäkten i takt med att varan/tjänsten produceras, alltså i proportion till nedlagda kostnader.”¹⁵⁵

Som framgår av citatet ovan baseras realisationsprincipens formsynsätt på försiktighetsprincipen, medan det vid tillämpning av substanssynsättet är tillräckligt med en generell

¹⁵¹ IASC, Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements, p 37.

¹⁵² FASB, Concept Statement No. 2, Qualitative characteristics of accounting information, p 92.

¹⁵³ Jonasson, Andreas ”Säkringsredovisning i normer och praxis” (1999) s 43.

¹⁵⁴ Artsberg, Kristina ”Normbildning och redovisningsförändring – Värderingar vid val av mätprinciper inom svensk redovisning” (1992) s 96.

¹⁵⁵ Ibid s 96.

värdeökning på marknaden. Tanken bakom detta synsätt är nämligen att man kunde ha avyttrat tillgången.¹⁵⁶

Synen på realisationsprincipen varierar mellan olika länder, vilket hör samman med försiktighetsprincipens inflytande inom respektive lands redovisning. I exempelvis Tyskland betraktas realisationsprincipen utifrån ett formsynsätt. I Storbritannien däremot accepteras en intäkt redan innan den har realiserats under förutsättning att den med stor säkerhet kommer att resultera i betalning inom en snar framtid.¹⁵⁷ I den anglosaxiska redovisningen godtas således, förutom realiserade vinster, även realiserbara.¹⁵⁸ Detta överensstämmer med IASB:s syn på intäkter, vilken kommer till uttryck i dess begreppsram:

The definition of income also includes unrealized gains; for example, those arising on the revaluation of marketable securities and those resulting from increases in the carrying amount of long term assets.¹⁵⁹

Definitionen ovan förutsätter att intäkterna är sannolika och att de kan beräknas på ett tillförlitligt sätt. Detta skapar förutsättningar för att i redovisningen låta marknadsvärdera finansiella instrument som handlas på en likvid marknad, och som därmed lätt kan realiserars.¹⁶⁰

5.5.4 Periodisering

Periodiseringsprincipen, d v s att intäkter och kostnader som är hänförliga till räkenskapsåret skall tas med oavsett tidpunkten för betalningen (kontantprincipen får således inte tillämpas), utgör en grundprincip inom svensk redovisning, 2 kap 4 § 4 p ÅRL. Principen innebär således en matchning av intäkter och kostnader som är hänförliga till samma redovisningsperiod.

Redovisning av interimsposter med avsikt att periodisera kan i praktiken betraktas som att avsteg under innevarande redovisningsperiod görs från de ovan redogjorda försiktighets- och realisationsprinciperna. Såsom exempel kan tas en upplupen intäkt, vilken tillgodoräknas årets resultat utan att ha realiserats. På motsvarande sätt sker ingen resultatpåverkan då en förutbetalad kostnad föreligger, trots att den just är betald.¹⁶¹

5.5.5 Post för post principen

Vid tillämpning av försiktighetsprincipen skall, som huvudregel, inom den svenska redovisningen varje tillgång och skuld värderas var för sig, s k post för post värdering. I 2 kap 4 § 5 p ÅRL anges att post för post värdering skall ske utan möjlighet till kollektiv värdering. Enbart om det finns särskilda skäl får avvikelser göras från nämnda bestämmelse och i de fall avvikelser görs så skall denna kunna motiveras med rättvisande bild och god redovisningssed (2 kap 4 § 2 st ÅRL).

¹⁵⁶ Jonasson, Andreas "Säkringsredovisning i normer och praxis" (1999) s 43.

¹⁵⁷ Walton, Peter, Haller, Axel och Raffournier, Bernard "International Accounting" (1998) s 101 och 143.

¹⁵⁸ RSV Rapport 1996:1. Redovisning och beskattning av finansiella instrument inom företagssektorn, s 56.

¹⁵⁹ IASC, Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements, p 76.

¹⁶⁰ Jonasson, Andreas "Säkringsredovisning i normer och praxis" (1999) s 44.

¹⁶¹ Ibid s 68.

Som framgår i 2 kap 4 § 5 p ÅRL skall beståndsdelarna i balansräkningens poster och delposter värderas var för sig. En viktig fråga är dock om lägsta värdets princip skall tillämpas aktieslag för aktieslag eller för aktieportföljen som helhet. Ett undantag från post för post principen förespråkas i FAR:s rekommendation nr. 12 ”Redovisning av aktier och andelar”. FAR anser nämligen att det finns starka skäl som talar för att acceptera kollektiv värdering (portföljvärdering) av börsnoterade omsättningsaktier, t ex att syftet med att placera i flera aktieslag är att uppnå riskspridning. Denna ståndpunkt innebär att en nedgång i värdet av en aktiepost inte behöver ge anledning till någon nedjustering av det bokförda värdet, så länge som aktieportföljen totalt sett är bokförd till ett värde som inte överstiger börsvärdet.¹⁶²

Beträffande börsnoterade anläggningsaktier skall emellertid bedömningen av om det behövs någon nedskrivning eller ej göras aktiepost för aktiepost, såvida inte de börsnoterade anläggningsaktierna är att betrakta som en enhet (portfölj). I så fall bör kollektiv värdering kunna göras på samma sätt som accepteras för omsättningsaktier. Exempel på aktier av denna portföljkaraktär är i allmänhet investmentföretags och andra förvaltningsföretags innehav.¹⁶³

Huruvida dessa regler skall tillämpas analogt på portföljer av andra finansiella instrument som uppfyller motsvarande kriterier är oklart.¹⁶⁴

I FAR:s utkast till rekommendation om ”Redovisning av standardiserade optioner, terminskontrakt samt valuta- och ränteswappar” anges som generell princip att derivat-instrumenten skall värderas enligt lägsta värdets princip på bokslutsdagen. I utkastet anges även att en kollektiv värdering – innebärande utjämning mellan orealiserade aktier och andelar – av en portfölj innehållande aktier, terminer och optioner kan vara tillåten. Motsvarande gäller angående optioner och terminer avseende räntebärande instrument. Däremot nämns i utkastet inget om huruvida kollektiv värdering av valutarelaterade instrument är tillåten eller ej.¹⁶⁵

5.5.6 Principen om förbud mot kvittning

I 2 kap 4 § 6 p ÅRL stadgas följande:

Tillgångar och avsättningar eller skulder får inte kvittas mot varandra. Inte heller får intäkter och kostnader kvittas mot varandra.

Grundförutsättningen inom svensk redovisning är således bruttoredovisning av balans- och resultatposter. Emellertid får nettoredovisning av fordringar och skulder anses vara tillåten om det finns en sakrättslig rätt att kvitta förpliktelserna (samma motpart, fordran förfallen till betalning etc) och det finns en avsikt att avveckla förpliktelserna netto eller att avveckla dem samtidigt. Detta undantag framgår av 2 kap 4 § 2 st ÅRL som stadgar att avvikelse från principen om förbud mot kvittning är tillåten om det finns särskilda skäl och det är förenligt med god redovisningssed och rättvisande bild.

¹⁶² FAR:s rekommendation nr 12. Redovisning av aktier och andelar, p 1.a.

¹⁶³ Ibid p 1.b.

¹⁶⁴ Blix, Clas m fl ”Finansiella instrument 1997” (1996) s 36.

¹⁶⁵ FAR, Redovisning av standardiserade optioner, terminskontrakt samt valuta- och ränteswappar (utkast).

5.6 Omsättnings- och anläggningstillgångar

Om de ovan diskuterade redovisningsprinciperna inte anses överordnade de mer detaljerade reglerna i lagen så är det de senare som är avgörande. Emellertid bygger de mer detaljerade värderingsreglerna på de grundläggande värderingsprinciperna.¹⁶⁶

ÅRL skiljer mellan anläggnings- och omsättningstillgångar. Enligt 4 kap 1 § ÅRL förstås med anläggningstillgång tillgång som är avsedd att stadigvarande brukas eller innehas i verksamheten, medan med omsättningstillgång förstås annan tillgång. Gränsdragningen mellan omsättnings- och anläggningstillgångar medför ofta svårigheter när det gäller omsättningsbara finansiella instrument. Det är inte det finansiella instrumentets löptid som har betydelse för denna klassificering utan huruvida instrumentet är avsett att varaktigt ingå i företagets verksamhet eller ej. Om avsikten är att instrumentet skall ingå i företagets verksamhet betraktas det som anläggningstillgång, medan om avsikten istället är en placering på kort sikt anses det som omsättningstillgång. Exempelvis kan en tioårsobligation mycket väl utgöra omsättningstillgång.¹⁶⁷

Anläggningstillgångar skall, enligt huvudregeln i 4 kap 3 § ÅRL, tas upp till ett belopp som motsvarar utgifterna för tillgångens förvärv eller tillverkning (anskaffningsvärdet) och enligt 4 kap 4 § ÅRL skall tillgångarna skrivas av systematiskt över denna livslängd. Om anläggningstillgången på balansdagen har ett lägre värde än anskaffningsvärdet med avdrag för avskrivningar, skall tillgången enligt 4 kap 5 § 1 st ÅRL skrivas ned till detta lägre värde, om det kan antas att värdenedgången är bestående. För finansiella tillgångar gäller emellertid, enligt 4 kap 5 § 2 st ÅRL, att de får skrivas ned till det lägre värde som tillgången har på balansdagen, även om värdenedgången inte kan antas bli bestående. En nedskrivning enligt första eller andra stycket skall återföras, om det inte längre finns något skäl för den. Ett aktiebolags materiella eller finansiella anläggningstillgångar som har ett tillförlitligt och bestående värde som väsentligt överstiger bokfört värde får skrivas upp till högst detta värde. Uppskrivning får dock endast ske om uppskrivningsbeloppet används för avsättning till en uppskrivningsfond eller används för att öka aktiekapitalet genom fondemission eller nyemission (4 kap 6 § ÅRL).

Börsnoterade aktier skall redovisas såsom anläggningstillgång om avsikten är att innehavet skall vara stadigvarande. Investmentföretags och andra förvaltningsföretags innehav av börsnoterade aktier betraktas normalt såsom anläggningstillgångar, även om företagen gör relativt täta omplaceringar i aktieinnehavet.¹⁶⁸ Aktier i dotterbolag och övriga aktier vilka inte är börsnoterade skall normalt redovisas som finansiell anläggningstillgång och värderas således till anskaffningsvärdet.¹⁶⁹

Omsättningstillgångar skall enligt 4 kap 9 § ÅRL tas upp till det lägsta av anskaffningsvärdet och det verkliga värdet på balansdagen. Med anskaffningsvärde förstås normalt utgifterna för tillgångens förvärv eller tillverkning, medan med verkligt värde avses försäljningsvärdet efter avdrag för beräknad försäljningskostnad. För omsättningsaktier innebär denna regel att aktierna skall tas upp till det lägsta av anskaffningsvärdet och balansdagens börsvärde. Med börsvärde avses betalkursen på balansdagen eller, om sådan saknas, köpkursen.¹⁷⁰

¹⁶⁶ Jonasson, Andreas "Säkringsredovisning i normer och praxis" (1999) s 71.

¹⁶⁷ RSV Rapport 1996:1. Redovisning och beskattning av finansiella instrument inom företagssektorn, s 101.

¹⁶⁸ FAR:s rekommendation nr 12. Redovisning av aktier och andelar, p 1.b.

¹⁶⁹ Ibid p 2.a.

¹⁷⁰ Ibid p 1.a.

Ett företags innehav av börsnoterade aktier skall redovisas såsom omsättningstillgång, under förutsättning att det inte är avsett som ett stadigvarande innehav. Placeringar i aktier av tillfälliga överskott av likvida medel skall således redovisas som omsättningstillgångar (även om innehavet beräknas bli längre än ett år).¹⁷¹

5.7 ”Off balance”-redovisning

Anskaffandet av derivatinstrument innebär en utfästelse att i framtiden prestera något. Vidare sker ingen in- eller utbetalning i samband med anskaffningen och därmed finns inget att bokföra. Mot bakgrund av detta resonemang kan det anses att derivat inte utgör tillgångar och skulder och således inte skall tas med i balansräkningen.¹⁷²

Framtida transaktioner finns av tradition inte med i svensk redovisning. Trots detta kan det anses att reglerna för avistainstrument bör tillämpas analogt på derivatinstrument som finns utanför balansräkningen, d v s använda försiktighetsprincipen och den därav följande lägsta värdets princip även för dessa s k ”tillgångar” (jfr resonemanget i stycket ovan) som för omsättningstillgångar. Utgångspunkten för detta resonemang synes vara att försiktighetsprincipen kräver detta. Detta medför att en orealiserad förlust, som framkommer vid marknadsvärdering av ett derivatinstrument, skall beaktas i samband med bokslut. Derivatinstrument stannar därmed utanför själva balansräkningen förutom vad gäller orealiserade förluster.¹⁷³ I FAR:s utkast till rekommendation om ”Redovisning av standardiserade optioner, terminskontrakt samt valuta- och ränteswappar” stadgas att derivatinstrument i bokslut bör värderas enligt det lägsta värdets princip, d v s skrivs ned till marknadsvärdet på balansdagen om detta är lägre än anskaffningskostnaden.

Ur redovisningssynpunkt görs åtskillnad mellan ”in balance”- och ”off balance”-instrument – d v s finansiella instrument i och utanför balansräkningen – vilket enligt svenska redovisningsregler i princip motsvarar avistainstrument respektive derivatinstrument. Ett terminskontrakt är att betrakta såsom en typisk ”off balance”-post, då själva anskaffandet inte medför någon betalning som kan bokföras. För ”off balance”-föremål finns sålunda, åtminstone till att börja med, ingen fordran eller skuld att redovisa. Optioner räknas normalt som ”off balance”-instrument, men skiljer sig från övriga genom att optioner har en premie som skall bokföras. Ett derivatinstrument med en orealiserad förlust blir emellertid ”in balance” vid tillämpning av lägsta värdets princip.¹⁷⁴

5.8 Internationella normer avseende finansiella instrument

5.8.1 IAS 32 Financial Instruments: Disclosure and Presentation

5.8.1.1 Allmänt

Detta är den först färdigställda delen av dåvarande IASC:s stora projekt om redovisning av finansiella instrument. Syftet med rekommendationen är ”to enhance financial statement

¹⁷¹ FAR:s rekommendation nr 12. Redovisning av aktier och andelar, p 1.a.

¹⁷² Jonasson, Andreas ”Säkringsredovisning i normer och praxis” (1999) s 63.

¹⁷³ RSV Rapport 1996:1. Redovisning och beskattning av finansiella instrument inom företagssektorn, s 108.

¹⁷⁴ Jonasson, Andreas ”Säkringsredovisning i normer och praxis” (1999) s 63.

users' understanding of the significance of on-balance-sheet and off-balance-sheet financial instruments to an enterprise's financial position, performance and cash flows."¹⁷⁵. Utöver delvis omfattande krav på tilläggsinformation upptar rekommendationen regler om kvittning av fordringar och skulder i balansräkningen. IAS 32 började tillämpas den 1 januari 1996.¹⁷⁶

5.8.1.2 Tilläggsinformation

IAS 32 ställer särskilda krav på tilläggsinformation om finansiella instrument. Oavsett om posten upptagits i balansräkningen eller finns "off balance" skall enligt p 47 för varje kategori av finansiell tillgång respektive skuld lämnas tilläggsinformation dels om instrumentets karaktäristika och hur det förväntas påverka det framtida kassaflödet, dels om tillämpade redovisningsprinciper.

För varje kategori av redovisat "off balance" finansiellt instrument skall också lämnas uppgift om ränterisker, kreditrisker och verkligt värde. Särskilda krav på tilläggsinformation gäller om finansiella instrument upptagits till ett värde som överstiger det verkliga värdet. Dessutom skall, när ett företag använt ett finansiellt instrument för att säkra en framtida transaktion, särskild tilläggsinformation lämnas av vilken det skall framgå vilken framtida transaktion det är som säkrats och när den förväntas inträffa samt vilken typ av finansiellt instrument som använts för säkringen. Av tilläggsinformationen skall även framgå beloppet för den vinst eller förlust i det finansiella instrumentet som skjuts på framtiden samt när vinsten eller förlusten kommer att påverka det redovisade resultatet.¹⁷⁷

5.8.1.3 Kvittning

Huvudregeln (pp 33 och 34) avseende kvittning finns i IAS 1 "Presentation of Financial Statements" och den innebär att poster får kvittas enbart när det krävs av eller är tillåtet i någon annan IAS. IAS-regler om kvittning av finansiella tillgångar (fordringar) och skulder finns i IAS 32. Fordringar och skulder skall enligt p 33 i IAS 32 kvittas, och nettobeloppet redovisas i balansräkningen, när företaget både:

- (a) har legal rätt att kvitta beloppet, och
- (b) har för avsikt att antingen reglera mellanhavandet genom kvittning eller genom att realisera fordringsbeloppet och reglera skulden samtidigt.

IAS-regeln har som framgår vid jämförelse med 2 kap 4 § 6 p ÅRL en annan utgångspunkt än regeln i ÅRL. ÅRL förbjuder nämligen i princip kvittning men mjukar i förarbetena upp förbudet genom att förklara i vilka situationer kvittning ändå kan vara tillåten (se avsnitt 5.5.6 ovan). IAS 32 reglerar däremot i vilka fall kvittning *skall* göras.¹⁷⁸

Till kvittningsregeln i IAS 32 hör åtta delvis omfattande punkter med kompletterande vägledning. Där påpekas dels vikten av att effekten på det framtida kassaflödet beaktas och dels att kvittning måste skiljas från bortbokning. Regler om bortbokning av finansiella tillgångar och skulder finns numera i IAS 39.

¹⁷⁵ IASC, IAS 32 Financial Instruments: Disclosure and Presentation, Objective.

¹⁷⁶ Lundmark Jönsson, Birgitta "IAS och IAS – en introduktion" (1999) s 48.

¹⁷⁷ Ibid s 85.

¹⁷⁸ Ibid s 70.

5.8.2 IAS 39 Financial Instruments: Recognition and Measurement

5.8.2.1 Allmänt

Rekommendationen, som både kompletterar och är samordnad med IAS 32, behandlar dels grundbokföring och redovisning i balansräkningen av finansiella instrument, dels hur anskaffningsvärdet skall bestämmas och hur instrumenten skall värderas i efterföljande bokslut. Dessutom behandlas säkringsredovisning i rekommendationen. Syftet med rekommendationen är ”to establish principles for recognising, measuring, and disclosing information about financial instruments in the financial statements of business enterprises.”.¹⁷⁹ Rekommendationen skall i princip tillämpas på alla företag och alla finansiella instrument (förutom de i p 1 undantagna).¹⁸⁰

5.8.2.2 Tillägg enligt IAS 39 till definition av finansiella instrument

IAS 39 bygger på samma breda definition av begreppet finansiellt instrument som begreppsdefinitionen i IAS 32, med den kompletteringen att även råvaruterminer och motsvarande ”commodity-based contracts” anses som finansiella instrument.¹⁸¹

Det är mycket vanligt förekommande att företag tecknar kontrakt om köp eller försäljning av råvaror för senare leverans. I den mån kontrakten är att anse som normala lagerinköp eller försäljningsavtal utgör de ej finansiella kontrakt då de förutsätts ge upphov till fysiska leveranser. Uppskjutna skattefordringar och -skulder anses inte utgöra finansiella instrument. Ej heller garantiavsättningar ses som finansiella kontrakt då företagets åtagande normalt sett består i att leverera nya varor snarare än kontanter.¹⁸²

5.8.2.3 Recognition and Derecognition

När skall företag redovisa finansiell tillgång eller skuld? Rekommendationens svar på denna fråga utgår ifrån p 49 i IASB:s föreställningsram, ”Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements”, i vilken tillgångar respektive skulder definieras på följande sätt:

- (a) An asset is a resource controlled by the enterprise as a result of past events and from which future economic benefits are expected to flow to the enterprise.
- (b) A liability is a present obligation of the enterprise arising from past events, the settlement of which is expected to result in an outflow from the enterprise of resources embodying economic benefits.

Nyckelorden ovan är kontroll (*controlled*) respektive befintligt åtagande (*present obligation*). Ett företag redovisar nämligen ett finansiellt instrument som tillgång om företaget har kontroll

¹⁷⁹ IASC, IAS 39 Financial Instruments: Recognition and Measurement, Objective.

¹⁸⁰ IASC, IAS 39, p 1. I denna punkt anges även de undantagsfall i vilka rekommendationen ej skall tillämpas.

¹⁸¹ Se IASC, IAS 39 Financial Instruments: Recognition and Measurement, p 8 och Jönsson Lundmark, Birgitta ”IAS och IAS – en introduktion” (1999) s 161, om ej annat särskilt specificeras.

¹⁸² Rundfelt, Rolf ”Tendenser i börsbolagens årsredovisningar 1998” (1999) s 170 f.

över det och som skuld om företaget har ett åtagande. Omvänt, d v s när kontrollen eller åtagandet upphör så skall instrumentet försvinna ur redovisningen.¹⁸³

5.8.2.4 Värdering av finansiella instrument

Vid värdering av finansiella instrument görs åtskillnad mellan om instrumentet redovisas för första gången eller om värderingen avser senare bokslut. Grundregeln, när ett finansiellt instrument redovisas för första gången, är att värdet bestäms med utgångspunkt från det verkliga värdet av vad som erlagts eller erhållits vilket framgår av p 66:

When a financial asset or financial liability is recognised initially, an enterprise should measure it at its cost, which is the fair value of the consideration given (in the case of an asset) or received (in the case of a liability) for it. Transaction costs are included in the initial measurement of all financial assets and liabilities.

När värderingen av finansiella instrument rör värdering i senare bokslut skall enligt p 69 finansiella tillgångar värderas till verkligt värde, exklusive transaktionskostnader. Undantag från denna regel finns emellertid och de är bl a följande:

- tillgångar avsedda att innehas till förfall, och
- sådana finansiella tillgångar vars verkliga värde icke kan mätas på ett tillförlitligt sätt.

De tillgångar som omfattas av ovan nämnda undantag skall i stället värderas till upplupet anskaffningsvärde, p 73. Även skulder skall värderas till upplupet anskaffningsvärde, dock med undantag för derivat och skulder som är en del av en handelsportfölj (liabilities held for trading), p 93. Vinster och förluster till följd av värdeförändringar på finansiella instrument skall redovisas över resultaträkningen.¹⁸⁴

5.8.3 FAS 133 Accounting for Derivative Instruments and Hedging Activities

Den amerikanska rekommendationen FAS 133 föreskriver bestämmelser beträffande redovisningen av derivatinstrument, inklusive säkringsredovisning. Huvudprincipen i rekommendationen stadgar att företag med innehav av derivatinstrument skall redovisa dessa i balansräkningen såsom tillgångar eller skulder värderade till marknadsvärde (*fair value*).¹⁸⁵

An entity shall recognize all of its derivative instruments in its statement of financial position as either assets or liabilities depending on the rights or obligations under the contracts. All derivative instruments shall be measured at fair value.¹⁸⁶

FAS 133 behandlar endast redovisning av derivatinstrument, men FASB anger att det långsiktiga målet är marknadsvärdering av samtliga finansiella instrument, såväl derivat- som avistainstrument.¹⁸⁷ En stor del av FAS 133 behandlar säkringsredovisning, vilket redan nämnts ovan i avsnitt 3.7.6 Financial Accounting Standards Board.

¹⁸³ Rundfelt, Rolf "Tendenser i börsbolagens årsredovisningar 1998" (1999) s 171.

¹⁸⁴ Ibid s 177.

¹⁸⁵ Informationen är hämtad från FASB:s hemsida på internet, www.accounting.rutgers.edu/raw/fasb, 2001-04-29.

¹⁸⁶ FASB, FAS 133 Accounting for Derivative Instruments and Hedging Activities, p. 17.

¹⁸⁷ Jonasson, Andreas "Säkringsredovisning i normer och praxis" (1999) s 56.

FAS 133 har kommit att ersätta äldre rekommendationer inom området finansiella instrument samt lett till mer eller mindre omfattande justeringar i äldre rekommendationer. Tidigare rekommendationer på området, som i sin helhet har ersatts genom införandet av FAS 133, är:

- FAS 80 "Accounting for Futures Contracts"¹⁸⁸,
- FAS 105 "Disclosure of Information about Financial Instruments with Off-Balance-Sheet Risk and Financial Instruments with Concentrations of Credit Risk", och
- FAS 119 "Disclosure about Derivative Financial Instruments and Fair Value of Financial Instruments"^{189 190}.

De rekommendationer som justerats – men som fortfarande existerar efter omarbetningar så att dess regler nu överensstämmer med vad som föreskrivs i FAS 133 – är FAS 52 "Foreign Currency Translation" om redovisning av utländsk valuta, FAS 107 "Disclosure about Fair Value of Financial Instruments" och FAS 115 "Accounting for Certain Investments in Debt and Equity" vilken behandlar redovisningen av vissa skuld- och egetkapitalinstrument.¹⁹¹

¹⁸⁸ FAS 80 behandlade en särskild typ av derivatinstrument, nämligen standardiserade terminer.

¹⁸⁹ FAS 119 innebar en utvidgning av de krav på upplysning som ställdes i FAS 105 och FAS 107. Se Jonasson, Andreas "Säkringsredovisning i normer och praxis" (1999) s 47.

¹⁹⁰ Informationen är hämtad från FASB:s hemsida på internet, www.accounting.rutgers.edu/raw/fasb, 2001-04-29.

¹⁹¹ Jonasson, Andreas "Säkringsredovisning i normer och praxis" (1999) s 47.

6 Beskattning av finansiella instrument

6.1 Inledning

I detta kapitel redogörs för den svenska beskattningen av finansiella instrument som innehas av aktiebolag. Kapitlet avslutas med en kortare redogörelse av de internationella skattereglerna avseende finansiella instrument i några viktigare länder.

6.2 Allmänt om beskattning av aktiebolag

Aktiebolaget är ett eget rättssubjekt. Emellertid kan ett aktiebolag, enligt 2 kap 13 § aktiebolagslagen (1975:1385), ej förvärva rättigheter eller ikläda sig skyldigheter förrän det registrerats hos patent- och registreringsverket. Skatterätten anknyter helt till civilrätten beträffande aktiebolag, d v s när det i skattelagstiftningen talas om aktiebolag avses i första hand ett behörigen inregistrerat svenskt aktiebolag. I och med att bolaget registrerats blir det en juridisk person.¹⁹² Juridiska personer som är skattesubjekt¹⁹³, d v s som själva skall betala skatt för sin inkomst, beskattas för samtliga sina inkomster i inkomstslaget näringsverksamhet. Aktiebolag kan endast ha inkomst av näringsverksamhet, 1 kap 3 § IL. All inkomst med undantag av kapitalvinster¹⁹⁴ och kapitalförluster beskattas ur periodiseringshänseende enligt bokföringsmässiga grunder.

Till inkomstslaget näringsverksamhet räknas inkomster och utgifter på grund av näringsverksamhet, och med näringsverksamhet avses förvärvsverksamhet som bedrivs yrkesmässigt och självständigt, 13 kap 1 § IL. Inkomstbeskattning sker således av aktiebolag inom ramen för ett enda inkomstslag – inkomst av näringsverksamhet – och inom ramen för enbart en enda verksamhet. Syftet med denna författningskonstruktion har varit att förenkla företagsbeskattningen och att minska möjligheterna till skatteplanering i företagssektorn.¹⁹⁵ All inkomst av vad slag det än må vara ingår i denna enda verksamhet, där full förlustkvittningsrätt råder med två undantag. Det första undantaget avser förluster vid avyttring av andra delägarrätter (kapitalplacersaktier och liknande finansiella instrument) än näringsbetingande aktier. Juridiska personers kapitalförluster på delägarrätter får dras av bara mot kapitalvinster på delägarrätter, och om en del av en förlust inte kan dras av mot sådana kapitalvinster under året behandlas den som en ny kapitalförlust på delägarrätter det följande beskattningsåret. Se 49 kap 26 § IL. Det andra undantaget avser på kommanditdelägare belöpande underskott i kommanditbolag, 14 kap 14 § IL.

På eventuell vinst i inkomstslaget näringsverksamhet utgår statlig inkomstskatt med 28 procent, 66 kap 14 § IL, medan underskott i inkomstslaget får sparas till efterföljande år, 40 kap 2 § IL. De grundläggande principerna för beskattning av juridiska personer gäller både finansiella och icke finansiella företag.

¹⁹² Lodin, Sven-Olof m fl "Inkomstskatt – en läro- och handbok i skatterätt" (2001) s 318.

¹⁹³ Aktiebolaget är eget skattesubjekt. Aktiebolaget blir skattesubjekt först då det är juridisk person, d v s fr o m den dag då det registreras hos PRV. Se 6 kap 3 IL. Observera att inte alla juridiska personer är skattesubjekt, t ex handelsbolaget. Se 5 kap 1 § IL.

¹⁹⁴ Uttrycket realisationsvinst har i den nya, fr o m 2002 års taxering gällande, IL bytts ut mot kapitalvinst.

Detsamma gäller för realisationsförlust som bytts ut mot kapitalförlust. Se Inkomstskattelag, SOU 1997:2 Del 1 s 355.

¹⁹⁵ Johansson, Gunnar och Rabe, Gunnar "Det svenska skattesystemet" (2000) s 248.

6.2.1 Beräkning av inkomst av näringsverksamhet

Huvudregeln är, enligt 14 kap 2 § IL, att resultatet skall beräknas enligt bokföringsmässiga grunder. Vid beräkningen av resultatet skall inkomster tas upp som intäkt och utgifter dras av som kostnad det beskattningsår som de hänför sig till enligt god redovisningssed, om inte annat är föreskrivet i lag.

Detta innebär att den skattemässiga beräkningen av inkomst av näringsverksamhet skall följa bokföringen, såvida inte en uttrycklig skatterättslig regel stadgar annat. Således skall vid skatteberäkningen som utgångspunkt bl a hänsyn tas till in- och utgående balanser i bokföringen för fordringar, skulder, varulager m m samtidigt som kostnader och intäkter anses belöpa på den tid som följer av god redovisningssed. Särskilda skatteregler finns emellertid i ett flertal avseenden. Här bör särskilt noteras att vinst vid ”icke yrkesmässig avyttring av tillgångar”¹⁹⁶, d v s kapitalvinst, inte skall beräknas enligt principen bokföringsmässiga grunder, utan i huvudsak efter samma regler som gäller för fysiska personers beskattning i inkomstslaget kapital.¹⁹⁷

6.2.2 Beräkning av kapitalvinst

Fysiska personer beskattas för kapitalvinster samt löpande kapitalavkastning i inkomstslaget kapital. Kapitalvinst beräknas, enligt 44 kap 13 § IL, som skillnaden mellan ersättningen för den avyttrade tillgången eller för den utfärdade förpliktelsen minskad med utgifterna för avyttringen eller utfärdandet, och kostnadsbeloppet.

Dessa regler, kapitalvinstreglerna (25 kap IL), gäller i huvudsak även för icke yrkesmässiga avyttringar av finansiella instrument i aktiebolag. Detta får till följd att vid beskattningen måste vinster hänförliga till icke yrkesmässig avyttring, brytas ut ur bokföringen och beräknas enligt kapitalvinstreglerna i inkomstslaget kapital, och ej utifrån bokföringsmässiga grunder.¹⁹⁸

Värdepapper som inte är lagertillgångar beskattas, som ovan beskrivits, i inkomstslaget näringsverksamhet för aktiebolag. För lagertillgångar medges avdragsrätt för inträffad värdeminskning på aktierna under innehavstiden, däremot finns ej sådan avdragsrätt för aktier som betecknas som anläggningstillgångar.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Detta är definitionen på realisationsvinst enligt 3 § 1 mom SIL. Definitionen torde fortfarande gälla materiellt. Se Johansson, Gunnar och Rabe, Gunnar ”Det svenska skattesystemet” (2000) s 296.

¹⁹⁷ Blix, Clas m fl ”Finansiella instrument 1997” (1996) s 250. Se även nedan i avsnitt 6.2.2 Beräkning av kapitalvinst.

¹⁹⁸ Blix, Clas m fl ”Finansiella instrument 1997” (1996) s 250.

¹⁹⁹ Johansson, Gunnar och Rabe, Gunnar ”Det svenska skattesystemet” (2000) s 296.

6.2.3 Omsättnings- eller anläggningstillgångar²⁰⁰

Kravet på icke yrkesmässig avyttring medför att kapitalvinstreglerna enbart skall tillämpas vid avyttring av finansiella instrument som utgör anläggningstillgångar i skattehänseende, medan inkomstberäkningen för finansiella instrument som skattemässigt utgör omsättningstillgångar skall göras efter reglerna i inkomstslaget näringsverksamhet, d v s enligt bokföringsmässiga grunder.

För att korrekt kunna avgöra hur ett företags innehav av ett finansiellt instrument skall beskattas, måste först bestämmas vilken karaktär instrumentet har i företagets verksamhet, d v s om det skatterättsligt är att hänföra till yrkesmässig eller icke yrkesmässig verksamhet. Nedanstående figur ger en översiktlig beskrivning av inkomstberäkningen.

	Yrkesmässig verksamhet	Icke yrkesmässig verksamhet
<i>Löpande beskattning</i>	Bokföringsmässiga grunder	Bokföringsmässiga grunder
<i>Beskattning vid avyttring</i>	Bokföringsmässiga grunder	Kapitalvinstregler för inkomst av kapital

Figur 4. Översikt över inkomstberäkning.

Källa: Blix, Clas m fl "Finansiella instrument 1997" (1996) s 251.

Ovan beskrivna klassificering har således betydelse för beskattningen av både löpande inkomster och av vinster vid avyttring av finansiella instrument.

6.3 Yrkesmässig eller icke yrkesmässig verksamhet

Det saknas i skattelagstiftningen definition på vad som anses vara yrkesmässig verksamhet med finansiella instrument.²⁰¹ Gränsdragningen måste bedömas efter omständigheterna i det enskilda fallet.

²⁰⁰ I de numera upphävda lagarna, KL och SIL, används begreppen lager, lagertillgångar och omsättningstillgångar, och enligt 13 § BFL liksom enligt 4 kap 1 § ÅRL är anläggningstillgång en tillgång som är avsedd att stadigvarande brukas eller innehas medan omsättningstillgång är annan tillgång. När det gäller aktier har skattelagskommittén inte sett någon anledning att i nya IL använda begreppen omsättnings- och anläggningstillgång, delvis p g a begreppsskillnad mellan hur begreppen används i BFL och i inkomstskattelagstiftningen. I nya IL används således endast uttrycken lager eller lagertillgång. Se SOU 1997:2 Del 1 s 360 f. Någon materiell skillnad mellan de tidigare använda begreppen och de nya torde inte föreligga.

Avsnitt 6.2.3 Omsättnings- eller anläggningstillgångar baseras på Blix, Clas m fl "Finansiella instrument 1997" (1996) s 250 f.

²⁰¹ Se Johansson, Gunnar och Rabe, Gunnar "Det svenska skattesystemet" (2000) s 296 och 2 kap 1 § IL é contrario. Se även RSV Rapport 1996:1. Redovisning och beskattning av finansiella instrument inom företagssektorn, s 31 samt Blix, Clas m fl "Finansiella instrument 1997" (1996) s 251.

För att det skall vara fråga om yrkesmässig verksamhet med finansiella instrument krävs att de grundläggande förutsättningarna för näringsverksamhet (rörelsekriterierna) är uppfyllda, d v s verksamheten måste uppfylla kraven på varaktighet, omfattning, självständighet och vinstsyfte.

Att vinstsyfte föreligger får man utgå ifrån, även om verksamheten inte bedrivs yrkesmässigt, och självständighetskravet torde vara uppfyllt om verksamheten bedrivs i särskild företagsform. När det gäller de övriga rörelsekriterierna beaktas särskilt omsättningens storlek, omsättningshastigheten, antalet transaktioner och kontinuiteten i verksamheten.²⁰²

6.3.1 Finansiella företag

Yrkesmässig handel med värdepapper uppkommer då verksamheten är inriktad på kortsiktiga placeringar i spekulativt syfte. Detta anses vara fallet då verksamheten är omfattande, omsättningen snabb och handeln regelbunden. Stor betydelse tillmäts det syfte som den skattskyldige har med verksamheten.²⁰³ I rättspraxis är det närmast innebörden av handel med värdepapper som har prövats av domstol. I RÅ 1986 ref. 53 var det frågan om ett industriföretag som handlade med värdepapper. Den delen av verksamheten ansågs utgöra rörelse (enligt KL innan 1991 års skattereform). I ett flertal rättsfall²⁰⁴ under 1988 har företag ansetts bedriva värdepappersrörelse, d v s verksamheten har ansetts bedriven yrkesmässigt. I RÅ 1988 ref. 45 II räckte det med 57 transaktioner under ett år och en omsättning på 13,6 miljoner kronor för att yrkesmässig verksamhet skulle anses föreligga. Det bör emellertid noteras att denna verksamhet gäller för aktiebolag.

RSV har redovisat sin uppfattning i gränsdragningsfrågan i RSV Rapport 1996:1. Enligt RSV:s bedömning skall en omfattande verksamhet som ett företag bedriver på penningmarknaden anses som yrkesmässig. Om företaget samtidigt bedriver en mer begränsad verksamhet på aktiemarknaden, som inte ensam betraktad kan anses konstituera yrkesmässig verksamhet på aktiemarknaden, uppkommer frågan om verksamheterna skall bedömas var för sig eller sammantaget. Enligt RSV:s mening förefaller det vara naturligt att se handel med finansiella instrument som en enda verksamhet, även om handeln sker på olika delmarknader. Liknande synsätt kan tillämpas om ett företag, som yrkesmässigt handlar med penningmarkandsinstrument, även genomför enstaka valutasäkringstransaktioner eller tillfälligt spekulerar i valuta. Valutainstrumenten bör då kunna anses ingå i den yrkesmässiga finansiella verksamheten, även om syftet med dessa innehav är annat än för de övriga instrumenten.²⁰⁵

En liknande ståndpunkt ger Ernst & Young uttryck för i "Finansiella instrument 1997". Om aktiehandeln är yrkesmässig torde även *derivatinstrument* med aktier som underliggande tillgång anses ingå i den yrkesmässiga verksamheten, även om derivathandeln i sig inte är av

²⁰² Blix, Clas m fl "Finansiella instrument 1997" (1996) s 252.

²⁰³ Johansson, Gunnar och Rabe, Gunnar "Det svenska skattesystemet" (2000) s 296.

²⁰⁴ RÅ 1988 ref. 45 I, RÅ 1988 not 270, RÅ 1988 not 273, RÅ 1988 not 274, RÅ 1988 not 275 och RÅ 1988 not 276.

Övriga rättsfall av intresse – dock ej rättsfall från år 1988 – där värdepappershandel ansågs föreligga är kammarrätten i Göteborg, dom 2001-06-05, mål nr. 2252-1999 och kammarrätten i Sundsvall, dom 2002-02-27, mål nr. 569-1999. I den första domen uppgick omsättningen till 15,2 miljoner kr genom 150 transaktioner medan i den andra domen var omsättningen 16 miljoner kr genom 99 transaktioner under sammanlagt 30 handelsdagar fördelade under året. Under fyra månader skedde dessutom ingen handel (avser den här nämnda andra domen).

²⁰⁵ RSV Rapport 1996:1. Redovisning och beskattning av finansiella instrument inom företagssektorn, s 97.

sådan omfattning att den på egen hand kan anses utgöra rörelse. Hur gränsdragningen skall göras när det är fråga om andra finansiella instrument hade inte prövats vid sammanställningen av boken, dock torde det enligt Clas Blix m fl inte föreligga någon avgörande skillnad mot hur yrkesmässig handel med andra finansiella instrument behandlas.²⁰⁶ Kammarrätten i Jönköping har dock 1999-09-07 i mål nr. 3038-1998 behandlat derivathandel. Domen, som avser taxeringsåret 1994, utgör exempel på underkänd yrkesmässigt bedriven värdepappershandel. Under 1991/92 uppgick omsättningen av finansiella instrument i berört företag till 875 000 kr och antalet transaktioner till 86 (enbart optioner); omsättningen under 1992/93 uppgick däremot till 1 miljon kr medan antalet transaktioner under samma tidsperiod uppgick till 45 stycken varav 37 av dessa avsåg optioner. Kammarrätten ansåg att bedömningen skall ske utifrån verksamhetens varaktighet, omfattning, självständighet och vinstsyfte. Praxis har godtagit en omsättning på cirka 3 miljoner kr vid ett 50-tal transaktioner (RÅ 1988 not 276). Kammarrättens konklusion var följande mot bakgrund av ovan redogjorda förhållanden: ”Den här ifrågavarande värdepappershandeln har inte den omfattning som krävs för att den ska betraktas som yrkesmässigt bedriven.” Detta rättsfall är det hittills enda i svensk skatterättspraxis som behandlar derivathandel.

6.3.2 Icke finansiella företag

Även i icke finansiella företag förekommer verksamhet med finansiella instrument, t ex i säkringssyfte. Vid säkring är volymen och omsättningen ofta inte av den omfattningen att verksamheten av dessa skäl kan anses som yrkesmässig. Affärerna har emellertid ofta ett naturligt samband med företagets normala affärsverksamhet, varför man skulle kunna tänka sig att innehavet anses betingat av den ordinarie näringsverksamheten och på grund därav bedöms som yrkesmässigt. I så fall skall resultatet av den finansiella verksamheten beräknas efter bokföringsmässiga grunder. Om däremot sambandet med den normala affärsverksamheten inte skall beaktas skall istället kapitalvinstreglerna tillämpas. Frågan om hur ett mindre antal affärer i finansiella instrument med nära anknytning till den vanliga affärsverksamheten skall behandlas skattemässigt har inte prövats i praxis.²⁰⁷

Nedan redogörs för RSV:s ställningstaganden i olika delfrågor avseende icke finansiella företags hantering av finansiella instrument.

6.3.2.1 Säkring av risker²⁰⁸

Finansiella instrument som innehas i syfte att säkra risker i den ordinarie verksamheten, t ex terminer, optioner och swappar i valuta eller råvaror, bör enligt RSV Rapport 1996:1 hänföras till den ordinarie verksamheten även om volymen och omsättningen inte är så stor att affärerna redan därigenom är att anse såsom yrkesmässiga. Detta bör kunna ske oavsett om de finansiella instrumenten redovisas som säkringar eller inte, under förutsättning att det ändå är klargjort att det är fråga om säkring.

²⁰⁶ Blix, Clas m fl ”Finansiella instrument 1997” (1996) s 253.

²⁰⁷ Ibid s 254. Även om nämnda källa härrör från 1996 har vi ej kunnat finna någon senare uppgift som tyder på annat.

²⁰⁸ RSV Rapport 1996:1. Redovisning och beskattning av finansiella instrument inom företagssektorn, s 97.

De finansiella instrument som används för att säkra risker skulle därmed inte bli föremål för kapitalvinstbeskattning, istället skall bokföringsmässiga grunder tillämpas. RSV jämför här med fordringar och skulder, som tillhör den vanliga verksamheten i företaget. Dessa utgör även finansiella instrument, men de är inte föremål för kapitalvinstbeskattning trots att det inte sker någon handel eller regelbunden omsättning med dem.

6.3.2.2 Säkring av kapitalvinstillgångar

Finansiella instrument som innehas i syfte att säkra kapitalvinstillgångar, vilka inte har samband med den ordinarie verksamheten som t ex kapitalplaceringsaktier, bör behandlas annorlunda. Enligt RSV:s arbetsgrupp torde sådana finansiella instrument bli föremål för kapitalvinstbeskattning oavsett hur de redovisas i bokföringen.²⁰⁹ Om det däremot är fråga om kapitalvinstillgångar i form av näringsbetingade aktier, skall transaktionen behandlas enligt bokföringsmässiga grunder.²¹⁰

6.3.2.3 Placering av överlikviditet

Industriföretag placerar ofta överlikviditet på penningmarknaden genom handel med statsskuldväxlar, obligationer och räntederivat. Om nämnda verksamhet ej har tillräckligt stor volym för att uppfylla kriterierna för yrkesmässig verksamhet uppkommer frågan hur beskattning skall ske och i detta fall är sambandet med den vanliga näringsverksamheten svagare än vad som gäller för säkringstransaktioner och vanliga fordringar och skulder. Om denna typ av verksamhet ej är av sådan omfattning att förutsättningarna för yrkesmässighet är uppfyllda anser RSV att kapitalvinstbeskattning skall ske.²¹¹

6.3.3 Finansförvaltning

Det förekommer inte sällan i större koncerner att det finns en särskild avdelning som har hand om företagets finansförvaltning. Denna typ av verksamhet, vars handel ofta är mycket aktiv och omfattande, läggs vanligen i dotterbolag och benämns finansbolag, internbank eller något liknande. Även om inte verksamheten kan jämföras med den som bedrivs i banker och värdepappersinstitut, bl a på grund av avsaknad av utåtriktad verksamhet, torde den anses som yrkesmässigt bedriven.²¹²

6.4 Skatteregler för yrkesmässig verksamhet

Om verksamhet med finansiella instrument skattemässigt är att anse som yrkesmässig skall bokföringsmässiga grunder tillämpas vid beräkningen av näringsverksamhet.²¹³

²⁰⁹ RSV Rapport 1996:1. Redovisning och beskattning av finansiella instrument inom företagssektorn, s 98.

²¹⁰ Blix, Clas m fl "Finansiella instrument 1997" (1996) s 255.

²¹¹ RSV Rapport 1996:1. Redovisning och beskattning av finansiella instrument inom företagssektorn, s 98.

²¹² Blix, Clas m fl "Finansiella instrument 1997" (1996) s 254.

²¹³ Se närmare beskrivning i avsnitt 6.2.1 Beräkning av inkomst av näringsverksamhet.

6.4.1 Löpande beskattning

6.4.1.1 Avistainstrument

I yrkesmässig verksamhet med finansiella instrument anses innehavda värdepapper utgöra lagertillgångar. En lagertillgång är en tillgång som är avsedd för omsättning eller förbrukning, och enligt ÅRL är lager en typ av omsättningstillgång.²¹⁴

Beskattning av avistainstrument sker i huvudsak efter samma regler som för övriga lagertillgångar. Således gäller att lagret på balansdagen inte får tas upp till lägre värde än det lägsta av anskaffningsvärdet och verkliga värdet, 17 kap 3 § IL. Den s k alternativregeln i 17 kap 4 § IL för lagervärdering, som innebär att lagret får tas upp till lägst 97 procent av lagertillgångarnas sammanlagda anskaffningsvärde, är bl a inte tillämplig när lagret består av aktier, obligationer, lånefordringar och liknande tillgångar. Detta undantag får anses vara tillämpligt beträffande lagertillgångar i yrkesmässig verksamhet med finansiella instrument. Genom att lägsta värdets princip tillämpas kan värdering till det verkliga värdet, om detta understiger anskaffningsvärdet, komma att innebära att orealiserade förluster – men inte orealiserade vinster – redovisas i det bokföringsmässiga resultatet och därigenom minskar den beskattningsbara inkomsten.²¹⁵

Löpande beskattning av finansiella instrument i yrkesmässig verksamhet har behandlats mycket sparsamt i lagstiftning, doktrin och praxis. Nämnas kan att fordringar, skulder, avsättningar och kontanter i utländsk valuta skall värderas till kursen vid beskattningsårets utgång. Om det finns ett terminskontrakt eller någon annan liknande valutasäkringsåtgärd för en sådan post, får posten tas upp till det värde som motiveras av valutasäkringen under förutsättning att samma värde används i räkenskaperna, och värderingen står i överensstämmelse med god redovisningssed, 14 kap 8 § IL.

6.4.1.2 Derivatinstrument

Derivatinstrument utgör juridiskt sett ej tillgångar utan rättigheter och förpliktelser. Derivatinstrument kan således inte klassificeras såsom lagertillgångar varför de ej omfattas av ovan beskrivna skatterättsliga bestämmelser om värdering av omsättningstillgångar. Det finns ej heller några andra bestämmelser eller utvecklade praxis som reglerar beskattningen av derivatinstrument, utan beskattningen skall istället följa redovisningen.²¹⁶

Även på redovisningsområdet saknas emellertid enhetliga regler och praxis för hur derivatinstrument skall behandlas, vilket framgick av redogörelsen i kapitel 5 (se avsnitt 5.5.5 Post för post principen). Utrymmet för bolagen att själva bestämma hur mycket skatt som skall redovisas och betalas in till staten blir därmed relativt stort.²¹⁷

RSV anser att beskattningen av derivatinstrument i stor utsträckning är helt oreglerad, då den vilar på redovisningsregler som är oklara eller saknas. RSV anser att lägsta värdets princip kan ge godtyckliga resultat och förordar att enbart reglerna för förlustreservering i IASC:s (nuvarande IASB:s) rekommendation ”IAS 10 Contingencies and Events Occurring After the

²¹⁴ Se 4 kap 1 § ÅRL.

²¹⁵ Möller, Lars, SvSkT 5/96 s 461.

²¹⁶ Blix, Clas m fl ”Finansiella instrument 1997” (1996) s 262.

²¹⁷ Ibid s 262.

Balance Sheet Date” tillämpas.²¹⁸ En annan uppfattning som förekommer är att derivatinstrument analogt enligt BFL eller ÅRL skall behandlas som omsättningstillgångar i redovisningen, och om detta är att anse som god redovisningssed kommer de finansiella instrumenten att värderas på samma sätt även vid beskattningen. Enligt Ernst & Young kan det inte uteslutas att en eventuell domstolsprövning skulle ge vid handen att båda metoderna är förenliga med god redovisningssed.²¹⁹

6.4.2 Beskattning vid avyttring

Även vid försäljning av finansiella instrument i yrkesmässig verksamhet skall redovisningen ligga till grund för beskattningen. Avyttring av ett finansiellt instrument i yrkesmässig verksamhet ger upphov till bokföringsmässig vinst eller förlust, där vinsten utgör skattepliktig intäkt och förlusten avdragsgill kostnad i verksamheten. Det föreligger inga begränsningar i rätten att dra av förlusten mot andra löpande intäkter eller vinster, t ex kapitalvinster, i verksamheten.²²⁰

6.5 Skatteregler för icke yrkesmässig verksamhet

I de fall då verksamhet med finansiella instrument för aktiebolag skattemässigt är att anse som icke yrkesmässig utgör ej innehavda finansiella instrument lagertillgångar utan anläggningstillgångar, vilket medför att inkomst av näringsverksamhet skall beräknas på annat sätt än vid yrkesmässig verksamhet.

6.5.1 Löpande beskattning

Vid löpande beskattning tillämpas, även vid icke yrkesmässig verksamhet, bokföringsmässiga principer. Detta medför att löpande avkastning periodiseras på vanligt sätt och avskrivning ej görs då finansiella instrument inte anses förlora i värde; eventuella värdeförändringar skall istället beaktas vid försäljning av det finansiella instrumentet.²²¹

²¹⁸ RSV Rapport 1996:1. Redovisning och beskattning av finansiella instrument inom företagssektorn, s 128. IAS 10, som började gälla 1980, innehöll ursprungligen regler om gränsdragningen mellan förpliktelser som skall tas upp som avsättning och de som skall framgå av tilläggsinformation samt om den redovisningsmässiga hanteringen av händelser efter räkenskapsårets utgång. 1991 uttalade BFN att principerna i den då gällande IAS 10, när det gällde avgränsningen av förpliktelser som skall tas upp som reserv/avsättning i balansräkning, sammanföll med svensk god redovisningssed. Nya, mer detaljerade regler om avsättningar och eventuella förpliktelser och rättigheter började gälla den 1 juli 1999 genom ”IAS 37 Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets”. IAS 37 ersätter de delar av IAS 10 som behandlar gränsdragningen mellan de förpliktelser som skall tas upp i balansräkningen och de som skall framgå av tilläggsinformation i form av ansvarsförbindelse eller not. Våren 1999 antogs en reviderad version av IAS 10 ”IAS 10 Events After the Balance Sheet Date” vilken fr o m den 1 januari 2000 ersätter de delar av den tidigare versionen av IAS 10 som behandlar den redovisningsmässiga hanteringen av händelser efter räkenskapsårets utgång. Hämtat ur Jönsson Lundmark, Birgitta ”IAS och IAS – en introduktion” (1999) s 45 ff.

²¹⁹ Blix, Clas m fl ”Finansiella instrument 1997” (1996) s 262.

²²⁰ Möller, Lars, SvSkT 5/96 s 461.

²²¹ Se 13 kap 1-2 §§ och 14 kap 2 § IL.

6.5.2 Beskattning vid avyttring av delägarätter och fordringsrätter

Avyttring av finansiella instrument i ej yrkesmässig verksamhet beskattas i inkomstslaget näringsverksamhet. Emellertid skall inkomstberäkningen göras med hjälp av kapitalvinstreglerna i inkomstslaget kapital, vilket behandlats ovan i avsnitt 6.2.2 Beräkning av kapitalvinst. Kapitalvinster skall tas upp som intäkt det beskattningsår då tillgången avyttras. Kapitalförluster däremot, skall dock inte dras av som kostnad förrän det beskattningsår då förlusten är definitiv, 44 kap 26 § IL.

I 48 kap 2 § IL anges att med delägar rätt avses bl a: aktie, teckningsrätt, andel i värdepappersfond, andel i en ekonomisk förening och ytterligare några uppräknade rätter. Vidare anges att bestämmelserna skall tillämpas på vinstandelsbevis, konvertibelt skuldebrev, termin och option vars underliggande tillgångar består av aktier eller termin och option som avser aktieindex. För att täcka in även nya konstruktioner av finansiella instrument anges att bestämmelserna omfattar annan tillgång med liknande konstruktion eller verkningssätt. I 48 kap 3-4 §§ IL definieras fordringsrätter.

Bestämmelserna i 48 kap IL gäller alla slags delägar rätter. Vid såväl avyttring av marknadsnoterade aktier som aktier i fåmansföretag beräknas resultatet enligt 48 kap IL, dock skall normalt ytterligare särskilda bestämmelser i 57 kap IL beaktas.

Bestämmelserna i 48 kap IL gäller huvudsakligen beräkning av omkostnadsbeloppet. För aktieinnehav gäller att de ofta är anskaffade genom flera köp och att eventuella avyttringar ofta inte omfattar hela aktieinnehavet, varför beräkningsmetoder krävs för att avgöra vilken anskaffningsutgift som skall hänföras till avyttringen. De två metoder som finns är genomsnittsmetoden och schablonmetoden, vilka beskrivs nedan.

6.5.2.1 Genomsnittsmetoden

Huvudregeln vid beräkning av omkostnadsbeloppet utgörs av genomsnittsmetoden, och enligt 48 kap 7 § IL skall det genomsnittliga omkostnadsbeloppet för samtliga delägar rätter eller fordringsrätter av samma slag och sort som den avyttrade användas. Med samma slag och sort avses vad gäller aktier enbart aktier av samma serie och slag, t ex stamaktier av serie A. Vid tillämpning av genomsnittsmetoden skall s k interimaktier som erhålls i samband med nyemissioner inte anses utgöra aktier av samma slag och sort som de ”riktiga” aktierna.²²² Det genomsnittliga omkostnadsbeloppet skall beräknas med hänsyn till inträffade förändringar i innehavet.

Genomsnittsberäkningen baseras på anskaffningsutgifterna för olika förvärv av den aktuella tillgången. Anskaffningsutgiften utgörs normalt av vad som erlagts vid förvärvet; skulle emellertid tillgången ha förvärvats genom arv, gåva etc gäller i enlighet med kontinuitetsprincipen att förvärvaren av delrätten eller fordringsrätten övertar överlåtarens omkostnadsbelopp, 44 kap 21 § IL.

I 48 kap 8-18 §§ IL återfinns regler om beräkning av anskaffningsutgiften i fall där tillgången förvärvats på särskilt sätt, exempelvis som utdelning eller på grundval av äganderätt till annan tillgång, såsom när aktier erhålls via ny- eller fondemission.

²²² Rutberg, Anne, Rutberg, Johan och Molander, Lars ”Beskattning av värdepapper” (1997) s 31.

6.5.2.2 Schablonmetoden

Som alternativ till genomsnittsmetoden finns enligt 48 kap 15 § IL en möjlighet att använda ett schablonmässigt omkostnadsbelopp vid avyttring av marknadsnoterade delägarätter. För denna typ av delägarätter får omkostnadsbeloppet bestämmas till 20 procent av ersättningen vid avyttringen sedan utgifter i samband med denna dragits av. Detta gäller dock inte för terminer och optioner och inte heller för sådana teckningsrätter och delrätter där anskaffningsvärdet är noll kronor och då inte skall kunna höjas genom schablonbestämmelsen.

6.5.2.3 Särskilda bestämmelser avseende optioner m m²²³

Utfärdarens kapitalvinst på grund av köp- eller säljoption som är lämpad för allmän omsättning och med en *löptid på högst ett år* skall tas upp som intäkt det beskattningsår då han befrias från sina förpliktelser, 44 kap 31 § IL. Om utfärdaren av här nämnd köpoption avyttrar den underliggande tillgången, skall ersättningen för denna ökas med premien. Om däremot utfärdaren av ovan nämnd säljoption förvärvar den underliggande tillgången, skall premien räknas av från anskaffningsutgiften för den förvärvade tillgången, om denna i sin tur avyttras samma beskattningsår som premien skall tas upp till beskattning, 44 kap 32 § IL.

Om utfärdaren av en köp- eller säljoption som är lämpad för allmän omsättning och som *löper på längre tid än ett år* under samma beskattningsår som optionen utfärdas avyttrar den underliggande tillgången eller avyttrar en tillgång som han förvärvat på grund av optionen, skall premien räknas av från anskaffningsutgiften för den avyttrade tillgången, 44 kap 32 IL.

Ränte-, valuta- och råvaruoptioner beskattas enligt samma principer som aktieoptioner.²²⁴ Vad gäller terminsaffärer däremot, så beskattas inte försäljning av terminskontrakt förrän resultatet av hela affären har blivit känt, d v s då fullgörandet enligt terminsavtalet skall ske, 44 kap 30 IL. Motivet härför är, att det vid terminsaffärer normalt inte utgår någon betalning förrän på slutdagen av kontraktet. Beskattningen skjuts därför upp till denna dag oavsett kontraktets löptid.

6.6 Skatteregler avseende beskattning av finansiella instrument i olika länder

I USA framgår huvudregeln för gränsdragningen mellan inkomst (*income*) och realisationsvinst av IRC Sec. 1221. Enligt denna regel anses tillgångar i ett företag som realisationsvinstbeskattad egendom under förutsättning att de inte faller under något av undantagen i regeln. Bland undantagen nämns bl a lager, vilket också kan omfatta lager av värdepapper. Emellertid gör amerikansk rätt en snäv begränsning av vad som är lager. Enligt amerikansk rättspraxis har syftet med ett förvärv av värdepapper ingen betydelse för bestämningen av vad som är lager, utan en objektiv bestämning skall göras av om tillgångar tillhandahålls för försäljning till utomstående kunder och om värdepapper av denna anledning faller under det uttryckliga undantaget om lager i IRC Sec. 1221.²²⁵

²²³ Reglerna för beskattningen av aktieoptioner framgår tydligare i prop 1989/90:110 s 445 varför intresserade läsare hänvisas dit.

²²⁴ Johansson, Gunnar och Rabe, Gunnar "Det svenska skattesystemet" (2000) s 175.

²²⁵ Norberg, Claes "Reglering och beskattning av banker" (1991) s 69.

Systemet för skattemässig intäktsredovisning (*tax accounting*) skiljer sig från vanlig finansiell redovisning, både vad gäller värdering och tidpunkt för intäktsredovisning. Grundprincipen för *tax accounting* är, vilket beskrivits ovan i avsnitt 4.3, att redovisningen klart skall avspegla den verkliga inkomsten (*clearly reflect income*) för redovisningsperioden. I princip alla skattskyldiga, utom fysiska personer, tillämpar bokföringsmässiga grunder. D v s finansiella instrument tas upp till beskattning när alla omständigheter klarlagts avseende uppkomna rättigheter och skyldigheter (*all events test*), vilket innebär att investeringspapper följer realisationsprincipen. För handelslager gäller emellertid marknadsvärdering.²²⁶

Storbritannien införde under 1993-94 nya skatteregler för utländsk valuta och vissa finansiella instrument. Syftet bakom införandet av nya regler var att skapa ett enkelt, sammanhängande och symmetriskt regelsystem för utländsk valuta och ränteinstrument som baseras på företagets redovisning. Det grundläggande är att beskattningen efter 1993-94 inte längre sker enligt kontantprincipen utan enligt bokföringsmässiga grunder.²²⁷

Den *danska* kursvinstlagen omfattar i princip alla fordringar och skulder samt terminskontrakt och avtal om köp- och säljoptioner. Vinster och förluster på finansiella instrument skall som huvudregel beräknas enligt realisationsprincipen och medräknas i inkomsten först vid den tidpunkt då de konstaterats. Derivatinstrument omfattas emellertid inte av nämnda huvudregel, utan dessa instrument skall beskattas enligt den s k lagerprincipen, vilken innebär att de skall marknadsvärderas varvid såväl orealiserade vinster som förluster skall tas med vid beskattningen.²²⁸

I länder med stark koppling mellan redovisning och beskattning som i *Tyskland* och *Japan* fokuseras intresset på de problem som härigenom kan uppkomma. Ett problem är att redovisningen låses fast och inte kan följa den affärsmässiga utvecklingen. Ett annat problem är försiktighetsprincipen med värdering efter lägsta värdets princip och med avsättning för befarade förluster, särskilt för finansiella instrument, möjliggör förlustreserveringar. Detta har resulterat i att Tyskland inlett en översyn av förutsättningarna att tillämpa marknadsvärdering istället. Japan har gått snabbare fram och redan infört marknadsvärdering av derivat för finansiella företag.²²⁹

²²⁶ RSV Rapport 1996:1. Redovisning och beskattning av finansiella instrument inom företagssektorn, s 88 f.

²²⁷ Ibid s 92.

²²⁸ Ibid s 91.

²²⁹ RSV Rapport 1998:6. Sambandet mellan redovisning och inkomstbeskattning, s 23.

7 Analys

7.1 Företagets avsikt med finansiella instrument

Det finns två huvudmotiv för att inneha finansiella instrument; nämligen säkring, och att bedriva finansiell affärsrörelse i syfte att tjäna pengar på handel med finansiella instrument. Detta sistnämnda huvudmotiv är till sin natur spekulativt, men innehåller moment av såväl säkring som arbitrage.²³⁰ Begreppen säkring, spekulering och arbitrage har beskrivits ovan i avsnitt 1.1 Bakgrund.

7.1.1 Redovisning beroende på säkring eller spekulering

För att avgöra hur ett finansiellt instrument skall behandlas i redovisningen är det nödvändigt att känna till det finansiella instrumentets speciella egenskaper och dess ekonomiska innebörd, men detta är inte tillräckligt. Man måste även klargöra företagets avsikt med att förvärva de rättigheter och ikläda sig de förpliktelser som transaktionen ger upphov till. Två identiskt lika finansiella instrument kan nämligen bli föremål för olika behandling till följd av skillnad i motiven till transaktionens tillkomst. Det finns två olika huvudmotiv av avgörande betydelse för den redovisningsmässiga behandlingen av finansiella instrument, nämligen *säkring* och *spekulering*.²³¹ I säkringsfallen är således avsikten inte att uppnå vinst genom eventuell värdestegring utan istället att skydda sig mot eventuell förlust medan avsikten vid spekulering däremot är att påverka resultatet genom värdestegringsvinster. Av detta följer att man i redovisningen försöker välja den värdestegringsprincip som är förenlig med transaktionernas olika syften och genom detta möjliggöra en korrekt redovisning av utfallet som underlag för bedömning av företagets utveckling och ledningens förvaltning av företaget.²³²

Svensk redovisning styrs av god redovisningssed; däribland lagstiftning, redovisningspraxis, rekommendationer etc. Av tradition har realisationsprincipen och försiktighetsprincipen haft ett betydande inflytande på redovisningen i Sverige liksom i många andra länder. Principerna – som beskrivits ovan i kapitel 5 – innebär i korthet att enbart realiserade vinster bör beaktas, d v s en realiserad värdeuppgång, som inte realiserats genom försäljning bör inte få påverka resultatet. Vidare bör förluster genom värdenedgång påverka resultatet redan när dessa framstår såsom sannolika. Tillämpningen av lägsta värdets princip, vilken framgår av 4 kap 9 § ÅRL, utgör ett uttryck för försiktighetsprincipen.²³³

Mötet mellan ovan nämnda redovisningsprinciper och en ur ekonomisk-teoretisk synvinkel korrekt utformad säkringsverksamhet²³⁴ ger upphov till ett besvärligt redovisningsproblem då redovisningsinformationen inte ger en rättvisande bild av det kurssäkrande företagets resultat och ställning. Lösningen man tillämpar på detta problem är att för på visst sätt definierad verksamhet (*hedging activities*, d v s säkringsaktiviteter) sätta traditionella redovisningsregler ur spel under mycket restriktiva förutsättningar. Detta synsätt och de principer respektive

²³⁰ RSV Rapport 1996:1. Redovisning och beskattning av finansiella instrument inom företagssektorn, s 11.

²³¹ Peterssohn, Erling "Redovisning av finansiella instrument" (1994) s 209.

²³² Ibid s 209.

²³³ Ibid s 211.

²³⁴ Med en ur ekonomisk-teoretisk synvinkel korrekt utformad säkringsverksamhet avses 100 % korrelation mellan den säkrade positionen och säkringsinstrumentet.

regler som utvecklats innefattas i begreppet säkringsredovisning (*hedge accounting*). Syftet med säkringsredovisning är – förenklat beskrivet – att åstadkomma en sådan periodisering att kursvinster/kursförluster till följd av en exponering möter motsvarande kursförluster/kursvinster till följd av säkringstransaktionen i en och samma redovisningsperiod. Det finns olika redovisningstekniker att nyttja för att uppnå detta, nämligen marknadsvärde-metoden (*mark-to-market hedge accounting*) och anskaffningsvärdemetoden (*deferral hedge accounting*).²³⁵

Marknadsvärdemetoden innebär att båda komponenterna i säkringsrelationen – d v s den säkrade positionen och säkringsinstrumentet – marknadsvärderas vid bokslutet. Orealiserade vinster ställs således mot orealiserade förluster i resultaträkningen. Om säkringen är effektiv, d v s korrelationen mellan säkringskomponenterna är perfekt, blir resultatet opåverkat. I balansräkningen redovisas säkringskomponenternas marknadsvärden, vilket i sig kan anses bidra till en rättvisande bild av företagets tillgångar, skulder och ställning.²³⁶

Anskaffningsvärdemetoden däremot innebär att både den säkrade positionen och säkringsinstrumentet värderas till anskaffningsvärde vid bokslutet. Ingen resultatredovisning sker så länge som säkringen består.²³⁷ Inte ens orealiserade förluster, som enligt försiktighetsprincipen normalt sett tas upp i resultaträkningen, redovisas.²³⁸ Resultatredovisning sker däremot när själva säkringen avvecklas. I balansräkningen värderas säkringsverksamheten till anskaffningsvärden.²³⁹

Värdering av öppna spekulativa positioner på balansdagen sker i enlighet med utvecklad internationell praxis till marknadsvärdet (*mark to market*), vilket innebär att man redovisar resultatet av transaktionen fram t o m balansdagen. Man gör m a o en fiktiv stängning av kontraktet i marknaden med motivet att det finns en reell möjlighet att stänga kontraktet. Av denna anledning blir resultatet därför både säkert och möjligt att fastställa till sitt belopp.²⁴⁰

Som redogjorts för i avsnitt 1.5.1 Redovisningsmässiga utgångspunkter är emellertid frågorna rörande bl a säkringsredovisning av underordnat intresse i denna uppsats, varför uppsatsen ej mera ingående kommer att gå in på den redovisningsmässiga behandlingen av finansiella instrument där huvudmotiven är säkring eller spekulation. Dock anser uppsatsförfattarna att ovanstående övergripande beskrivning är nödvändig för förståelsen av redovisning av finansiella instrument.²⁴¹

7.2 RSV Rapport 1996:1 avseende redovisning och beskattning av finansiella instrument inom företagssektorn

7.2.1 Bakgrund

RSV tillsatte under 1994 en arbetsgrupp för analys av redovisningsmässiga och skattemässiga frågeställningar kring finansiella instrument i företagssektorn. Bakgrunden till tillsättningen

²³⁵ Peterssohn, Erling "Redovisning av finansiella instrument" (1994) s 211 och 220.

²³⁶ Ibid s 212.

²³⁷ Ibid s 212.

²³⁸ Jonasson, Andreas "Säkringsredovisning i normer och praxis" (1999) s 52.

²³⁹ Peterssohn, Erling "Redovisning av finansiella instrument" (1994) s 212.

²⁴⁰ Ibid s 220.

²⁴¹ Den av säkringsredovisning intresserade läsaren hänvisas till Jonasson, Andreas "Säkringsredovisning i normer och praxis" (1999) och Peterssohn, Erling "Redovisning av finansiella instrument" (1994).

av arbetsgruppen var att det i kontrollverksamheten, särskilt vid så kallade koncernrevisioner, framkommit ett antal fall där tillämpningen av gällande redovisnings- och skatteregler för finansiella instrument visat sig komplicerad och svårbedömd.

RSV:s arbetsgrupp presenterade under mars 1996 resultatet av sin undersökning i RSV Rapport 1996:1. Med anledning av undersökningens resultat föreslår arbetsgruppen i rapporten att särskilda skatteregler införs, vilka presenteras sammanfattade tillsammans med utredningens slutsatser i nedanstående två avsnitt.

7.2.2 Innehåll exklusive förslagen till skatteregler

Redovisning och värdering av finansiella instrument ger upphov till skattemässiga effekter för företag då inkomstbeskattningen av finansiella instrument i yrkesmässig verksamhet, enligt 14 kap 2 § IL, idag sker enligt bokföringsmässiga grunder med ledning av god redovisningssed. RSV har i RSV Rapport 1996:1 utförligt behandlat problemområdet. Nedan följer en genomgång av RSV Rapport 1996:1.²⁴²

I RSV Rapport 1996:1 ges förslag till ändrad skattelagstiftning avseende finansiella instrument genom att i princip föreslå marknadsvärdering för beskattningsändamål.²⁴³ RSV:s förslag bygger sålunda på en frikoppling mellan redovisning och beskattning avseende finansiella instrument. Motivet bakom RSV:s förslag är att nuvarande beskattningsregler²⁴⁴, som antingen är obefintliga eller obsoleta avseende finansiella instrument, inte förmår att på ett ekonomiskt riktigt sätt återge de kommersiella egenskaper som finansiella instrument har. Beskattningen av derivatinstrument är i stor utsträckning helt oreglerad, eftersom den vilar på redovisningsregler som är oklara eller saknas.

Rapporten fortsätter slå fast att det råder stor osäkerhet om vad som är god redovisningssed i Sverige avseende finansiella instrument. Ett stort antal alternativa sätt att redovisa torde kunna inrymmas i begreppet god redovisningssed, där den beloppsmässiga spännvidden mellan de olika varianterna är mycket stor. Med den nuvarande kopplingen mellan redovisning och beskattning får detta, enligt RSV, till följd att företagen i mycket stor utsträckning själva kan bestämma vilket beskattningsunderlag som skall redovisas. I rapporten konstateras också att allt fler företag tillämpar olika redovisningsprinciper i koncernen respektive i de juridiska enheterna och att anledningen till detta torde vara skattemässiga överväganden. Detta blir ett sätt för företagen att lösa konflikten mellan kravet på en god redovisning och en minimering av skattekostnaden. Fokuseringen på koncernredovisningen torde enligt RSV medföra att kravet på en korrekt redovisning i den juridiska personen minskar, vilket öppnar möjligheter till systematisk skatteplanering. Finansiella positioner kan t ex inför bokslut ingåa enkom utav skattemässiga skäl. I den juridiska personen redovisas dessa på helt olämpliga sätt, exempelvis genom tillämpning av extrem post för post-värdering, vilket medför att det redovisade resultatet blir avsevärt lägre.

För att belysa behovet av den undersökning av regelsystemen för finansiella instrument som företogs i RSV Rapport 1996:1 pekade arbetsgruppen bakom rapporten på omfattningen av

²⁴² Westermarck, Christer, Balans 4/96 s 4-11.

²⁴³ Ibid s 4.

²⁴⁴ Orden ”nuvarande beskattningsregler” syftar på de vid tidpunkten för rapporten gällande reglerna, d v s reglerna i regelverken KL och SIL; dessa gäller som framgått tidigare ej idag då IL har ersatt dem. Någon materiell förändring föreligger emellertid i princip ej.

derivatinstrumenten i Sverige och utifrån detta uppskattades dess betydelse för beskattningsunderlaget hos svenska företag. Enligt en rapport från Riksbanken (juli 1994) uppgick den utestående stocken derivatinstrument hos svenska aktörer vid utgången av år 1993 till 7 650 miljarder kronor mätt i underliggande belopp. Häre ingår såväl finansiella som icke finansiella företag och derivatinstrumenten utgjordes huvudsakligen av optioner, terminer och swappar. Då särskilda skatteregler för derivatinstrument inte finns i de fall dessa ingår i den yrkesmässiga näringsverksamheten och beskattningsunderlaget således helt baseras på redovisningen är det med tanke på angivna volymer av största intresse hur derivatinstrumenten redovisas.

Om det antas att hälften av nämnda 7 650 miljarder kronor innehåller orealiserade vinster till 2,5 %²⁴⁵ och andra hälften orealiserade förluster till lika stor del torde vinster och förluster ta ut varandra. Genom detta skapas skattemässiga avdrag på 190 miljarder kronor och skatteförlusterna för staten blir betydande.²⁴⁶ I det längre perspektivet är det dock egentligen en fråga om tidsförskjutning, eftersom vinsterna kommer att tas upp till beskattning senare. På lång sikt blir därigenom statens skatteintäkter desamma.²⁴⁷

7.2.3 Förslag till skatteregler²⁴⁸

Då nuvarande skatteregler för finansiella instrument hänvisar till inadekvata redovisningsregler, vilka icke ger det resultat som kan krävas utifrån grundläggande skatterättsliga principer, anser RSV:s arbetsgrupp att särskilda skatteregler måste införas för att uppnå större likformighet i beskattningen. Undersökningen av hur finansiella instrument redovisas och beskattas visar således att grunden för inkomstbeskattningen – kopplingen mellan redovisning och beskattning – inte fungerar på ett bra sätt. Arbetsgruppens förslag till särskilda skatteregler avseende finansiella instrument redogörs för nedan.

Utgångspunkten för en skatterättslig reglering bör enligt arbetsgruppen vara att se att finansiella instrument som ingår i icke yrkesmässig verksamhet även fortsättningsvis skall reavinstbeskattas enligt reavinstreglerna²⁴⁹ i inkomstslaget kapital, medan finansiella instrument i en yrkesmässig verksamhet skall delas in i säkrings- och spekulationsinstrument där spekulationsinstrumenten bör värderas enligt särskilda skatteregler baserade på obligatorisk marknadsvärdering.

För *spekulativa finansiella instrument* bör alltså ett ekonomiskt synsätt som grundar sig på begreppet rättvisande bild leda till att de marknadsvärderas, d v s tas upp till ett verkligt värde oavsett om detta är högre eller lägre än anskaffningsvärdet. Såväl en uppgång som nedgång av värdet på ett instrument, i förhållande till anskaffningsvärdet, kommer därmed att direkt påverka företagets beskattningsbara inkomst. Skattereglerna avseende spekulationsinstrument bör således utformas utifrån ett ekonomiskt rättvisande resultat.

²⁴⁵ Enligt Riksbanken kan de totala åtagandena uppskattas till 2-3 % av de nominella underliggande beloppen. Med åtagande avses motpartsrisken, som beräkningsmässigt utgör summan av orealiserade vinster.

²⁴⁶ RSV Rapport 1996:1. Redovisning och beskattning av finansiella instrument inom företagssektorn, s 8 f.

²⁴⁷ Jonasson, Andreas "Säkringsredovisning i normer och praxis" (1999) s 75.

²⁴⁸ Avsnittet baseras på RSV Rapport 1996:1. Redovisning och beskattning av finansiella instrument inom företagssektorn, s 131-138.

²⁴⁹ Reavinstreglerna i 24 § 1 mom och 27 § 1-6 mom SIL har i den nya IL blivit utbytta mot kapitalvinstreglerna i 25 kap och 44 kap 13 § IL. Någon materiell skillnad torde dock inte föreligga.

För *säkringsinstrument* bör istället utgångspunkten vara att den reella innebörden av användningen av instrumentet, dvs just säkringen, i största möjliga utsträckning skall ligga till grund för utformningen av reglerna.

Arbetsgruppen föreslår mot bakgrund av utredningens slutsatser att särskilda skatteregler införs med bl a följande principiella innehåll:

- En definition av begreppet finansiella instrument införs. Definitionen bör omfatta såväl avista- som derivatinstrument.
- Finansiella instrument som ingår i yrkesmässig verksamhet, och som inte behandlas enligt reglerna för säkring, tas vid beskattningen upp till marknadsvärde även om detta icke skett i den skattskyldiges räkenskaper.
- Om fordringar, skulder, åtaganden m m är effektivt skyddade mot pris-, kurs- eller ränterisk skall detta beaktas vid beskattningen. Såväl de skyddade posterna som de åtaganden som skyddar posterna skall redovisas efter samma princip (säkring). Att en post är effektivt skyddad innebär att det föreligger hög sannolikhet för att förändringar i verkligt värde för den skyddade posten kommer att uppvägas av motsvarande värdeförändring i den skyddade posten.
- Bestämmelserna om att fordringar och skulder i utländsk valuta skall värderas till kursen vid beskattningsårets utgång (se ovan under avsnitt 6.4.1.1 Avistainstrument ovan) bör förutom fordringar och skulder omfatta samtliga finansiella instrument i utländsk valuta som ingår i yrkesmässig verksamhet.
- Avslutningsvis föreslås att berörda skattskyldiga bör åläggas att i deklarationen lämna utredning om hur beräkning har skett av det belopp som det bokföringsmässiga resultatet justeras med för att överensstämja med de skatteregler som gäller för värdering av finansiella instrument.

7.3 Problem vid redovisning och beskattning av finansiella instrument

Nedan kommer vi – i syfte att försöka åskådliggöra innebörden av och frågeställningarna kring god redovisningssed och yrkesmässig respektive icke yrkesmässig verksamhet – att närmare studera de fyra problem som vi anser vara de mest intressanta vid redovisningen av samt den skattemässiga behandlingen av finansiella instrument. De gör inte anspråk på att förklara alla aspekter på redovisningen/beskattningen av finansiella instrument, men de torde spegla de principiellt mest intressanta frågeställningarna. Den följande beskrivningen bör ses mot bakgrund av svenska företags två huvudmotiv för att inneha finansiella instrument, vilka beskrivits ovan i avsnitt 7.1 Företagets avsikt med finansiella instrument.

De huvudproblem som vi identifierat vid redovisning/beskattning av finansiella instrument, mot bakgrund av de begränsningar som uppställs i kapitel 1 ovan, är följande:

1. Uppdelningen av finansiella instrument i omsättningstillgångar respektive anläggningstillgångar.
2. Värdering post för post respektive kollektiv värdering vid tillämpning av lägsta värdets princip.
3. Problem som hör samman med värdering av derivatinstrument.
4. Problem vid gränsdragning mellan yrkesmässig och icke yrkesmässig verksamhet.

Det sistnämnda problemet – problem 4 – är av skatterättslig karaktär men det är likväl ett problem, medan det tredje problemet enbart behandlas redovisningsmässigt.

7.3.1 Uppdelningen i omsättningstillgångar respektive anläggningstillgångar

7.3.1.1 Redovisning

Den bokföringsmässiga redovisningen är intäktsorienterad, vilket innebär att man först hänför näringsverksamhetens intäkter till rätt räkenskapsår enligt god redovisningssed. Därefter anknyts till intäkterna de kostnader som krävs för intjänandet av intäkterna. Det viktigaste exemplet på en sådan intäktsanknytning – matchning – av kostnaden är försäljning av omsättningstillgångar, där anskaffningsutgifterna för den sålda varan kostnadsföres samtidigt med försäljningsintäkten. Anskaffningsutgifter för anläggningstillgångar kostnadsföres i takt med förbrukningen av tillgången, vilket också ämnar matcha kostnaden mot intäkterna. Detta sker schablonmässigt genom planmässig fördelning av värdeminskningssavdrag över tillgångens förväntade livslängd. Det finns även utgifter som omedelbart förbrukas eller där man av praktiska skäl och försiktighetsskäl anser att utgifterna inte kan anknytas till framtida intäkter, varför de istället behandlas som utgifter utan periodanknytning och sålunda omedelbart kostnadsföres.²⁵⁰

Rättsligt regleras numera periodiseringsfrågorna i såväl ÅRL som IL genom värderingsregler för tillgångar. Naturligtvis finns de skatterättsliga värderingsreglerna i IL. Genom att ange i vilken utsträckning en utgift skall tas upp som en tillgång (aktiveras), framkommer motsatsvis i vilken mån utgiften skall kostnadsföras.²⁵¹ Som tidigare berörts skiljer ÅRL:s värderingsregler på anläggnings- och omsättningstillgångar.

Ett och samma finansiella instrument kan enligt god redovisningssed komma att behandlas olika i olika företag beroende på företagets verksamhet och syftet med innehavet samtidigt som olika grupper av instrument har vissa typiska karaktäristiska, vilket leder till att någon form av klassificering måste göras. Det bör således göras en indelning av de finansiella instrumenten med beaktande av om de klassas som omsättningstillgångar eller anläggningstillgångar. Anläggningstillgångar skall som huvudprincip tas upp till anskaffningsvärdet medan omsättningstillgångar som huvudregel skall tas upp till det lägsta av anskaffningsvärdet och verkligt värde på balansdagen. Vad som är nytt i ÅRL – se 4 kap 5 § 2 st ÅRL – är dock att en finansiell anläggningstillgång får skrivas ned till det lägre värde som tillgången har på balansdagen även om det inte kan antas att värdenedgången är bestående.²⁵²

Gränsdragningen mellan omsättnings- och anläggningstillgångar medför ofta särskilda svårigheter när det gäller finansiella instrument. Svårigheterna ligger däri att kunna utläsa om de finansiella instrumenten innehas i spekulationssyfte eller för att varaktigt ingå i verksamheten. Derivatinstrumenten påverkar redovisningen beroende på om de innehas för säkring eller för spekulation (Se avsnitt 7.1.1 Redovisning beroende på säkring eller spekulation.). Det är inte det finansiella instrumentets löptid som har betydelse för klassificeringen omsättnings-/anläggningstillgång, utan istället om det finansiella instrumentet är avsett att varaktigt ingå i företagets verksamhet eller ej, t ex så kan en tioårsobligation

²⁵⁰ Lodin, Sven-Olof m fl ”Inkomstskatt – en läro- och handbok i skatterätt” (2001) s 265 f.

²⁵¹ Ibid s 266.

²⁵² RSV Rapport 1996:1. Redovisning och beskattning av finansiella instrument inom företagssektorn, s 100 f.

mycket väl utgöra omsättningstillgång. I allmänhet torde dock portföljer av räntebärande papper eller aktier klassificeras som omsättningstillgångar, medan vissa aktieinnehav, lånefordringar etc ofta utgör anläggningstillgångar. Avseende finansiella instrument talas det om kortfristiga respektive långfristiga placeringar för att markera skillnaden mellan omsättnings- respektive anläggningstillgångar. Det är alltså syftet med innehavet av de finansiella instrumenten som har betydelse för redovisningen. Syftet påverkar klassificeringen som omsättnings- eller anläggningstillgång avseende avistainstrument, medan redovisningen av derivatinstrument påverkas av om de innehas för säkring eller för spekulation.²⁵³

Det finns även många finansiella instrument som inte alls redovisas som tillgångar i balansräkningen. Detta är fallet med flertalet derivatinstrument. I de fall derivatinstrumenten är kopplade till andra instrument eller portföljer av instrument har de dock en betydelse för värderingen av dessa andra tillgångar, såsom t ex vid värdering av portföljer där derivatinstrumenten används som medel för riskjustering. I andra fall kan derivatinstrumenten bli föremål för separat värdering i form av marknadsvärdering etc; detta kommer då att avspeglas i balansräkningen.²⁵⁴

7.3.1.2 Beskattning

Den skattemässiga gränsdragningen mellan omsättningstillgångar och anläggningstillgångar överensstämde före ikraftträdandet av IL i allt väsentligt med den som följde av bokföringslagarna.²⁵⁵ Ett undantag utgjordes emellertid av den skattemässiga behandlingen av fastigheter.²⁵⁶

I KL och SIL användes begreppen lager, lagertillgångar och omsättningstillgångar. I punkt 9 av anvisningarna till 22 § KL och i punkt 2 av anvisningarna till 24 § KL definierades lager som ”tillgångar avsedda för omsättning eller förbrukning”, medan definition av omsättnings-tillgångar saknades. Som bl a behandlats ovan i notform i anslutning till avsnitt 6.2.3 Omsättnings- eller anläggningstillgångar utgör anläggningstillgång – tidigare enligt 13 § BFL och numera enligt 4 kap 1 § ÅRL – sådan tillgång som är avsedd att stadigvarande brukas eller innehas, medan omsättningstillgång utgör annan tillgång. Enligt dessa båda lagar skall omsättningstillgångarna delas upp i ett antal olika poster, bl a varulager, kundfordringar och kortfristiga placeringar. Det bör noteras att bl a aktier om innehas under kortare tid anses som omsättningstillgångar även om de inte ingår i varulagret.

Beträffande aktier kan inte skattelagskommittén se någon konsekvens i användningen av uttrycken i KL och SIL. Kommittén hävdar att det inte finns någon bestämmelse som motsvarar den i bokföringslagstiftningen²⁵⁷ om att det finns korttidsinnehavda aktier som är omsättningstillgångar men inte lagertillgångar. Det verkar snarare, enligt skattelagskommittén, som om det är lagertillgångar som avses även om det står omsättnings-tillgångar.²⁵⁸

²⁵³ RSV Rapport 1996:1. Redovisning och beskattning av finansiella instrument inom företagssektorn, s 101.

²⁵⁴ Ibid s 101.

²⁵⁵ Lodin, Sven-Olof m fl ”Inkomstskatt – en läro- och handbok i skatterätt” (1994) s 260.

²⁵⁶ Den av fastigheter intresserade läsaren hänvisas till Inkomstskattelag, SOU 1997:2 Del 1 s 360, som redogör för vad det skattemässiga begreppet lager av fastigheter innebär och hur det behandlas.

²⁵⁷ Ordet "bokföringslagstiftningen" syftar här på både gamla BFL och nya ÅRL.

²⁵⁸ Inkomstskattelag, SOU 1997:2 Del 1 s 360.

IL reglerar relativt detaljerat och schablonmässigt kostnadsredovisningen, varför god redovisningssed därför kommer till mindre användning än på intäktssidan. IL:s periodiseringsregler innebär att anskaffningsutgifter för olika slags tillgångar kostnadsföres enligt särskilda bestämmelser för varje tillgångskategori. De tillgångskategorier som finns beträffande omsättningstillgångar är lager (17 kap 3-22 §§) och pågående arbeten (17 kap 23-33 §§) medan de tillgångskategorier som finns beträffande anläggningstillgångar är inventarier (18 kap), immateriella rättigheter (18 kap), anslutningsavgifter (18 kap), byggnader (19 kap) och markanläggningar (20 kap).

Skattelagslagskommittén menar i sitt huvudbetänkande, SOU 1997:2, att begreppen lagertillgång respektive omsättningstillgång bör användas konsekvent i IL och då skillnader föreligger mellan hur bokföringslagstiftningen och inkomstskattelagstiftningen (jfr resonemangen avseende KL och SIL ovan) använde begreppen valde kommittén att låta begreppet omsättningstillgångar vara en bokföringsterm. I IL används således endast begreppen lager eller lagertillgång. I vissa fall omfattar emellertid bestämmelserna i IL även andra omsättningstillgångar, såsom pågående arbeten, kundfordringar eller liknande tillgångar; dessa räknas i så fall upp (se t ex 22 kap 3 § IL).²⁵⁹

Bestämmelserna innebär i allmänhet att en schablonmässig periodisering av utgifterna, t ex genom angivna högsta procentsatser för värdeminskningssavdrag, göres; och några större problem medför oftast inte tillämpningen av bestämmelserna. Av rättspraxis framgår att vad som är av större praktiskt intresse är istället att avgöra till vilken av de olika tillgångskategorierna som en utgift skall hänföras.²⁶⁰

7.3.2 Värdering post för post respektive kollektiv värdering vid tillämpning av lägsta värdets princip

7.3.2.1 Redovisning

En central fråga vid all redovisning är om tillgångar, vid tillämpning av lägsta värdets princip, skall värderas post för post eller om någon annan grund för värderingen får användas. Vid redovisningen av värdepapper är frågan dessutom både principiellt och praktiskt betydelsefull, vilket nedanstående exempel, som exemplifierar redovisning vid fluktuerande kurser, visar.

²⁵⁹ Inkomstskattelag, SOU 1997:2 Del 1 s 360 f.

²⁶⁰ Lodin, Sven-Olof m fl "Inkomstskatt – en läro- och handbok i skatterätt" (2001) s 267.

Värdepapper	Anskaffningsvärde (A)	Marknadsvärde (M)	Lägst av A och M
X	100	200	100
Y	300	100	100
Z	200	200	200
Summa	600	500	400

Figur 5. Exempel på redovisning av post för post eller kollektiv värdering vid fluktuerande kurser.

Källa: Norberg, Claes "Reglering och beskattning av banker" (1991) s 229.

Exemplet ovan visar att den kollektiva värderingen (500) ger ett högre värde än den individuella värderingen (400). Vid kollektiv värdering är det möjligt att underlåta att företa nedskrivning för hela den värdenedgång som måste redovisas vid värdering post för post, varför valet av värderingsprincip kan få betydande konsekvenser vid stora innehav.²⁶¹

Huvudregeln vid den svenska bokföringsmässiga redovisningen är att varje tillgång skall värderas för sig. Detta är ett uttryck för den svenska post för post principen, som behandlats ovan i avsnitt 5.5.5 Post för post principen. Post för post principen finns uttalad i motiven till gamla BFL.²⁶² Denna princip är emellertid inte utan undantag. Departementschefen uttalade i motiven att kollektiv värdering kan vara tillåten om det gäller en varugrupp som framstår som en enhet. Enligt motiven kan vidare en värdering efter genomsnittspriser, eller enligt andra kollektiva principer, inte sällan förekomma av praktiska skäl. Olika varugrupper får däremot inte föras ihop vid värderingen eftersom detta skulle strida mot försiktighetsprincipen.²⁶³ Här refererat uttalande är närmast inriktat mot materiella lagertillgångar, och tanken bakom det är att orealiserade vinster inte får ingå i resultatet.²⁶⁴

Artikel 38 i EG:s fjärde bolagsdirektiv föreskriver att vissa tillgångar, bl a vissa lagertillgångar, får värderas genom kollektiv värdering. Motiven till ÅRL talar om att metoden innebär att tillgångarna tas upp till ett fast värde och en bestämd mängd. Vidare stadgas i motiven att den kollektiva värderingen får tillämpas endast i fråga om tillgångar vars kvantitet, värde och sammansättning inte varierar väsentligt och endast under förutsättning att tillgångarnas sammantagna värde är av underordnad betydelse.²⁶⁵ Även dessa motiv torde närmast vara inriktade mot materiella lagertillgångar (jfr referatet av motiven till gamla BFL ovan).

"In balance"-instrument motsvarar i princip avistainstrument på marknaden, vilka medför en affärshändelse med en fordran eller skuld till följd som skall bokföras. Värdering av

²⁶¹ Norberg, Claes "Reglering och beskattning av banker" (1991) s 229.

²⁶² Jfr prop 1975:104 s 223.

²⁶³ Prop 1975:104 s 223.

²⁶⁴ Norberg, Claes "Reglering och beskattning av banker" (1991) s 230.

²⁶⁵ Prop 1995/96:10 Del 2 s 80.

avistainstrument regleras av bestämmelserna i 4 kap 9 § ÅRL avseende omsättningstillgångar. Finansiella "in balance"-instrument skall, vilket beskrivits ovan i avsnitt 5.6 Omsättnings- och anläggningstillgångar, värderas till högst anskaffningsvärde eller enligt lägsta värdets princip om det verkliga värdet är lägre. En fråga som ofta diskuteras och som är viktig för vilket resultat som redovisas är hur lägsta värdets princip skall tillämpas i praktiken på avistainstrument. "Off balance"-instrument däremot används ofta synonymt med derivatinstrument och omfattar de instrument som inte ger upphov till någon affärshändelse och som således ej syns i balansräkningen. Som, för vidare resonemang, nämns i avsnitt 5.7 "Off balance"-redovisning finns framtida transaktioner av tradition inte med i svensk redovisning. Trots detta kan det anses att reglerna för avistainstrument bör tillämpas analogt på derivatinstrument som finns utanför balansräkningen.²⁶⁶

Vid redovisning av värdepapper, som klassificeras såsom omsättningstillgångar, framstår emellertid inte principen om värdering post för post som lika hård. Detta kan utläsas ur FAR:s rekommendation FAR nr 12. "Redovisning av aktier och andelar". En kollektiv värdering av börsnoterade omsättningsaktier kan nämligen accepteras enligt denna rekommendation. Som nämnts i avsnitt 5.5.5 Post för post principen ovan anser FAR att starka skäl, såsom syftet med att placera i flera aktieslag är att uppnå riskspridning²⁶⁷, talar för att acceptera en kollektiv värdering i fråga om börsnoterade aktier. Principen innebär att en värdestegring på en aktiepost ej behöver föranleda nedjustering av det bokförda värdet så länge aktieportföljen totalt sett är bokförd till ett värde som överstiger börsvärdet.²⁶⁸ Norberg menar att det är ett utslag av överdriven försiktighet att tillämpa värdering post för post på värdepapper.²⁶⁹

Som även behandlats tidigare i uppsatsen berör även FAR i dess utkast till rekommendation om "Redovisning av standardiserade optioner, terminskontrakt samt valuta- och ränteswappar" kollektiv värdering. I utkastet slås följande fast:

"I enlighet med FARs rekommendation nr 12 Redovisning av aktier och andelar kan en kollektiv värdering av en portfölj d.v.s. en utjämning mellan realiserade vinster och förluster vara tillåten. Detta gäller också för en portfölj av optioner och terminer avseende aktier. När innehavet av sådana optioner och terminer ingår som ett led i förvaltningen av en portfölj kan en kollektiv värdering tillsammans med aktierna tillåtas. Motsvarande gäller optioner och terminer avseende räntebärande instrument och motsvarande portfölj. Realiserade förluster på ränteoptioner och ränteterminer kan däremot inte avräknas mot realiserade räntefördelar på skulder eftersom skulderna inte marknadsvärderas."²⁷⁰

Av ovanstående utdrag ur FAR:s utkast framgår att kollektiv värdering av räntebärande instrument kan tillåtas, analogt med behandlingen av aktier. Sammanfattningsvis menar Norberg att svensk god redovisningssed tillåter, men inte påbjuder kollektiv värdering. Detta innebär att realiserade vinster tillåts ingå i resultatet i motsvarande mån som realiserade förluster resultatrapporteras. Kvittningsmöjligheten är dessutom ej begränsad till värdepapper av samma slag.²⁷¹ RSV:s arbetsgrupps syn på post för post värdering respektive kollektiv

²⁶⁶ För ytterligare resonemang kring "off balance"-redovisning hänvisas läsaren till avsnitt 5.7 ovan.

²⁶⁷ En betydelsefull skillnad mellan materiella lagertillgångar och värdepapper är att frågan om riskbalansering är så central för värdepapper med hänsyn till kursförändringar. Denna fråga är av naturliga skäl mindre relevant för materiella lagertillgångar.

²⁶⁸ FAR:s rekommendation nr 12. Redovisning av aktier och andelar, p 1.a.

²⁶⁹ Norberg, Claes "Reglering och beskattning av banker" (1991) s 230.

²⁷⁰ FAR:s utkast till rekommendation. Redovisning av standardiserade optioner, terminskontrakt samt valuta- och ränteswappar, hämtat ur avsnittet "Gemensamma synpunkter".

²⁷¹ Norberg, Claes "Reglering och beskattning av banker" (1991) s 232.

värdering är att värdering utifrån aktieslag för aktieslag innebär avsteg från en mer formell syn på värdering post för post. Arbetsgruppen menar att med en ännu striktare tillämpning av post för post principen så skulle värdering kunna ske aktie för aktie. I övrigt talar såväl vad FAR anför som den faktiska redovisningen i många företag att värdering av en aktieportfölj som helhet får anses utgöra god redovisningssed. RSV:s arbetsgrupp konstaterar vidare att god redovisningssed inom detta område synes erbjuda företagen stor valfrihet vid värderingen i bokslutet.²⁷²

Artsberg har i sin doktorsavhandling ”Normbildning och redovisningsförändring – Värderingar vid val av mätprinciper inom svensk redovisning” analyserat de principer som legat till grund för FAR:s normgivning på redovisningsområdet under perioden 1957-1992. I en kommentar till FAR:s – ovan nämnda – utkast till rekommendation om ”Redovisning av standardiserade optioner, terminskontrakt samt valuta- och ränteswappar” framhåller Artsberg att det inte fanns några explicita regler rörande finansiella instrument i lagarna, men att rekommendationen specificerar regler som ansluter till dåvarande BFL:s²⁷³ värderingsregler rörande omsättnings- respektive anläggningstillgångar. Artsberg framhåller vidare att man explicit tillämpar lägsta värdets princip och att försiktighetsprincipen har en dominerande ställning i rekommendationen.²⁷⁴ Den portföljsyn som rekommenderats i FAR:s rekommendation nr 12. ”Redovisning av aktier och andelar” tillåts emellertid, enligt Artsberg, även här.²⁷⁵

7.3.2.2 Beskattning

Före 1990 års skattereform²⁷⁶ gällde särskilda regler om värdering av omsättningstillgångar (lager). I punkt 3 av anvisningarna till 41 § KL behandlades frågan till vilket lägsta värde lager av aktier, obligationer, lånefordringar och liknande tillgångar (värdepapper), samt fastigheter fick tas upp. För lager i form av aktier, obligationer, lånefordringar och liknande tillgångar angavs inte någon bestämd värdegräns, såsom gjordes avseende fastigheter (fastigheter och liknande tillgångar fick tas upp till som lägst 85 % av anskaffningsvärdet). Istället föreskrevs att sådana tillgångar inte fick tas upp till lägre belopp än vad som med hänsyn till risk för prisfall m m framstod som skäligt. RSV:s anvisningar talade t ex om värdering ”till antingen summa anskaffningsvärden eller lägst [...] av summa marknadsvärden” av aktier, obligationer och andra fondvärdepapper.²⁷⁷ Dessa något svårtolkade anvisningar kan uppfattas så (då RSV:s anvisningar saknade tydliga uttalanden om eventuell post för post värdering) att RSV:s tolkning av punkt 3 av anvisningarna till 41 § KL i själva verket innebar att *kollektiv värdering* utgjorde huvudprincipen vid värdering av respektive post i anvisningarna (t ex posten aktier, posten obligationer etc).²⁷⁸

²⁷² RSV Rapport 1996:1. Redovisning och beskattning av finansiella instrument inom företagssektorn, s 102 f.

²⁷³ Här åsyftade värderingsregler återfinns idag i ÅRL.

²⁷⁴ Artsberg, Kristina ”Normbildning och redovisningsförändring – Värderingar vid val av mätprinciper inom svensk redovisning” (1992) s 163 f. Detta berörs även i Artsberg, Kristina, Balans 3/93 s 34-37.

²⁷⁵ RSV Rapport 1996:1. Redovisning och beskattning av finansiella instrument inom företagssektorn, s 107.

²⁷⁶ Med ”Före 1990 års skattereform” avses tiden från 1981 och fram till skattereformen. År 1981 infördes nämligen särskilda värderingsregler för lager av aktier, medan enligt de ursprungliga bestämmelserna i KL var lagervärderingen fri och några särskilda skatterättsliga lagervärderingsregler fanns inte. Rätten till fri lagervärdering begränsades således enkom utav gamla BFL:s bestämmelser om att bokföringen skulle ske i överensstämmelse med allmänna bokföringsgrunder och med iakttagande av god köpmannased. Se vidare prop 1999/2000:2 Del 2 s 216.

²⁷⁷ Se RSV Dt 1984:23.

²⁷⁸ Norberg, Claes ”Reglering och beskattning av banker” (1991) s 232.

Efter 1990 års skattereform gäller emellertid lägsta värdets princip vid den skattemässiga värderingen av värdepapperslager utan möjligheter till resultatreglerande nedskrivningar. I lagtexten såsom den var utformad i 24 § anv p 2 KL saknades regler om huruvida värdering post för post skall gälla. I anslutning till värderingen av lagertillgångar uttalade emellertid departementschefen i specialmotiveringen till 24 § anv p 2 KL följande:

”En värdering av varulager enligt bestämmelserna i första stycket sker i princip tillgång för tillgång.”²⁷⁹

Detta uttalande överensstämmer ej med uttalandet i motiven till gamla BFL om värdering post för post samt om undantaget vid värdering av homogena varugrupper.²⁸⁰ Den förklaring som kan ges till denna lapsus är att motiven bakom KL bör ses som ett särskilt skatteuttalande som inte samordnats med motiven bakom gamla BFL.

Såsom Norberg konstaterar i sin doktorsavhandling ”Reglering och beskattning av banker” kan uttalandet troligtvis, genom att det framgår av specialmotiveringen, uppfattas som vad som bör gälla skatterättsligt. Norberg är kritisk mot det sätt på vilket frågan reglerats och han framför sin kritik i följande kommenterar:

”Det framstår som felaktigt att en så viktig materiell värderingsfråga inte regleras direkt i lagtexten. I motiven borde klarare ha slagits fast om detta alltid skall gälla vid beskattningen, oberoende hur redovisningen är utformad. Som uttalandet står kan det ge upphov till frågor om detta är en ”hård” skatterättslig princip eller om avvikande redovisningspraxis tillåts påverka beskattningen. En betydande oklarhet föreligger pga den bristande anpassningen till BFL.”

Den BFL som åsyftas ovan är naturligtvis gamla BFL. Vidare kan konstateras att det av motiven bakom KL inte framgår huruvida en annorlunda bedömning bör göras vid värdering av värdepapperslager. Motiven talar enbart om varulager.

Efter IL:s ikraftträdande, d v s idag, gäller att lager av aktier, obligationer, lånefordringar och liknande tillgångar skall värderas till verkligt värde, istället för till anskaffningskostnad, så snart en värdenedgång kan konstateras. Detta framgår av 17 kap 3 § 1 st IL som stadgar att en tillgång som är avsedd för omsättning eller förbrukning (lagertillgång) inte får tas upp till lägre värde än det lägsta av anskaffningsvärdet och verkliga värdet, om inte annat följer av 17 kap 4 § IL. Som redan konstaterats avseende avistainstrument²⁸¹ är ej alternativregeln i 17 kap 4 § IL tillämplig på lager av aktier, obligationer, lånefordringar och liknande tillgångar. Beträffande derivatinstrument så utgör dessa juridiskt sett ej tillgångar utan rättigheter och förpliktelser, varför de inte kan klassificeras såsom lagertillgångar skatterättsligt. Som vidare konstaterats ovan²⁸² saknas även andra regler alternativt utvecklade praxis som reglerar beskattningen av derivatinstrument, varför beskattningen istället följer redovisningen.

Bestämmelsen om lagervärdering i 17 kap 3 § 1 st IL är hämtad från punkt 2 första stycket av anvisningarna till 24 § KL. Den infördes, liksom 17 kap 4 § IL, genom 1990 års skattereform.

²⁷⁹ Prop 1989/90:110 Del 1 s 672.

²⁸⁰ Jfr prop 1975:104 s 223 samt avsnitten 5.5.5 Post för post principen och underavsnittet 7.3.2.1 – avseende redovisning – till 7.3.2 Värdering post för post respektive kollektiv värdering vid tillämpning av lägsta värdets princip.

²⁸¹ Se avsnitt 6.4.1.1 Avistainstrument ovan.

²⁸² Se avsnitt 6.4.1.2 Derivatinstrument ovan.

Enligt 17 kap 3 § IL får lagret inte tas upp till lägre värde än det högsta värde som tillåts enligt vissa bestämmelser i ÅRL. För lager av aktier, obligationer, lånefordringar och liknande tillgångar måste således värdering till verkligt värde ske, istället för till anskaffningskostnad, så snart en värdenedgång kan konstateras. Den skattemässiga värderingen följer således här helt redovisningslagstiftningens regler.²⁸³

7.3.3 Problem rörande värdering av derivatinstrument

7.3.3.1 Redovisning

Det är en central fråga huruvida derivatinstrument skall redovisas i balansräkningen eller ej; eftersom detta avgör huruvida ÅRL:s värderingsregler blir tillämpliga eller ej.

Derivatinstrumenten är sk off balance-rättigheter och -förpliktelser och omfattas inte explicit av ÅRL:s värderingsregler, vilka avser existerande tillgångar och skulder. Svensk redovisningspraxis torde, när det gäller öppna spekulativa positioner, emellertid ha väsentligen utvecklats i linje med ÅRL:s värderingsregler för omsättningstillgångar, dvs kontrakterna värderas på balansdagen enligt lägsta värdets princip och orealiserade förluster resultatredovisas. Detta tillvägagångssätt rekommenderas också av FAR i utkastet ”Redovisning av standardiserade optioner, terminskontrakt samt valuta- och ränteswappar”.²⁸⁴

Enligt doktrinen synes det, enligt RSV:s arbetsgrupps uppfattning, dock vara en allmän uppfattning att derivatinstrumenten inte utgör tillgångar eller skulder enligt ÅRL (tidigare enligt gamla BFL) och därför inte skall medtas i balansräkningen. Trots detta anser t ex Jönsson Lundmark och Peterssohn att det i avsaknad av explicita värderingsregler är naturligt att tillämpa de grundläggande principer som ÅRL bygger på, dvs försiktighetsprincipen och alltså därmed följa lägsta värdets princip. De anser därmed att derivatinstrument utanför balansräkningen skall värderas analogt med ÅRL:s regler för värdering av omsättningstillgångar.²⁸⁵

Vidare anser Thorell att alla ekonomiskt mätbara rättigheter visserligen bokföringsmässigt kan anses utgöra tillgångar, men att alla tillgångar dock inte skall bokföras i balansräkningen. Thorell menar nämligen att intäktsredovisningen följer en helhetsbedömning av omständigheterna i en transaktion, där intäkten som regel inte anses realiserad förrän vid leverans. Först vid detta tillfälle skiftar tillgången karaktär hos säljaren, t ex från lager till fordran, och som en konsekvens utav detta kan tillgången inte anses som köparens förrän efter leverans. Huruvida parterna är kontraktsrättsligt bundna dessförinnan är oftast utan betydelse. Om inga särskilda omständigheter föreligger redovisas sålunda inte annat än tillgångar som innehas med full äganderätt på balansräkningen (huvudprincip). Undantaget från denna huvudprincip är då tillgången (rättigheten) som bolaget förvärvat nedgått i värde före leverans. I dessa fall kan den ekonomiska innebörden av prisnedgången vara av betydelse för att bedöma bolagets resultat och ställning, varför den skall rapporteras.²⁸⁶

²⁸³ Johansson, Gunnar och Rabe, Gunnar ”Det svenska skattesystemet” (2001) s 354.

²⁸⁴ Peterssohn, Erling ”Redovisning av finansiella instrument” (1994) s 220.

²⁸⁵ RSV Rapport 1996:1. Redovisning och beskattning av finansiella instrument inom företagssektorn, s 107

²⁸⁶ Thorell, Per ”Skattelag och affärssed” (1990) s 41.

Slutsatsen av ovanstående refererade resonemang av Thorell är att derivatinstrument inte skall redovisas såsom tillgång, såvida de inte marknadsvärderas i bokslutet. Försiktighetsprincipen medför att en befarad förlust skall beaktas i samband med bokslut.

Vilket synsätt framkommer då i IASB:s internationella redovisningsrekommendationer? Grundläggande för utfärdade rekommendationer är de generella redovisningsprinciper, Framework, som antogs i april 1989. IASB:s Framework medger att – förutom realiserade intäkter – även realiserbara intäkter redovisas förutsatt att de är sannolika och kan beräknas på ett tillförlitligt sätt (p 93 i IASB Framework).

Ovan diskuterade frågeställningar kom tidigare till uttryck i ”IAS 10 Contingencies and Events After the Balance Sheet Date”. Denna rekommendation trädde ikraft 1980 och dess regler var mycket allmänt hållna. Rekommendationen kom emellertid att ses över så småningom och hösten 1998 antogs ”IAS 37 Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets”, vilken som tidigare nämnts började gälla den 1 juli 1999.²⁸⁷ Den nya rekommendationen IAS 37 behandlar redovisningen av i princip alla typer av avsättningar samt eventalförpliktelser och eventuella rättigheter, med huvudsakligt undantag av de som följer av finansiella instrument som tas upp till verkligt värde (p 1 i IAS 37). Dessa undantagna avsättningar, eventalförpliktelser och eventuella rättigheter omfattas istället av IAS 39.

RSV:s arbetsgrupp anser att den framförda uppfattningen – att poster utanför balansräkningen skall värderas enligt reglerna för omsättningstillgångar – bygger på en felaktig uppfattning. Som ovan diskuterats leder en tillämpning av ÅRL:s regler för värdering av omsättningstillgångar vid finansiella instrument ofta till en redovisning som avsevärt kan komma att avvika från vad som är att anse såsom ekonomiskt rättvisande redovisning. Oavsett argument verkar uppfattningen att derivatinstrument skall värderas som omsättningstillgångar ha fått stort genomslag. RSV:s arbetsgrupp vill av detta skäl inte utesluta att den redovisningsmetod som innebär att derivatinstrument skall värderas såsom omsättningstillgångar kan komma att anses som förenlig med god redovisningssed vid domstolsprövning.²⁸⁸

7.3.4 Problem vid gränsdragning mellan yrkesmässig och icke yrkesmässig verksamhet

7.3.4.1 Beskattning

Som nämnts ovan i avsnitt 6.3 Yrkesmässig eller icke yrkesmässig verksamhet saknas det i skattelagstiftningen definition på vad som anses vara yrkesmässig verksamhet med finansiella instrument, varför gränsdragningen istället får bedömas efter omständigheterna i det enskilda fallet. Naturligtvis krävs det att rörelsekriterierna är uppfyllda. Yrkesmässig handel med värdepapper uppkommer, som beskrivs i ovan nämnt avsnitt, då verksamheten är inriktad på kortsiktiga placeringar i spekulativt syfte vilket anses vara fallet då verksamheten är omfattande, omsättningen snabb och handeln regelbunden.

²⁸⁷ Lundmark Jönsson, Birgitta ”IASC och IAS – en introduktion” (1999) s 176 f.

²⁸⁸ RSV Rapport 1996:1. Redovisning och beskattning av finansiella instrument inom företagssektorn, s 110.

Trots att RSV-rapporten nu är cirka fem år gammal så har vi har ej kunnat finna något rättsfall i litteraturen från år 1996 och fram till idag som behandlar denna problematik.

Sammanfattningsvis anger rättspraxis (Jfr RÅ 1986 ref. 53 samt RÅ 1988 ref. 45 II.) att yrkesmässig handel med värdepapper anses föreligga då en omfattande och regelbunden handel med aktier sker. (Uppmärksammas bör att i rättsfallet RÅ 1988 not 276 bestämdes antalet transaktioner som krävs för yrkesmässighet till 50 stycken.) Några bestämda gränser för bedömningen kan dock ej sättas upp. Vissa små enmansföretag som enbart sysslar med aktiv värdepappershandel torde emellertid uppfylla kraven, liksom mycket stora företag som aktivt och med hög omsättningshastighet handlar med aktier. Om handeln med aktier anses yrkesmässig torde även handeln med derivatinstrument räknas dit. Regeringsrätten har ej prövat hur gränsdragningen skall göras ifråga om handel med andra finansiella instrument än aktier. Liknande principer som för aktier bör dock även gälla för yrkesmässig handel med andra finansiella instrument.²⁸⁹

Naturligtvis förekommer verksamhet med finansiella instrument även i icke finansiella företag, ofta i form av säkringverksamhet. Vid säkring är själva omfattningen på verksamheten inte sällan av mindre omfattning, varför verksamheten med finansiella instrument av dessa skäl inte kan anses som yrkesmässig. Som redogjorts för i avsnitt 6.3.2 Icke finansiella företag har den finansiella verksamheten ofta ett naturligt samband med företagets normala affärsverksamhet, varför innehavet av finansiella instrument skulle kunna anses betingat av den ordinarie näringsverksamheten och därmed bedömas såsom yrkesmässigt. Denna fråga, d v s hur ett mindre antal affärer i finansiella instrument med nära samband med den vanliga affärsverksamheten skall behandlas skattemässigt, har emellertid ännu inte prövats i praxis.

7.4 Marknadsvärdering av finansiella instrument

7.4.1 Nuvarande redovisningsrätt

För finansiella instrument som är omsättningstillgångar gäller enligt nuvarande svensk rätt samma värderingsregler som för omsättningstillgångar i övrigt, d v s de skall värderas i enlighet med lägsta värdets princip. Marknadsvärdering är för närvarande i princip inte tillåten om den innebär att tillgången tas upp över anskaffningsvärdet.

De flesta EU-länder tillåter inte marknadsvärdering av värdepapper för företag i allmänhet. Undantag förekommer dock. I exempelvis Danmark är en sådan värdering tillåten i vissa fall. Enligt den danska årsredovisningslagen får värdepapper som är föremål för offentlig notering värderas till den på balansdagen senast noterade köpkursen, eftersom värderingsregeln i Danmark behandlas såsom en uppskrivningsregel. En förutsättning för dess tillämpning är att själva uppskrivningsbeloppet binds i företaget genom avsättning till en uppskrivningsfond.²⁹⁰

Mot bakgrund av tendensen till ökad marknadsvärdering i redovisningspraxis, vid tidpunkten för sammanställandet av propositionen 1995/96:10 avseende års- och koncernredovisning, hävdade regeringen i propositionen att det är önskvärt att den nya lagstiftningen ger utrymme för marknadsvärdering av de finansiella instrument som är omsättningstillgångar. Med ny lagstiftning åsyftas naturligtvis ÅRL. Regeringen hävdade även att marknadsvärdering har fördelar i analys hänseende och är den värderingsmetod som bäst reflekterar förändringarna i

²⁸⁹ RSV Rapport 1996:1. Redovisning och beskattning av finansiella instrument inom företagssektorn, s 32.

Även om nämnda rapport härrör från 1996 har vi ej kunnat finna något som tyder på att regeringsrätten senare prövat frågan.

²⁹⁰ Prop 1995/96:10 s 73.

företagets tillgångar. Emellertid lämnade ej det fjärde bolagsdirektivet, vid tiden för sammanställandet av propositionen till ÅRL, något utrymme för en bestämmelse om marknadsvärdering av finansiella instrument. Med hänsyn härtill avstod regeringen vid nämnda tidpunkt från att föreslå bestämmelse om att finansiella instrument som är omsättningstillgångar skall kunna tas upp till högre värde än vad som följer av lägsta värdets princip.²⁹¹

IAS 39 antogs i december 1998 och gäller från och med den 1 januari 2001, vilket nämnts ovan²⁹². Som även behandlats ovan har det fjärde direktivet ändrats under år 2001 för att göra det möjligt att tillämpa IAS 39 fullt ut. Dess regler om vilka finansiella instrument som skall tas upp i balansräkningen och hur redovisade poster skall värderas är samordnade med reglerna i IAS 32. IAS 39 använder samma breda begreppsdefinitioner som IAS 32 med den kompletteringen att även råvarutermener och motsvarande ”commodity-based contracts” i princip blir finansiella instrument. IAS 39 reglerar redovisningen av både avista- och derivatinstrument. Enligt justitiedepartementet planerar troligtvis den svenska regeringen, som ovan nämnts, att ändra ÅRL i enlighet med IAS 39 först år 2004.

7.4.2 Specifikt avseende IAS 39

IAS 39 upptar regler rörande dels säkringsredovisning och dels balansvärderingen av poster som varken är säkrade eller är säkringsinstrument, vilket nedan beskrivs.

7.4.2.1 Balansvärdering när säkringsredovisning inte tillämpas

Värderingen av finansiella instrument skiljer sig enligt IAS 39 åt beroende på när det finansiella instrumentet redovisas. Skillnaden är så avhängig av om instrumentet redovisas för första gången eller i senare bokslut. *Första gången finansiella instrument redovisas skall de värderas till anskaffningspriset* med avdrag för eventuella transaktionskostnader. Transaktionskostnader skall inkluderas i anskaffningsvärdet vid den initiala värderingen av alla finansiella tillgångar och skulder.²⁹³ När det gäller värderingen i efterföljande bokslut föreskriver IAS 39 skilda värderingsregler för olika kategorier av finansiella instrument.

Förändringen i redovisningen av finansiella instrument enligt IAS 39 tydliggörs när det finansiella instrumentet redovisas i senare bokslut. Här har det betydelse vilken kategori instrumentet tillhör. *Huvudregeln är att finansiella instrument, som är tillgångar respektive innebär rättigheter, vid redovisning i senare bokslut skall värderas till verkligt värde*, utan några avdrag för transaktionskostnader. Värderingen till verkligt värde förutsätter att det verkliga värdet kan bestämmas på ett tillförlitligt sätt. Från huvudregeln undantas emellertid vissa kategorier av finansiella instrument, nämligen huvudkategori (a) och (b) nedan samt sådana finansiella instrument som inte har något marknadsvärde och vars verkliga värde inte på ett tillfredsställande sätt kan beräknas.²⁹⁴

²⁹¹ Prop 1995/96:10 s 73.

²⁹² Se avsnitt 3.7.5 International Accounting Standards Board inklusive underavsnitt.

²⁹³ IASC, IAS 39, Financial Instruments: Recognition and Measurement, p 66

²⁹⁴ IASC, IAS 39, Financial Instruments: Recognition and Measurement, p 69. För finansiella instrument som saknar marknadsvärde eller fast förfallodatum skall värdering enligt huvudprincipen ske till upplupet anskaffningsvärde alternativt enbart anskaffningsvärde. För mer ingående beskrivning, se p 73.

När det gäller balansvärderingen av de finansiella instrument som inte behandlas enligt reglerna om säkringsredovisning och som just avser efterföljande värdering skiljer rekommendationen enligt p 68 i IAS 39 mellan fyra huvudkategorier²⁹⁵, nämligen:

- (a) loans and receivables originated by the enterprise and not held for trading;
- (b) held-to-maturity investments;
- (c) available-for-sale financial assets; and
- (d) financial assets held for trading.

Held-for-trading utgör huvudkategori för de finansiella instrument vilka företag kortsiktigt bedriver aktiv handel med. Derivatinstrument skall enligt huvudregeln hänföras till nämnda kategori, d v s held-for-trading. Annan klassificering tillåts enkom för sådana derivatinstrument som uppfyller kraven för säkringsredovisning (beskrivs kortfattat nedan).

Held-to-maturity investments utgörs av finansiella tillgångar med bestämd förfallotid, som skall lösas med ett bestämt (nominellt) belopp eller ett belopp som kan beräknas efter en given (ränte)formel. För att en finansiell placering som uppfyller dessa krav skall klassificeras såsom held-to-maturity investments krävs att företag dels har för avsikt att behålla placeringen till förfall, och dels bedöms kunna fullfölja sin avsikt och verkligen behålla placeringen till förfall.

Loans and receivables originated by the enterprise utgörs av finansiella fordringar som uppstått i företag genom att det till en motpart, t ex kund eller gäldenär, överfört betalningsmedel, varor eller tjänster och som inte är avsedda för handel. Till kategorin hör framför allt vanliga kundfordringar och andra fordringar som uppstått till följd av företagets löpande verksamhet.

Available-for-sale financial assets, den fjärde och sista huvudkategorin, utgörs av de finansiella tillgångar som inte skall hänföras till någon av ovanstående kategorier.

Då alla derivatinstrument som innebär rättigheter och som inte hanteras i enlighet med reglerna om säkringsredovisning skall hänföras till huvudkategorin held-for-trading innebär p 69 i IAS 39 krav på löpande värdering till verkligt värde.²⁹⁶

Finansiella skulder som klassificeras såsom held-for-trading, *inklusive finansiella derivatinstrument som innebär en förpliktelse*, skall enligt p 93 i IAS 39 *löpande värderas till verkligt värde*. Detta gäller under förutsättning att det verkliga värdet kan bestämmas på ett tillförlitligt sätt.

7.4.2.2 Redovisning av resultateffekter

Värdeförändringar på derivatinstrument samt andra finansiella instrument som klassificerats såsom held-for-trading skall löpande redovisas i resultaträkningen. Derivatinstrument som däremot klassificerats såsom available-for-sale financial assets ges två olika redovisningsalternativ. Derivatinstrumentens alla värdeförändringar i resultaträkningen skall antingen redovisas fullt ut under den period då de uppstår, eller så redovisas värdeför-

²⁹⁵ Nedan återfinns förklarande kommentarer till vad kategorierna (a)-(d) utgörs av. Förklaringarna har hämtats ur Lundmark Jönsson, Birgitta "IASC och IAS – en introduktion" (1999) s 165.

²⁹⁶ Lundmark Jönsson, Birgitta "IASC och IAS – en introduktion" (1999) s 166.

ändringarna direkt mot eget kapital till dess att placeringen avyttras.²⁹⁷ För finansiella instrument som inte löpande omvärderas (och som inte värderas enligt reglerna om säkringsredovisning) gäller att realiserade värdeförändringar skall redovisas i resultaträkningen i samband med att den finansiella tillgången och skulden bortbokas.²⁹⁸

7.4.2.3 Säkringsredovisning

Reglerna om säkringsredovisning i IAS 39 behandlas under huvudrubriken *Hedging* i pp 121-165. Hedging (säkring) definieras i p 10 enligt följande:

Hedging, for accounting purposes, means designating one or more hedging instruments so that their change in fair value is an offset, in whole or in part, to the change in fair value or cash flows of a hedged item.

Enligt p 137 finns det tre typer av säkringsredovisning, nämligen säkring av risk för förändringar i redovisade tillgångars och skulders verkliga värde (*fair value hedge*), säkring av kassaflöden till följd av redovisade tillgångar och skulder eller framtida transaktioner (*cash flow hedge*) och säkring av utländska nettoinvesteringar (*hedge of a net investment in a foreign entity*).

Enligt p 153 skall – när det som säkrats är en exponering vilken innebär risk att redovisade tillgångars och skulders värde kommer att förändras – både periodens värdeförändring på den säkrade transaktionen och på säkringsinstrumentet redovisas i resultaträkningen. Den säkrade transaktionen skall upptas till verkligt värde även om den annars skulle ha värderats med utgångspunkt från anskaffningsvärdet eller omvärderats med omvärderingseffekten redovisad direkt till eget kapital. I samband med ”fair value hedging” tillämpar således rekommendationen den redovisningsteknik som kallas mark to market²⁹⁹. När emellertid det som säkrats är en kassaflödesrisk skall periodens värdeförändring på säkringsinstrumentet föras direkt till eget kapital och redovisas där tills den säkrade transaktionen redovisas i resultaträkningen, då skall även värdeförändringen på säkringstransaktionen föras dit (p 158).

7.4.3 Kortfattad jämförande sammanfattning över hur IAS 39 förhåller sig till tidigare diskuterade redovisningsproblem³⁰⁰

Enligt IAS 39 indelas inte finansiella instrument i omsättningstillgångar och i anläggningstillgångar, utan istället indelas finansiella instrument – som nämnts ovan i avsnitt 7.4.2 Specifikt avseende IAS 39 – i fyra huvudkategorier. Dessa kategorier är: loans and receivables originated by the enterprise and not held for trading; held-to-maturity investments; available-for-sale financial assets; och financial assets held for trading. Dessa IAS-kategorier har både likheter med och olikheter med sina svenska motsvarigheter, vilket nedan kommenteras.

²⁹⁷ IASC, IAS 39, Financial Instruments: Recognition and Measurement, p 103.

²⁹⁸ Lundmark Jönsson, Birgitta ”IAS och IAS – en introduktion” (1999) s 167.

²⁹⁹ Se avsnitt 7.1.1 Redovisning beroende på säkring eller spekulation för förklaring av redovisningstekniken mark to market.

³⁰⁰ Tidigare diskuterade redovisningsproblem syftar på problem ett, två och tre i avsnitt 7.3 Problem vid redovisning och beskattning av finansiella instrument inklusive efterföljande underavsnitt. Det fjärde problemet utelämnas dock ur diskussionen då detta problem är rent skattemässigt.

Huvudkategorin held-for-trading innehåller finansiella instrument som det kortsiktigt bedrivs aktiv handel med, vilket bör kunna jämföras med den svenska tillgångskategorin omsättningstillgångar. Naturligtvis är emellertid kategorin omsättningstillgångar bredare än nämnda IAS-variant. Även loans and receivables originated by the enterprise, som innefattar både vanliga kundfordringar och andra fordringar, bör kunna jämföras med kategorin omsättningstillgångar. Avsikten att kortsiktigt bedriva aktiv handel med finansiella instrument betonas i framför allt kategorin held-for-trading, men även beträffande loans and receivables originated by the enterprise bör det röra sig om kortfristiga tillgångar. Detta då det här framför allt rör sig om vanliga kundfordringar men även andra fordringar som uppstått till följd av företagets löpande verksamhet.

Däremot bör held-to-maturity investments snarare jämföras med anläggningstillgångar mot bakgrund av de krav som uppställs på de företag som innehar finansiella placeringar i denna kategori, även om dessa är striktare än de som gäller för anläggningstillgångar. Företagen måste nämligen förutom att ha för avsikt att behålla placeringen till förfall också kunna bedömas fullfölja sin avsikt med att verkligen behålla den finansiella placeringen till förfall. Av betydelse för klassificeringen av ett finansiellt instrument såsom anläggningstillgång räcker det däremot med att själva avsikten med att inneha det finansiella instrumentet är varaktig. Däremot krävs det ej att det finansiella instrumentet innehålls till förfall för att det skall klassificeras såsom anläggningstillgång. Saknas varaktig avsikt så klassificeras det finansiella instrumentet istället såsom omsättningstillgång. Det finansiella instrumentets löptid saknar således betydelse här, t ex så kan en tioårsobligation utgöra omsättningstillgång om avsikten med att inneha tillgången varaktigt saknas.

Eftersom kategorin available-for-sale financial assets innehåller sådana finansiella instrument som inte kan hänföras till någon av ovanstående diskuterade kategorier så torde denna kategori inte kunna jämföras på samma sätt som ovan gjorts med omsättnings- eller anläggningstillgångar.

Beträffande redovisningsproblemet värdering post för post jämfört med kollektiv värdering vid tillämpning av lägsta värdets princip av finansiella instrument så har vi ej kunnat finna att IAS 39 behandlar detta. Däremot föreskriver artikel 38 i EG:s fjärde bolagsdirektiv, såsom nämnts ovan i avsnitt 7.3.2.1 Redovisning beträffande nämnda redovisningsproblem, att vissa tillgångar, bl a lagertillgångar, får värderas genom kollektiv värdering. I motiven till ÅRL slås vidare fast, som också redogjorts för ovan, att den kollektiva värderingen enbart får tillämpas beträffande tillgångar vars kvantitet, värde och sammansättning inte väsentligt varierar och under förutsättning att tillgångarnas sammantagna värde är av underordnad betydelse. För utförligare resonemang hänvisas till avsnitt 7.3.2 Värdering post för post respektive kollektiv värdering vid tillämpning av lägsta värdets princip och dess underavsnitt.

Såsom ovan konstaterats är det i svensk redovisningsrätt avgörande om derivatinstrument skall redovisas i balansräkningen eller ej. Derivatinstrument såsom off balance-rättigheter/-förpliktelser omfattas inte uttryckligen av ÅRL:s värderingsregler, men svensk redovisningspraxis torde – åtminstone avseende öppna spekulativa positioner – ha utvecklats i enlighet med ÅRL:s värderingsregler för omsättningstillgångar och att sålunda värdering sker enligt lägsta värdets princip etc. Detta rekommenderas även av FAR.

Detta kan jämföras med IASB:s Framework som i p 93 stadgar att både realiserade och realiserbara intäkter skall redovisas under förutsättning att de är sannolika och tillförlitliga. Beträffande värderingen av finansiella instrument så konstateras i IAS 39, vilket närmare

beskrivs ovan, att denna är avhängig av när instrumentet redovisas. Då finansiella instrument redovisas för första gången skall instrumentet värderas till anskaffningspriset med avdrag för eventuella transaktionskostnader, medan då redovisning av finansiella instrument sker i efterföljande bokslut skall instrumentet istället, enligt huvudregeln, värderas till verkligt värde utan avdrag för eventuella transaktionskostnader. Observera att detta gäller vid balansvärdering när säkringsredovisning inte tillämpas.

7.5 Kortfattat om hur dagens svenska redovisning och beskattning av finansiella instrument förhåller sig till skatterättsliga principer

Som framhölls i avsnitt 3.6 Definition av skatterättsliga principer är syftet att skattereglerna skall vara neutrala inför den skattskyldiges val mellan olika handlingsalternativ. Om handlingsalternativen s a s är ekonomiskt likvärdiga före skatt bör de även vara det efter skatt; skatterna skall alltså inte påverka den skattskyldiges val. *Neutralitetsprincipen* har således ett nära samband med *likformighetsprincipen*³⁰¹ när det gäller utformningen av skattereglerna. Genom att inkomstbeskattningsreglerna har gjorts mer likformiga har neutraliteten i skattesystemet ökat och ett av de områden där lagstiftaren framför allt har verkat för att reglerna skall utformas neutralt är val av kapitalplaceringsalternativ såsom aktier, räntebärande placeringar etc. Upplivningsvis kan noteras att t ex även val av boendeform (egna hem, bostadsrätt eller hyresrätt) samt val av företagsform (enskild firma, handelsbolag eller aktiebolag) utgör exempel på områden där lagstiftaren särskilt ansträngt sig för att finna skatteneutrala lösningar.³⁰²

Neutralitetsprincipen kan motiveras av samhällsekonomiska skäl, men även rättviseskäl kan anföras som stöd för nämnda princip då bristande neutralitet kan leda till olikformighet i beskattningen. Vidare minskar risken för skatteflyktstransaktioner i ett skattesystem som utformats neutralt. Å andra sidan kan neutralitetssträvandena (och likformighetssträvandena) leda till tekniskt komplicerade skatteregler.³⁰³

Neutralitetsprincipen och likformighetsprincipen har störst betydelse på företagsbeskattningsområdet, medan t ex *skatteförmågeprincipen* men även andra principer³⁰⁴ har störst betydelse vid utformningen av individbeskattningen.

Inkomstskattereglerna innebär att inkomster inte alltid beskattas direkt vid uppkomsten, utan först vid senare tidpunkt. Detta gäller framför allt värdestegringsvinster som beskattas först vid realiserandet. Om alla sådana inkomster skall beskattas – antingen förr eller senare – så är det betydelsefullt att det föreligger kontinuitet i beskattningen, vilket innebär att i de fall då egendom överlåts utan att överlåtaren blir beskattad för uppkommen värdestegring så skall denna vinst istället beskattas den dag mottagaren säljer egendomen. *Kontinuitetsprincipen* innebär, vilket berörts i avsnitt 3.6 Definition av skatterättsliga principer, att om en tillgång – exempelvis ett finansiellt instrument – förvärvats benefikt inträder förvärvaren i den tidigare ägarens skattemässiga situation, 44 kap 21 § IL. Vid en framtida överlåtelse kommer

³⁰¹ Likformighetsprincipen är en allmän rättvisesprincip som innebär att lika fall skall behandlas lika. I skattesammanhang innebär det att personer med samma faktiska inkomst skall betala samma skatt.

³⁰² Lodin, Sven-Olof m fl ”Inkomstskatt – en läro- och handbok i skatterätt” (2001) s 36 f.

³⁰³ Ibid s 38.

³⁰⁴ T ex minsta-offer-principen och intresseprincipen. Minsta-offer-principen innebär att skatten skall fördelas mellan samhällsmedlemmarna på ett sådant sätt att den medför minsta möjliga uppoffring för dem. Intresseprincipen, däremot, innebär att den skatt som skall finansiera en offentlig nytthet skall betalas av var och en i förhållande till dennes utnyttjande av nyttheten.

arvtagaren/gåvotagaren att inkomstbeskattas, inte endast för den värdestegring som skett efter förvärvet, utan också för den värdestegring som skett under arvlåtarens/givarens innehav.

Transaktioner som genomförs i syfte att ge inkomster kan dock, om det vill sig illa, istället medföra förluster och detta aktualiserar *principen om symmetri* vid inkomstbeskattningen. Då inkomster beskattas är det konsekvent att förluster behandlas symmetriskt härmed, vilket innebär att de skall vara avdragsgilla.³⁰⁵ Detta är något IL strävar efter att upprätthålla.

Beträffande *reciprocitetsprincipen* menar arbetsgruppen bakom RSV Rapport 1996:1 att reciprocitetsprincipen kan sättas ur spel genom att maximalt utnyttja redovisningslagstiftningens regler om värdering post för post, vilket blir mycket påtagligt när en skattskyldig gör avdrag för latent förluster och motparten inte tar upp motsvarande latent vinst till beskattning.³⁰⁶

Vidare gäller inte alltid reciprocitet i tidshänseende. Exempelvis har köparen av ett finansiellt instrument – t ex en aktie – inte avdragsrätt för anskaffningskostnaden när han köper det finansiella instrumentet, vilket är den tidpunkt då säljaren beskattas för intäkten. Köparen får istället först göra avdrag för anskaffningskostnaden när vinsten skall beräknas vid hans egen framtida försäljning.³⁰⁷

Sammanfattningsvis anser RSV, mot bakgrund av innehållet i RSV Rapport 1996:1, att nuvarande beskattningsregler³⁰⁸ för finansiella instrument hänvisar till redovisningsregler som är inadekvata och som inte alls ger det resultat som krävs utifrån skatterättsliga principer.³⁰⁹

³⁰⁵ Lodin, Sven-Olof m fl ”Inkomstskatt – en läro- och handbok i skatterätt” (2001) s 38.

³⁰⁶ Westermark, Christer, Balans 4/96 s 11.

³⁰⁷ Lodin, Sven-Olof m fl ”Inkomstskatt – en läro- och handbok i skatterätt” (2001) s 39.

³⁰⁸ Orden ”nuvarande beskattningsregler” syftar på de vid tidpunkten för rapporten gällande reglerna, d v s KL och SIL; dessa gäller som framgått tidigare ej idag då IL har ersatt dem. Någon materiell förändring föreligger emellertid i princip ej.

³⁰⁹ Westermark, Christer, Balans 4/96 s 11.

8 Avslutande kommentarer

Befintliga svenska redovisnings- och skatteregler för finansiella instrument är både komplicerade och tämligen svårtolkade. Detta beror bl a på att det saknas klara och enhetliga linjer i svenska lagar och rekommendationer och i svensk doktrin om hur finansiella instrument skall behandlas. En nackdel med regelverk som saknar t ex detaljerade bestämmelser är att reglerna ger stort utrymme för skilda tolkningar av god redovisningssed, vilket kan medföra osäkerhet om vad som gäller och leda till väsentliga skillnader i redovisningspraxis företag emellan. Det är heller inte ovanligt att det råder delade meningar om innebörden av god redovisningssed.

Svenska normgivare har uttryckligen sagt sig verka för att utvecklingen inom redovisningen i Sverige skall ske i harmoni med internationella normer, framför allt då i harmoni med IASB:s rekommendationer. Även EU-kommissionen verkar för att utvecklingen inom redovisningen följer IASB:s rekommendationer vilket lett till att det fjärde bolagsdirektivet ändrats, i syfte att kunna införa IAS 39 bland medlemsstaterna, genom att en option införts för medlemsländerna att tillåta eller föreskriva en värdering av vissa finansiella instrument till verkligt värde.

Beträffande den svenska harmoniseringssträvan så har denna redan inletts avseende värdering av finansiella instrument genom att det svenska justitiedepartementet nu förbereder en ändring av ÅRL så att IAS 39 kan implementeras i den svenska redovisningsrätten. Denna ändring av ÅRL planeras emellertid inte att ske förrän först år 2004. Harmoniseringssträvandena har således redan inletts och kommer att fortsätta utvecklas framöver; något som kommer att fortsätta påverka utvecklandet av god redovisningssed avseende finansiella instrument. Vidare kan föga överraskande konstateras att det nationella inflytandet över god redovisningssed, både generellt och specifikt avseende finansiella instrument, kommer att minska i takt med att internationella rekommendationer införs. Överhuvudtaget går utvecklingen mot en allt större internationalisering av redovisningen.

Även om ändringen av ÅRL, och därigenom implementeringen av IAS 39 via det fjärde bolagsdirektivet, planeras att ske först under år 2004 torde nämnt direktiv endast ha direkt effekt fr o m den 1 januari 2004 (implementeringstiden löper ut den 31 december 2003) och fram till att ÅRL ändras i enlighet med det fjärde bolagsdirektivets nya lydelse. För att direktiv skall ha direkt effekt krävs att "[...] the relevant provisions of the directive must be unconditional and sufficiently precise; the time-limit for implementation of the directive must have expired without the relevant part of the directive being correctly and completely implemented into the law of the member state; and the action must be against the state."³¹⁰ Skulle emellertid ÅRL ändras i enlighet med det fjärde bolagsdirektivet innan implementeringstiden för införandet av direktivet i svensk rätt löpt ut bör det ej ha direkt effekt. Däremot bör lojalitetprincipen, som innebär att respektive medlemsstat ej får vidta någon åtgärd som innebär att medlemsstaten distanserar sig från direktivets (i det här fallet det fjärde bolagsdirektivets) intentioner, vara tillämplig. Den svenska staten får således ej under implementeringstiden fatta beslut om t ex lag, förordning etc eller på något annat sätt verka i en riktning som leder bort från det fjärde bolagsdirektivets intentioner.

Inte ens med beaktande av det internationella beståndet av rekommendationer kan det dock sägas finnas doktrin eller explicita regler som täcker alla finansiella instrument. Både IAS 32

³¹⁰ Weatherill, Stephen och Beaumont, Paul "EC Law" (1995) s 350.

samt IAS 39 utgår ifrån att läsarna är mest betjänta av att få information om de verkliga värdena på företags innehav av finansiella instrument. I IAS 32 tillgodoses detta genom att företag skall informera om verkliga värden i noterna, medan IAS 39 tar ett något större steg genom att föreskriva att vissa finansiella instrument skall värderas till verkligt värde också i balansräkningen. IASB:s förhoppning är att ett sista steg skall kunna tas en bit in på 2000-talet då IASB hoppas kunna ge ut ytterligare en rekommendation³¹¹ om finansiella instrument där i praktiken alla finansiella instrument värderas till verkligt värde.³¹² Denna brist på fullständig täckning av alla instrument kan många gånger lösas med analogitolkningar eller allmänna ekonomiska resonemang och teorier, men ändå kan det konstateras att det fortfarande råder osäkerhet på vissa områden vad gäller god redovisningssed avseende finansiella instrument och deras användning.

Skillnader i redovisningen av finansiella instrument är inte bara beroende av instrumentens egenskaper och ekonomiska innebörd utan även syftet som företagen har med innehavet av avistainstrument är betydelsefullt. Med anledning av att ett och samma finansiella instrument enligt god redovisningssed kan komma att behandlas olika i olika företag beroende på företagets verksamhet och syftet med innehavet blir någon form av klassificering nödvändig att göra. Innehavda finansiella instrument (avistainstrument) bör således klassificeras såsom anläggnings- eller omsättningstillgångar. Det är inte det finansiella instrumentets löptid som är av vikt vid klassificeringen anläggnings-/omsättningstillgång, utan istället om avistainstrumentet varaktigt är avsett att ingå i företagets verksamhet eller ej. Svårigheten ligger i att bestämma om avistainstrumentet anses innehas i spekulationssyfte eller i varaktigt syfte.³¹³ Reglerna för avistainstrument bör tillämpas analogt på derivatinstrument som finns utanför balansräkningen. För att redovisningen skall vara rättvisande och förenlig med god redovisningssed krävs att innehavet klassificeras på rätt sätt, annars riskerar berört företag uppvisa en missvisande bild beträffande dess finansiella ställning.

Gemensamt för samtliga finansiella instrument i icke finansiella företag är att ÅRL gäller och därmed även försiktighetsprincipen. Just försiktighetsprincipen har hittills varit grundläggande även vid värderingen av finansiella instrument som klassificerats såsom omsättningstillgångar. Då emellertid IAS 39 och därigenom värdering till verkligt värde kommer att införas i svensk redovisningsrätt inom en snar framtid kommer den tidigare så betydelsefulla försiktighetsprincipen att förlora i betydelse, åtminstone avseende finansiella instrument.

Som förts fram i uppsatsen på ett flertal håll stadgar IAS 39 just marknadsvärdering för vissa finansiella instrument, vilket för närvarande ej tillåts inom ramen för den nuvarande svenska redovisningslagstiftningen. Diskussionen angående marknadsvärdering har som även tidigare framgått i uppsatsen varit intensiv under många år. Argument för att en marknadsvärdering av vissa slag av finansiella instrument på ett bättre sätt speglar det verkliga resultatet i ett företag och därmed skulle vara förenlig med god redovisningssed har förts fram. En tillämpning av lägsta värdets princip för avistatillgångar innebär nämligen en redovisning som avsevärt kan komma att avvika från en ekonomiskt rättvisande bild. Beträffande derivatinstrumenten så omfattas inte dessa uttryckligen av ÅRL:s värderingsregler eftersom nämnda regler avser

³¹¹ Vi har ej funnit klarhet i om denna rekommendation skall ersätta idag befintliga rekommendationer avseende finansiella instrument eller om den är tänkt att verka som ett komplement bredvid redan befintliga rekommendationer avseende finansiella instrument.

³¹² Rundfelt, Rolf ”Tendenser i börsbolagens årsredovisningar 1999” (2000) s 155.

³¹³ Om instrumentet innehas i spekulationssyfte skall det klassificeras som omsättningstillgång, medan om det innehas i varaktigt syfte skall det ingå i verksamheten som anläggningstillgång.

existerande tillgångar och skulder. Olika uppfattningar förekommer avseende om ÅRL skall tillämpas på derivatinstrument eller ej. Hur som helst verkar uppfattningen om att derivatinstrument skall värderas som omsättningstillgångar ha fått stort genomslag och eventuellt skulle även uppfattningen att derivatinstrument skall värderas såsom omsättningstillgångar komma att anses som förenlig med god redovisningssed vid domstolsprövning.

Försiktighetsprincipen beaktar vidare inte de speciella förhållanden som gäller för värdepapper jämfört med materiella tillgångar. Huvudregeln vid den svenska bokföringsmässiga redovisningen är att varje tillgång skall värderas var för sig. För värdepapper är dock frågan om riskbalansering central med hänsyn till kursförändringar. Detta utgör skälet till att FAR accepterar en kollektiv värdering av aktier och andelar enligt FAR:s rekommendation nr 12. ”Redovisning av aktier och andelar”. En striktare och mer formell tillämpning av post för post principen skulle utgöras av värdering aktie för aktie i enlighet med ovan nämnda huvudregel. Emellertid anvisar förarbetena till gamla BFL till möjligheten att göra en kollektiv värdering när det är frågan om homogena varugrupper. Dock skiljer sig detta mot hur specialmotiveringen till den tidigare beskattningsregeln i 24 § anv p 2 KL bör tolkas; nämligen att värdering av varulager skall ske i princip tillgång för tillgång. Här finns således en diskrepans mellan redovisningen och beskattningen. En diskrepans som torde finnas kvar än idag då 17 kap 3 § 1 st IL är direkt hämtad och överförd från ovan nämnda regel i KL.

Att acceptera kollektiv värdering av finansiella instrument bör således vara tillåtet och därmed även förenligt med god redovisningssed avseende finansiella instrument om ovan nämnda rekommendation – d v s FAR:s rekommendation nr 12. ”Redovisning av aktier och andelar” – tillämpas och följs. Kollektiv värdering får även tillämpas med stöd av artikel 38 i EG:s fjärde bolagsdirektiv, vilket stödjer resonemanget ovan. Mot denna bakgrund bör således innehav av finansiella instrument värderas kollektivt och ej enligt post för post principen.

Enligt 17 kap 3 § IL skall lager av aktier, obligationer etc värderas till verkligt värde, istället för till anskaffningskostnad, när värdenedgång konstateras. Den skattemässiga värderingen följer således redovisningslagstiftningens regler. Beträffande derivatinstrument klassificeras ej dessa såsom lagertillgångar skatterättsligt, eftersom de juridiskt ej ses som tillgångar utan som rättigheter och förpliktelser. Emellertid saknas regler alternativt utvecklad praxis som reglerar beskattningen av derivatinstrument varför beskattningen även här följer redovisningen.

Som påtalades i inledningen av detta kapitel – ”Avslutande kommentarer” – saknas ibland klara och enhetliga linjer i lagar, rekommendationer etc om hur finansiella instrument skall behandlas. Detta är fallet med t ex gränsdragningen mellan yrkesmässig och icke yrkesmässig verksamhet. Som påtalats ovan i analysen anger rättspraxis att yrkesmässig handel med värdepapper (avser alltså finansiella företag) anses föreligga vid omfattande och regelbunden aktiehandel, emellertid har ej i lagar/rekommendationer några exakta gränser satts upp vilket är ett exempel på den osäkerhet som delvis karakteriserar området finansiella instrument. Att aktuell rättspraxis dessutom är ganska gammal (merparten av rättsfallen är från år 1988 förutom t ex rättsfallet om derivathandel) förstärker ytterligare osäkerheten. Förvisso inser även vi problematiken – statiskhet genom att ej kunna ta hänsyn till förhållanden i det specifika fallet – med att uppsätta bestämda gränser i t ex rekommendationsform men som normerna idag är utformade finns risk för godtycke. Att såsom idag dessutom i stor utsträckning förlita sig på rättsfall från 1980-talet bör betecknas såsom tveksamt. Det har ju hänt en hel del på de finansiella marknaderna sedan 1980-talet och skall då, trots utvecklingen

på de finansiella marknaderna under de senaste decennierna, antalet transaktioner som krävs för yrkesmässighet fortfarande bestämmas till 50 stycken (RÅ 1988 not 276)? Vi anser att en gräns om 100 transaktioner vore bättre att ange såsom riktmärke. Beträffande icke finansiella företag gäller, avseende frågan om hur ett mindre antal affärer i finansiella instrument med nära anknytning till den vanliga affärsverksamheten skall behandlas skattemässigt, att detta ej har prövats i praxis.

Beträffande hur dagens svenska redovisning och beskattning av finansiella instrument förhåller sig till skatterättsliga principer kan konstateras att en teoretiskt rakt igenom konsekvent inkomstbeskattning ej är praktiskt genomförbar. Inkomstbeskattningen omfattar mängder med transaktioner, varav en del är mycket komplicerade såsom beskattning av finansiella instrument, medan andra är väldigt frekventa och ibland svårvärderade såsom t ex lunchförmåner o dyl. Reglerna måste därför ibland utformas schablonmässigt för att överhuvudtaget kunna hanteras. T ex kan reciprocitetsprincipen sättas ur spel genom ett maximalt utnyttjande av redovisningslagstiftningens regler om värdering post för post.

Vidare kan konstateras att redovisning som tillåter värdering till verkligt värde av finansiella instrument ger en mer rättvisande bild av bolags räkenskaper. Att kontinuerligt redovisa realiserade vinster och förluster i resultaträkningen ökar även jämförbarheten mellan olika år genom att värdeökningar och värdeminskningar därigenom visas successivt istället för att redovisas som en klumpsumma vid avyttringstidpunkten. Om det, för att uppnå denna mera rättvisande bild av bolags räkenskaper, krävs ökad frikoppling mellan redovisning och beskattning bör utvecklingen inom dessa skilda områden – men även nära förknippade områden – utvecklas i nämnda frikopplande riktning.

Avslutningsvis vore det fördelaktigt om klara och enhetliga lagar och rekommendationer infördes avseende finansiella instrument så att regeltolkningen, och därmed upprätthållandet av god redovisningssed avseende finansiella instrument, underlättades. Denna önskan verkar emellertid vara nära uppfyllande genom det snara införandet av IAS 39 i svensk redovisningsrätt. Ett införande av IAS 39 ger nämligen inte enbart marknadsvärdering av finansiella instrument i redovisningen utan även – tillsammans med IAS 32 – ett mer komplett system av rekommendationer inom redovisningsområdet finansiella instrument.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Lagar och författningar

EG:s fjärde bolagsdirektiv, 78/660/EEG

EG:s sjunde bolagsdirektiv, 83/349/EEG

Europaparlamentets och rådets direktiv 2001/65/EG av den 27 september 2001 om ändring av direktiven 78/660/EEG, 83/349/EEG och 86/635/EEG med avseende på värderingsreglerna för årsbokslut och sammanställd redovisning i vissa typer av bolag samt i banker och andra finansiella institut

Aktiebolagslag (1975:1385)

Bokföringslag (1976:125)

Bokföringslag (1999:1078)

Försäkringsrörelselag (1982:713)

Inkomstskattelag (1999:1229)

Kommunalskattelagen (1928:370)

Lag (1992:543) om börs- och clearingverksamhet

Lag (1992:1610) om finansieringsverksamhet, Konungariket Sveriges stadshypotekskassa, Sveriges allmänna hypoteksbank och Svenska skeppshypotekskassan

Lag (1999:980) om handel med finansiella instrument

Lag (1947:576) om statlig inkomstskatt

Lag (1972:262) om understödsföreningar

Lag (1991:981) om värdepappersrörelse

Lag (1995:1559) om årsredovisning i kreditinstitut och värdepappersbolag

Lag (1995:1560) om årsredovisning i försäkringsföretag

Årsredovisningslag (1995:1554)

Förordning med instruktion för Finansinspektionen. Utfärdad den 6 juni 1996.

Rättsfall

RÅ 1986 ref. 53

RÅ 1988 ref. 45 I
RÅ 1988 ref. 45 II
RÅ 1988 not 270
RÅ 1988 not 273
RÅ 1988 not 274
RÅ 1988 not 275
RÅ 1988 not 276
Kammarrätten i Jönköping, dom 1999-09-07, mål nr. 3038-1998
Kammarrätten i Göteborg, dom 2001-06-05, mål nr. 2252-1999
Kammarrätten i Sundsvall, dom 2002-02-27, mål nr. 569-1999

Offentligt tryck

Prop 1975:104 Bokföringslag m m

Prop 1989/90:110 om reformerad inkomst- och förmögenhetsbeskattning

Prop 1990/91:142 om handel och tjänster på värdepappersmarknaden, m m

Prop 1995/96:10 Års- och koncernredovisning

Prop 1998/99:130 om ny bokföringslag m m

Prop 1999/2000:2 Inkomstskattelagen

SOU 1973:57. Förslag till bokföringslag. Betänkande av 1971 års utredning om bokföringslagstiftningen.

SOU 1989:72. Värdepappersmarknaden i framtiden. Betänkande av värdepappersmarknadskommittén.

SOU 1994:17. Års- och koncernredovisning enligt EG-direktiv. Delbetänkande av Redovisningskommittén.

SOU 1995:43. Sambandet Redovisning – Beskattning. Delbetänkande av Redovisningskommittén.

SOU 1996:157. Översyn av redovisningslagstiftningen. Slutbetänkande av Redovisningskommittén.

SOU 1997:2. Inkomstskattelag. Huvudbetänkande av Skattelagskommittén.

Samlingsverk, skriftserier, rapporter, rekommendationer och utkast m m

Blix, Clas, Nordling, Eva-Lotta, Greve, Rolf, Johansson, Mats, Bonnevier, Lars, Peyron, Anna, Wiberg, Klas, Roslund, Ulla-Britt, Nilsson, Matts och Fredholm, Anders (1996): Finansiella instrument 1997. Stockholm, Ernst & Youngs skriftserie nr 35/96

FAR, Redovisning av standardiserade optioner, terminskontrakt samt valuta- och ränteswappar (utkast)

FAR, FAR:s rekommendation nr 12. Redovisning av aktier och andelar (senast ändrad oktober 2000)

FARs Samlingsvolym 2000 (2000). Stockholm, FAR Förlag AB

FARs Samlingsvolym 2001 (2001). Stockholm, FAR Förlag AB

FASB, Concept Statement No. 2, Qualitative characteristics of accounting information

FASB, FAS 133 Accounting för Derivative Instruments and Hedging Activities, June 1998

Finansinspektionens föreskrifter och allmänna råd om årsredovisning i kreditinstitut och värdepappersbolag (FFFS 2000:18)

Finansinspektionens föreskrifter och allmänna råd om årsredovisning i försäkringsföretag (FFFS 2000:22)

International Accounting Standards 1999 (1999). London, International Accounting Standards Committee

IASC, Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements

IASC, IAS 32 Financial Instruments: Disclosure and Presentation

IASC, IAS 39 Financial Instruments: Recognition and Measurement

IASC Press Release 19 September 2000 "IASC issues guidance on financial instruments".

Kylebäck, Stefan och Landén, Staffan (2001): Aktuella redovisningsfrågor år 2000. Stockholm, Ernst & Youngs skriftserie nr 45/01

Peterssohn, Erling (1994): Redovisning av finansiella instrument, Regnskap og ledelse. Festskrift till Arne Kinserdals 60-årsdag. Oslo: Bedriftsøkonomens Forlag, pp 205-222. Uppsala Universitet, Reprint Series 1994/13

RedR, RR 1:00 Koncernredovisning, Augusti 2000

RSV Dt 1984:23. Riksskatteverkets anvisningar om värdering av bankers, finansbolags, försäkringsföretags och fondkommissionsbolags lager av lånefordringar, obligationer m m, utfärdade den 13 december 1984

RSV Rapport 1996:1. Redovisning och beskattning av finansiella instrument inom företagssektorn

RSV Rapport 1998:6. Sambandet mellan redovisning och inkomstbeskattning

RSV, RSV:s skrivelse avseende begreppet marknadsnoterad, dnr 10145-98/900.

Litteratur

Adams, Jane B och Montesi, Corliss J (1995): Major Issues Related to Hedge Accounting. Norwalk, FASB

Artsberg, Kristina (1992): Normbildning och redovisningsförändring – Värderingar vid val av mätprinciper inom svensk redovisning. Lund, Lund University Press

Bergström, Sture, Eek, Hilding, Håstad, Torgny och Lindblom, Per Henrik (1991): Juridikens termer, sjunde upplagan. Stockholm, Almqvist & Wiksell Läromedel

Bryman, Alan (2000): Kvantitet och kvalitet i samhällsvetenskaplig forskning. Lund, Studentlitteratur

Eneroth, Bo (1984): Hur mäter man ”vackert”? Grundbok i kvalitativ metod. Stockholm, Akademitratur

Halvorsen, Knut (2001): Samhällsvetenskaplig metod. Lund, Studentlitteratur

Hendriksen, Eldon S och van Breda, Michael F (1992): Accounting Theory, Fifth edition. Homewood, Irwin

Johansson, Gunnar och Rabe, Gunnar (2000): Det svenska skattesystemet, fjortonde upplagan. Göteborg, Norstedts Juridik AB

Johansson, Gunnar och Rabe, Gunnar (2001): Det svenska skattesystemet, fjortonde upplagan. Göteborg, Norstedts Juridik AB

Jönsson Lundmark, Birgitta (1999): IASC och IAS – en introduktion. Kristianstad, KPMG

Kam, Vernon (1990): Accounting Theory, second edition. Singapore, John Wiley & Sons

Lodin, Sven-Olof, Lindencrona, Gustaf, Melz, Peter och Silfverberg, Christer (1994): Inkomstskatt – en läro- och handbok i skatterätt. Lund, Studentlitteratur

Lodin, Sven-Olof, Lindencrona, Gustaf, Melz, Peter och Silfverberg, Christer (2001): Inkomstskatt – en läro- och handbok i skatterätt. Lund, Studentlitteratur

Norberg, Claes (1991): Reglering och beskattning av banker. Uppsala, Iustus Förlag

Påhlsson, Robert (2001): Inledning till skatterätten, andra upplagan. Uppsala, Iustus Förlag

Pålsson, Sten och Quitzow, Carl Michael (1993): EG-rätten – Ny rättskälla i Sverige. Stockholm, Publica

Rundfelt, Rolf (1999): Tendenser i börsbolagens årsredovisningar 1998. Stockholm, Stockholms Fondbörs AB – Bokföringsnämnden

Rundfelt, Rolf (2000): Tendenser i börsbolagens årsredovisningar 1999. Stockholm, OM Stockholmsbörsen AB

Rutberg, Anne, Rutberg, Johan och Molander, Lars (1997): Beskattning av värdepapper, andra upplagan. Uppsala, Iustus Förlag

Ryan, Bob, Scapens, Robert W och Theobald, Michael (1992): Research Method and Methodology in Finance and Accounting. London, Academic Press Limited

Svenska Bankföreningen (1997): Ekonomiskt abc, tolfte upplagan. Stockholm

Thorell, Per (1984): Skattelag och affärssed. En skatterättslig studie över sambandet mellan den bokföringsmässiga och skattemässiga redovisningen. Stockholm, Norstedts Förlag

Walton, Peter, Haller, Axel och Raffournier, Bernard (1998): International Accounting. London, International Thomson Business Press

Weatherill, Stephen och Beaumont, Paul (1995): EC Law, second edition. London, Penguin Books Limited

Wiedersheim-Paul, Finn och Eriksson, Lars Torsten (1991): Att utreda, forska och rapportera. Malmö, Liber Ekonomi

Artiklar

Almqvist, Sven ”Behåll samordningen mellan god redovisningssed och skatterätt!” Balans 11/87 s 16-22

Artsberg, Kristina ”Vilka principer bör gälla för svensk redovisning?” Balans 3/93 s 34-37

Axelmann, Lennart ”Redovisningsrådet – en kort presentation” SvSkT 5/99 s 364-366

von Bahr, Stig ”Beskattning, god redovisningssed och domstolspraxis SN 1991 s 745-756

Eriksson, Lars-Åke ”Redovisning av finansiella instrument” Balans 1/92 s 22-27

Mettinger, Bengt-Allan ”Finansiella instrument enligt IAS 39: en standard som redan ifrågasätts” Balans 10/99 s 36-39

Möller, Lars ”Redovisning och beskattning av finansiella instrument inom företagssektorn” SvSkT 5/96 s 460-469

Rundfelt, Rolf ”FAS 133 skall tillämpas först år 2000” Balans 6-7/1999 s 44

Thorell, Per ”Skatterättens periodiseringsregler” SN 1989 s 577-596

Tidström, Göran och Hesselman, Anna ”Beskattningen – Ska den utgå från god redovisningssed?” Balans 6-7/91 s 13-17

Westermarck, Christer ”Redovisning och beskattning av finansiella instrument” Balans 4/96 s 4-11

Internet

www.accounting.rutgers.edu/raw/fasb	2001-04-29 och 2001-08-07
www.bfn.se	2001-05-17
www.farforlag.se	2001-10-19
www.fi.se	2001-08-22
www.iasc.org.uk	2001-07-16
www.redovisningsradet.se	2001-05-17

Övrigt opublicerat material

Jonasson, Andreas "Säkringsredovisning i normer och praxis" Licentiatuppsats 1999, Ekonomihögskolan vid Lunds universitet

Nilsson, Christer "Skattelagstiftningens effekter på den externa redovisningens kvalitet – Värdering av maskiner & inventarier och varulager" Licentiatuppsats 2000, Ekonomihögskolan vid Lunds universitet

Övriga källor

Artsberg, Kristina, Föreläsning i Lund, Ekonomisentrum 2001-02-12. Numera verksam vid Internationella Handelshögskolan, Högskolan i Jönköping.

Jönsson Lundmark, Birgitta, Intervju via e-mail 2001-10-15. Verksam vid KPMG, Stockholmskontoret.